

NEMES NAGY ÁGNES (1922–1991)

A TÁVOZÓ

*Hogy visszanezett, nem volt arca már.
Hogy visszanezett.
Akikben itt lakott, a maszkok,
földdel mosódtak zöldek és a kékek,
szétkent kupacban arcok, homlokok,
hogy utoljára visszanezett.*

*S amikor hátat fordított,
két szárnya
röntgennel átvilágított
tüdőszárny, olyan ezüst –
és szét-széthullott – centiméteres
kis repülési szándék – s összezárult
kilélegezve.*

*És láttam én,
láttam akkor, hogy az enyém,
nem másé, sajna, az enyém,
két vállam közül távozott,
akár az átvilágított,
s maszk nem takarta már, hogy visszanezett.*

1990.

EGYÜTT

EGYÜTT 2020 / 4

EGYÜTT

IRODALOM | MŰVÉSZET
HUMÁN TUDOMÁNYOK | KULTÚRA

XVIII. évfolyam | 2020 | 4

FINTA ÉVA, MARCSÁK GERGELY, NAGY TAMÁS,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ versei,
FÜZESI MAGDA, SURJÁN LÁSZLÓ prózaverse,
BARTHA GUSZTÁV, ROZGONYI MARGARÉTA, SZ. KÁRPÁTHY KATA prózái,
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ esszéje,
ORTUTAY PÉTER könyvismertetése,
DUPKA GYÖRGY, KÁSA CSABA tanulmánya

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2020/4

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári FABIÁN László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

FABIÁN Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda, Nagy Zoltán Mihály

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815

e-mail: knmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Marcsák Gergely, Szemere Judit*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

NAGY TAMÁS: Fogolydilemma; Seiche; (versek)	4
FÜZESI MAGDA: Bekezdések (prózavers)	6
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A megíratlan könyv (esszé).....	8
FINTA ÉVA: Voltál a finom szerkezet; A teremtésről; Áldásaim; A poézisről; A formához; (versek)	10
SURJÁN LÁSZLÓ: Gyászjelentés (prózavers).....	14
BARTHA GUSZTÁV: Trauma (kisregény, folytatás)	15
ORTUTAY MÁRIA: Beszélgetések Tollas Tiborral, a nyugati magyar líra nagyírú képviselőjével (interjúsorozat)	25
MARCSÁK GERGELY: Gloria Victis; Partok között; (versek).....	41
SZ. KÁRPÁTHY KATA: Pisti bácsi; A pulyaszedő; (novellák)	44
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Egy vérből (vers)	47
ROZGONYI MARGARÉTA: A lábak; Decemberben; (novellák).....	48
ORTUTAY PÉTER: Lehullott a veres csillag (könyvismertetés).....	54
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai nők GUVPI és a GULAG táborokban, az otthon maradt anyák, lányok helytállása II. fejezet (tanulmány)	59
KÁSA CSABA: A Kazárföldön színielőadás rutén és héber dalai (tanulmány).....	72
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	92

NAGY TAMÁS

FOGOLYDILEMMA

A logika szerint nem hallgathatok rólad. Megduzzadnak a bogarak szárnyai, közelebb kerülsz a vízhez, a törött tükörhöz. Részletekben még bevillanok, részletekben még tudunk egymásról beszélni. Hogy mennyit sétáltunk az ismeretlen utcákon május esténként, és néha kifeküdtünk az út közepére, mint abban a kibaszott filmben, amit utálok.

Mintha bombariadó közben kávéznánk, mérlegelünk. Mit mondhatnánk, amitől megtörne a szakurák csöndje? A vihar előbb-utóbb megteszi a magáét, aztán fejébe költözik a figyelmetlenség. A külvárosban varjak esőtáncá. Őznyom mellől felemelkedő tekintet, amely most tényleg nem számít. Végig kell játszani ezt a játékot, ha már belekezdted.

Le akarom cserélni a vágót, több akciót és szarkazmust szeretnék. És ebben a felerősödő rockzenében, váltakozó részleteinkben, mindketten veszíteni fogunk, más helyszínen és más időpontban. Kiírlak az életemből. Széllé avatok egy sóhajtást, s hajszálad zászlóként lobog tollhegyemen. Valahol az égben hegesztenek.

SEICHE

„az észlelhető életműködés
a hullám szorgalma.”

Zilahi Anna

*Amikor a kövek még beszéltek, a tó érintését emlegették,
és a szabadságot, amit egymás mellett éreztek.
Azóta felgyorsultak körülöttük a dolgok,
a tér megváltozott külsejét mutatja, ahogy a szél
táncra kér tárgyakat, miközben a látás eltompul.
A kézben csészényi párolgás, újra szavak csapódnak le,
s legnagyobb titkaid a bőrfelszín alá rejtéd.
Könnyednek kellene lenni, akár egy kardélre hulló selyem,
változásra készen. Elfeledni, hogy medencecsontod
valaha kikövezett tópart volt, ahol megpihentem,
s a kőzetlemezek zenéjét dúdoltad. Ereim,
mint a sínek nyáron, kitágulnak, nem vihetnek tovább.
Így a formálódó erők kikényszerülnek, megtalálni
a nyelv elemi rétegeit, amelyekbe magasabb
hullámok idején is megkapaszkodhatsz.*

FÜZESI MAGDA

BEKEZDÉSEK

Egy öregasszony évek óta üldöz: benéz az ablakon, csóválja a fejét, nem mond semmit, továbbmegy, aztán másnap megint benéz. Én ilyenkor ki-surranak a konyhába, összerakom a piszkos edényt, nekiállok mosogatni. Vagy kinyitom a szennyes tartót, színek szerint szétválogatom a ruhákat, beázatom a zoknikat, és mosok-mosok, mint a balladás Ágnes asszony. Vagy ablakot pucolok. Bármit, csak ne kelljen találkoznom az öregasszonnyal, aki mindennap benéz az ablakon.

Tudom én, hogy mit akar: azt akarja, hogy nézzek rá, engedjem be a szobába, viseljem el a szenvedéseit. De nem akarom megosztani vele a levegőt, a napfényt. Félek a szenvedéseitől, amelyek itt mocorognak a gőnjeimben, de nem akarok tudomást venni róluk. Inkább alibit gyártok, hogy az az öregasszony soha nem szeretett engem, rám sem mosolygott. Nem hozott nekem befőttet, amikor beteg voltam. Nem hívott be ebédre, amikor az iskolából hazamenet naponta eljártam a háza előtt. Nem akart tudni rólam, nem engedett közel a lelkéhez.

Tulajdonképpen én sem tudtam róla semmit. Pedig majdnem száz évig élt. Nem beszélgettem vele, mint ahogy ő sem beszélgetett velem. Nem mondott, nem olvasott meséket soha. Nem beszélt a lánykoráról. Az asszonykoráról. Az öregkoráról. Csak ült magának az ágyon. Én meg ki akartam bújni mindenféle gúzsból, ki akartam törni mindenféle ketrecből, más világot akartam magamnak csinálni. Nem érdekelt az a világ, ami körülvett. De merre is mehettem volna: a kert alatt már idegen volt minden. A világom csak addig ért, amíg visszanezve még láttam a falu pislákoló fényeit. Félttem a város mohó szájától, a piszkos síkátoroktól, a vicsorgó kóbor kutyáktól. És a kóbor emberektől.

A négy fal között pedig ott ült az öregasszony, szótlanul. Vádló tekintettel. Haragudott a tegnapi, haragudott a mára, gyűlölte a holnapot. Fekete ruhájában olyan volt, mint egy kopott varjú, mégis erőt sugárzott. Görnyedt hátát már évtizedek óta nem tudta kiegyenesíteni. Mégis volt valami ijesztő a tartásában, valami megkerülhetetlen erő, amit nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Hosszú élet volt mögötte. Anyámtól tudtam meg sok évvel a halála után, milyen drámai sorsot szánt neki az élet. A megéltek miatt lett kemény, eltörhetetlen.

Most meg naponta eljár az ablakom alatt, benéz, csóválja a fejét. Nem szól semmit, csak vádlón rám szögezi a tekintetét. Én meg kimegyek a konyhába, összeszedem a piszkos edényt, kimosom a piszkos zoknikat, mint a balladás Ágnes asszony. Tudom, hogy holnap is eljön. Tartozom neki. Kínlódom a múltjával. Mindennap megnézi, mennyire jutottam.

Ha napközben valamiért nem ér rá, éjszaka nyomorít meg. Álomtalan órák múlnak el, tele fekete gondolatokkal. Siratom magam. A szeretetlen gyermekkor mentség is lehetne. Persze, de hány év telt el azóta, hogy Anyám és Apám egyszer véletlenül összebújt, és engem megteremtettek a világra. A teremtés csodája, igen! Ez a csoda az én születésemkor elmaradt: csak egy csenevész, vékony karú vékony lábú, nem e világra való teremtménynek jöttem. Számon kérhetném Anyámat, de már ő sincs mellettem. Holnap talán két öregasszony néz be reggelenként az ablakomon. Kínlódom a múltjukkal. Mindennap megnézik, mennyire jutottam.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A MEGÍRATLAN KÖNYV

Néhai, tőlem pár évvel idősebb barátom, ha saját származása került szóba, huncut mosollyal emlegette, hogy bár apja angolszász, anyja pedig amerikai angol, ő – természetesen – magyar. A nyelvünkkel idős korában is küszködő édesanya arca szelíden felderült, amikor fia gyerekkorára terelődött a szó. A kis Benny (Benjámín – a legkisebb fiú) valóban különleges gyerek lehetett, ám az is kiderült róla, hogy mindjárt az első óvodában töltött nap után sírásra görbülő szájjal tért haza. Ebben még nem lenne semmi különös, ő azonban anyja aggódó kérdéseire szokatlan panasszal állt elő. – Jaj, Mama – az a sok csintalan gyerek ott egyfolytában zajongott, és én nem tudtam tőlük gondolkozni. Aki a magányt barátjának mondja, könnyen azonosul a felnőtt komolyságú gyermekkel, mert tudvalévő, hogy a nélkülözhetetlenek mondott hajózás mellett az európai embernek olykor gondolkodnia is kell.

Költői pályám kezdetén ő lett első mesterem, alkotó tevékenysége azonban zömmel a szülőföld, a szovjet megszállás alatti Bereg-vidék hely- és kultúrtörténet-írásában teljesedett ki. S ha ez kevésnek tűnne, tegyük hozzá, hogy történelmi, gazdasági, demográfiai és természetrajzi értelemben is a fejében volt minden fontos, Kárpátaljával kapcsolatos ismeret. Élete delén valamivel túl, a halálos kórral hadakozva, időnként fontosnak tartotta elmondani, hogy áttelepülését (Budapestre) súlyos, személyes vereségként élte meg. Volt rá oka, hogy ezt gondolja, mert döntése nem meggyőződésből született. „Nincs bennem elég alázat elhagyni tenyéryi hazámat – próbált a vers erejével hangot adni a szülőföld iránti ragaszkodásának, de őt, aki a kárpátaljai magyar polgárjogi küzdelmek egyik élharcosa volt, erős hatósági unszólással rá tudták kényszeríteni szovjet állampolgársága feladására. Pesten feleség és barátok várták, ám az egzisztenciakeresés, a beilleszkedés nehézségei megviselték. Ekkoriban keletkezett, '76 című költeményében halálpontosan érzékeltette belső tépelődéseit: „Más ez a föld, s a nép / más próféták szavát issza. / Kit elűztek Ninivéből, / vágyik a cet gyomrába vissza.”

Egészségének romlásával, az idő haladtával egyre gyakrabban verte a vágy Beregszász felé. Egyre gyakrabban és átszellemültebben beszélt egy könyvről, az ő titkolt, szerelmes földrajzáról. Lelkében írogatta, dédelgette a könyvet – egészen haláláig. Kifogástalan szeptemberi időben, Kisasszony napjának hajnalán hagyott itt bennünket, de a könyv – a Tündér Bereg – emléke itt maradt, énrám maradt, és mostanában egyre inkább nem hagy nyugodni.

Ha a ránk telepedett járványhelyzet úgy hozná, ha utolérne a parancs, én e megíratlan könyv gondját vinném magammal a karantén-szigetre. Alapgondolata, lehetséges felépítése és tartalma mélyen él bennem, ideje lenne hozzáfogni a megírásához. Lenne rá idő, alkalom, s talán egyetlen, igaz Barátom is kimenőt kaphatna, s belépőt kérve a járvány-vesztégzár alá vont övezetbe, leköltözhetne hozzám. Ó súgna nekem, én pedig írnék.

A Tündér Bereg cím jelzője nem a táj lakóira vonatkozik, sokkal inkább a kishaza irigyelt szépségét hivatott méltatni. Az élményszerű látvány lehetett az oka, hogy a szeszélyesnek mondott Tisza kikanyarított az Alföld testéből egy darabot, s lerakta azt a Kárpátok lábai elé. Úgy is van. Az ott cseperedő hegyek lakóinak is jár némi szántóföld, s valami kevés bortermő vidék. Egy régi, neves festőművészünk szerint: ha a lélek ráhajol arra a tájra, s szemügyre veszi az egykori Rákóczi-uradalom településeit, Munkács, Gát, Dercen, Dolha, Kígyós, Beregújfalú, Nagybereg, Muzsaly, Csetfalva, Vári, Badaló és Kaszony határait járva elégedett lehet a leltárral, de a nép szorgalmával és hűségével is, mert azon ma sem találhat csorbát. De észre kell vennie azt is, hogy mindennapi életüket a gyarapodás helyett már itt-ott az általános hanyatlás alakítja. Igaz, volt már ennél sokkal sanyarúbb. Rákócziról például feljegyezték, hogy rodostói magányában, lelke malomkövein e szavakat morzsolgatta: „Kerekem, Kalmárom, Bocskorom sajnálom!” Már szinte csak a helybeliek tudják, hogy a felsorolás a Beregszász fölött örökdő híres Kerek, Kalmár és Bocskor hegyeket veszi számba, a hajdani beregszászi borvidék legjelesebb lankáit. A fejedelem által megsíratott hegyek ugyanis a 18. század néhány, áldatlan évtizedében a híres szántókkal és gyümölcsösökkel egyetemben – teljesen cábárrá lettek. Ez a bűn úgy eshetett, hogy az állandó háborúságok következtében a vidék lakossága kihalt, vagy reményét veszítve szerteszéledt. A történelmi demográfia szakemberei szerint mindössze hét, esetleg nyolcezer lakója lehetett ekkoriban a teljes Északkeleti Felvidéknek. Ettől ma sokkal, de sokkal derűsebb a kép. A szőlőhegyek helyreállított teraszain újból szőlő terem, a zöldség- és gyümölcskertészet csúcsra jár, és a beregi termálfürdők látogatottsága nyomán felívelőben van a falusi zöld turizmus. Míg a magyarországi utazók a táj- és a vendégszeretet élvezete mellett a történelmi emlékhelyeket keresik fel, a belső Ukrajnából érkezőket a kaszonyi, a beregszászi és a munkácsi termálmedencék csábítják (remélhetőleg nem huzamos tartózkodásra) a Beregbe.

Ezek után nyugodt szívvel állapíthatjuk meg, hogy a Barátom által választott tündéri jelző használata ellen ma sem emelhető kifogás. Zárjuk hát be az aktát, s a borítóra írjuk fel: S. BENEDEK ANDRÁS: TÜNDÉR BEREG.

FINTA ÉVA

VOLTÁL A FINOM
SZERKEZET*(Istvánnak)*

*Voltál egy finom szerkezet.
Mélykék szemed és ősz hajad
szépen formált, erős kezed
mozgásod ritmusa, az arcod
arányos alkatod, szabad
felvillanó képzeleted
szemednek izzó, kék tüze
látásod és az értelem
mi átfogta döntéseid
szabadságod, a vad vihar
hullámaid, tajtékaid
s a kettősség, mely félrevitt
s a mélybe rántott, törzsed csavarva
a zúgó sodrások felé
és forgatott, akár egy örvény –
léteddé tetted, s lett a törvény.*

*A harag, ami áttemelt
betegségeden s elveszejtett –
az élet nem viseli el
a megvetést, a lázadást
harcot az Istennel, egekkel –
a harag lett, mi elveszejtett
szédülta szép vonásaid
és minden sejtédben a rejtett
kozmikus rendet, mi teremtett.*

*Voltál egy finom szerkezet
de részeid szétkalapáltad
megbontottad egységedet
mikor a teremtést bezártad*

*rejtőzésedbe, borda-rácsba
száműzted haramijaként
epéd eltömött járatába.*

*Voltál - a finom szerkezet.
A kéz, a szem, a száj, a lábak
bőröd redőiben a sorsod
erőd mutatták, s felfedett
valami védtelent az állad.
Szerencsefia is lehettél
volna ennek a torz világnak.
Elrettentetted önmagadtól
családodat, a béke hangját
a csodákat száműzted magadtól
csak teremtetted, s mindig másnak
idegeneknek adtad át.
Világunkká lett a világod
a világtalan árvaság.*

*A szenvedéseket te mérted
magadra, és jutott belőle
nekünk, kik körbe fogtunk téged
a finom szerkezetet védve.
Belebabráltál, mint egy műtős
Isten hibátlan anyagába
szétziláltad tartalmaid
megbontottad, mi rended zárta.
Provokálni eget és földet
tajtékos hörgéssel gyalázni
a benned dúló életet
ordító halottakkal járni
miközben szelíd szerelem
szelíd öröm gyermekszemekkel
csitított mindhiába, s egyre
vitáztál a megtagadott
és a száműzött szeretettel.*

*Voltál a finom szerkezet
Isten remeke, a hibátlan.
Nem bocsájtottad meg neki
lelked kicsorbult éleit
s a gyengeséget általában.*

2019. november 13.

A TEREMTÉS RŐL

*Mert Isten alkotása elkápráztat
a zseniben, a Down-kóros gyerekekben.
Nem mérlegelek nagyságot, minőséget.
Ám ha az ember Istent játszva teremt,
a selejt csak selejt marad:
nincs benne teremtője lelke.*

2020. 07. 05.

ÁLDÁSAIM

*Áldott a kert, mely engem ringat,
a haragos vagy fényes ég,
az elburjánzó, zöld vadonnak
belakom öblös rejtekét.*

*A fecskék fölöttem nyilaznak,
fióka csiccség valahol,
az ég begyűjti hófehéren
felhőit, mint egy kék akol.*

*Virágaim vetélkedése,
a narancs, bíbor és vörös,
odaszólnak a rózsatőnek
a rózsaszín szirmok között.*

*Benned, Uram, örök a béke.
Csak mi, tudatlanok – velünk
sok a dolgod. És már örülhetsz,
ha ebből bármit sejthetünk.*

2020. 07. 05.

A POÉZISRÓL

*A jó költő cingár marad
hiába eszi a halat
hiába eszi a meszet:
jót írni csak gebén lehet.*

*Pegazusom nyiszlett gebe
üveghegyre szállok veled
az ott az Olümposz maga
ott nő a kopaszok haja.*

*Serényleném táluentumom
lelkem tüzével itatom
anyanyelvemmel etetem
hadd száguldozzon még velem!*

2020. 07. 05.

A FORMÁHOZ

*Kérdelek, mi a versforma, amit űzök.
A formát, mint ruhatáramat, le-leváltom.
Ámde aki soraim viselője, én magam: megmaradok,
mint Mikes Kelemen. S vagyok, aki voltam.*

2020. 07. 05.

SURJÁN LÁSZLÓ

GYÁSZJELENTÉS

Lk 6, 27

A „mi”, vagyis az a „mi”, ami magában foglalja *őket* is és *minket* is, meghalt. Észre sem vettük, mikor. Nem gyászolja senki.

Azóta külön vagyunk. A maradék „mi”-ből fájón és talán véglegesen hiányoznak „ők”.

Azóta Lenint idézzük: csak az számít, hogy ki kit győz le.

Természetesen mi győzzük le őket.

Furcsa: ők is ezt mondják odaát. Szó szerint.

Néha, az esti csöndben, áthallatszik:

Természetesen mi győzzük le őket.

Nem fájdalmas, hogy még nevünk sincs? Semmi nincs, csak a gyűlölet.

Megüzenték: mi még sokkal jobban gyűlölünk titeket, mint ti minket.

Fog itt győzni a szeretet?

Tudom a választ, azaz tudom, hogy rossz a kérdés.

Helyesen így van: mikor fog itt győzni a szeretet?

Erre nem tudom a választ.

Liberálisok, globalisták, internacionalisták, individualisták, progresszívek, felvilágosultak!

Tiétek a pénz, a tehetség és a befolyás. És az indulat.

Konzervatívok, szuverenisták, patrioták, kollektivisták, gyermek és családszeretők!

Miénk az ország, a hatalom és a dicsőség. És a józan ész.

Megüzenjük: nem tudtok úgy gyűlölni minket, hogy ne szeretnénk titeket.

Legalábbis ez a vágyunk.

Ha sikerülne, megmozdulna a halott.

Talán észre is vennénk.

Ha sikerülne, akár együtt is lehetnénk.

BARTHA GUSZTÁV

TRAUMA

VII.

Nesze, kapu!

Nesze!

Huh!

Egyen meg a rozsdá! A sarkadról én rugdoslak le, le én, hogy ne tudj többé bezáródni! Ja, mikor láttál utoljára festéket: öt éve, tíz éve... Már történelem? Magánügy? Akkor mi a fenének döngsz?! Csitt! Csend legyen! Persze, megengedem, hogy az utcabeliek a kapuk megolajozatlan sarkukon nyikoroghassanak egy keservest az üdvösségedért, hogy... hogy olvasztó kemencében végezd.

Ádi, te tisztára hülye vagy!

A gyárkapu előtt rimázkodni értelmesebb dolog?

Rúgj belé, Ádi!

Ezt anyuért, ezt megint anyuért! Már hogyne! Kora reggelente kétszáz forintja bánta, hogy kinyíljanak előtte a lakatok és az ajtózárak, hogy feljuthasson a fájdalomtól üvöltő apuhoz a negyedekre. Azt nem tudom, a mai napig, hogy a morfin ampullákért mennyire adósodott el, kinek és milyen valutában. Vállrándítás, kézlegyintés, felhúzott szemöldök, és ezen gesztusok számtalan variációja, puh, anyunak arzenálja van a válaszadás megkerülésére. Bizony, bizony kapu. Az idő tájt még feltehetőleg csili-vili voltál, pörögtél a sarkadon, és... és Ádika, hej, de sokszor állt a sarki kisbolt kenyérsorában. A ministrálást, iskola után, a rubelvilág temetésén a gasztronómban folytattam. Míg araszolt előre a sor, vagy az üres polcokat számolgattam, vagy néztem, hogy a kasszagépnél álló eladó életlen kisollójával milyen ügyetlenül nyiszálja ki az áruvétele jogosító, névértékkel bíró kupont a munkahelyi fizetéshez, nyugdíjhoz járó vásárlási kuponlapból. Egyik nap rizskását, másnap makarónit, harmadnap sütőolajt... Mikor mit osztottak.

„Amikor bejöttek az oroszok, akkor is ez ment, most hogy elmennek, miért lenne másképp?!” „Csehek alatt dugig voltak a boltok áruval.” „Csak épp pénzük nem volt az embereknek”: replikázott a sor végén állók közül valaki. „Á – legyintett a sorban előttem álló bácsi –, az infláció a hibás, emberek, az infláció, senki más.”

Ezt apuért, ezt Eszterért, ezt... nem is tudom...

A végén eltörik a nagylábujjadat, baszd meg!

Ja.

Dollárért, forintért a piacon bármit meg lehetett venni.

Az apu életét nem.

Az emlékeim bérmentve követnek, és... és képtelen vagyok lerázni őket.

Kicsit összezavarodtam, néha úgy tűnik, mintha önmagam emlékeként léteznék. A francba, csak nem begolyóztam? Jó, megesett, hogy egy-egy, úgymond nehezen felejthető emlék kísértett, kíséretett álló nap: ki a házból, be a házba, az iskolában a vécébe sem volt rest utánam jönni, huh, de ami most megy... Falkában járnak utánam, és... és képtelen vagyok lerázni őket. Persze hogy rossz. Ki akar folyton az emlékeiben élni? Rosszra visz. Előttem az élet, és erre mit csinálok, fényes nappal rugdosom a kórházkaput. Bocsáss meg, kapu! Mert... mert Eszter nem szól hozzám, attól én még... Annyira rossz lennék, hm? Szerencse, hogy se milic, se ismerős nem látott meg! Bár, ki tudja. Holnap meghallom. Huhu! Hétfőn rajtam röhöghet az iskola. Bassza meg! A hőstetteimet ki se fogja tolerálni?! Az iskolában legfeljebb Gizi néni, aztán maximum anyu, talán-talán az anyós. Á, az após inkább a halványzöld színű itókája után nyúl.

Eszternek azt ígértem, kilencre a körteremben leszek.

Eszternek örök hűséget fogadtam.

Eszter nélkül nincs értelme...

Két éve éltünk együtt, javában zajlott anyu és anyós háborúskodása. Ja, próbálták befolyási övezetekre osztani az életünket, és elérték, hogy Eszterke meg Ádámka még inkább egymásba kapaszkodjon. Boldog békeidők. Ha történetesen nem történelemtanár lennék, valószínűleg más fogalmakkal írnám körül az akkori pozíciót. Munka után Eszter sem hagyta az ajtón kívül az üzemi könyveléségen használt kifejezéseket és gyakorlatot. A vacsorát követően a kiadási és bevételi oldalt összevetve, zvertájoztuk, magyarul, megvontuk a napi egyenleget, aztán szeretkeztünk.

S szeretkeztünk.

Egyedül a csilláron nem szeretkeztük.

S boldogan éltek, míg meg nem haltak.

Csakhogy egy idő után anyu esténként azzal a dumával nyomkodta tele a fülét vattával, hogy neki az Irodában fittnek kell lenni, de ebben a házban, bármennyire szeretne, füldugó nélkül nem tud elaludni. Sőt. Két tényértörés közt, anyósom is fennállóan nálunk állt meg vacsorát főzni, ha már a lánya arra nem képes, hogy tojásrántottát süssön az urának.

Ádi: fogalmazzák a közös platformot.

Eszter: behajtják rajtunk a tegnapi napot.

S neveltünk. Nevetés közben születnek a legjobb ötletek.

A városban működő gyárak zöme a vasút mellé épült. Többükhöz szét-autózott, gidres-gödörös, mondhatni földúton lehet eljutni. Ezek egyikében dolgozott Eszter, na, nem főkönyvelőként, minimálbérért vezette a raktárkönyvet, írogatta a fuvarleveleket... Az üzemsarnokban pár tucatnyi munkás: esztergályozott, hegesztett, szerelt, nem tudom, micsodát. Egy dolog vált Eszter elmondásaiból világossá számomra, hogy az üzem már holnap csődbe mehet.

– Időt kell nyernünk – mondta Eszter, majd miután félretolta tányérját, felállt az asztaltól és kilesett, hogy anyu nem hallgatózik-e.

– Rosszul érzed magad?!

– Hogy anyám ellenem legyen...

– Bebeszéled magadnak.

– Azt is, hogy... hogy lábujjhegyen járunk, hogy... hogy...

– Nem fogunk – próbáltam csitítani, és közelebb húztam a székét. – Ül le, ne járkálj föl-le, kérlek! Ülve könnyebb.

– Mi lesz könnyebb? – kérdezte Eszter, miután leült mellém.

Na mi? Hovatovább valóban lábujjhegyen járunk, anyunak az Irodában fitnek kell lenni.

– Időt kell nyernünk – válaszoltam, és láss csodát, Eszter arca felderült, mosolyából széles jókedv kerekedett. Imádnivalóan tud nevetni.

– A kedvünkért kü... külön rubrikát nyitnak a... a lottérián – mondta, nevetéstől fulladozva.

Há-há-há, miért ne?

Nevetés közben születnek a legjobb ötletek.

Ősz van, korán sötétedik, és a vasút környéke nem az emberszeretetről híres. Anyu az okok okozatát sem tudta egy kézlegyintéssel elintézni. Apu szintúgy eljárt elé, hogy munka után hazakísérje. Amíg terhes volt, a széltől is óvta. Igaz, anyu utóbb fel-felhánytorgatta, hogy nem hazafelé tartunk, hogy ebben a kocsmában vagy abban a bárban láttak bennünket. Sok a pénzetek? – kérdezte mindannyiszor. Zenét hallgatunk... – válaszolta Eszter vagy én. Velem jobban járt, válaszaimban nem utalgattam sem a füldugóra, sem a fittségre.

Beat, pop rock, heavy metál... Huh, visszafiatalodtunk, nem átalottunk disco zenére táncolni, azonban az ilyen-olyan minőségi kávék és a felvizezett gyümölcslevek betettek a gyomrunknak. Bassza meg! Két hét után beláttuk, hogy a kereskedelemben, a vendéglátásban vagy a turisztika területén ugyanúgy szükség van szaktudásra, kapcsolati hálóra és pénzre,

mint egyébként. Meg egyáltalán, nem azért tanultunk, hogy piaci árusokká avanszáljunk; nyissunk egy csehót a maffiának fizetendő védelmi pénz kedvéért, vagy azért vezetgessünk tucatszámú turistát föl-le a korzón, hogy egyik-másik templomunk előtt megállva megadjuk a koordinátánkat: egy tizenhatodik században épült templom előtt állunk...

– Ádi, pénzre kell szert tennünk. Elegem van... Nem elég Gabi, anyám sem hagy nyugtot. Minden nappal vénebb, gyengébb leszek, bátyáim a világ-végén... Nem függhetünk tőlük, Ádi, szétmarnak bennünket – fogta meg a kezem Eszter, majd miután elengedte, elém toszogatta a kóláját. – Megiszod?

– Kell a fenének! – szakadt ki belőlem, a pultos csak riadtan pislogott körbe. Nem úgy a bár mennyezetén forgó tükrös gömb, egyre pimaszabbul szórt a falakra hamis csillogását. – Van ötleted? – kérdeztem kisvártatva.

– Hát – húzta a szót Eszter –, hétvégén épp át-át mehetnék Magyarba, pár blokk cigivel...

– Ne hülyülj!

– A főkönyvelőnek megéri? Háromszor, ha nem négyszer akkora a fizetése, mint nekem. Itt az ősz, jön a tél, a nagykabát. Olga néni tíz blokk, testére szigetelőszalagozott cigivel sétált át a határon, nem egyszer. Rádadásul, én meg még sovány is vagyok...

– Marhaság!

– Négyszáz forint haszon egy blokk cigin, neked marhaság?! Hogy... hogy két úton összejöhet a havi fizetésem, neked az marhaság! Akkor az életünk is egy nagy marhaság. Nem kell!

Albi beszerezte a nagykabátot.

Albi bemutatta Esztert a nagybani cigi árusoknak.

Albi átírta a hétfégi napirendjét, hogy szürkületkor kifuvarozhassa Esztert a határra.

Egyedül velem nem tudtak mit kezdeni.

Egyedül magammal nem tudtam mit kezdeni.

Egyedül az együtt töltött esték tartották bennem a lelket, hogy Eszter elé mehettem, várakozhattam a kapu előtt, hogy aztán elmehessünk... Na, nem a bárókba. A város másik végén leltünk egy kiskocsmát. Az asztalokon kék kockás abrosz, a vázában virág, a konyha felől bableves, halászlé, csirkepaprikás illata terjengett.

Boldog békeidők.

– Ne játszd a szomorút! – kérlelt Eszter. – A tulaj azt találja hinni, nem ízlik a főztje.

– Higgyen, amit akar!
 – Ádikám, a kedvemért, na!
 – Csíz. Elmegy? – kérdeztem. Szilágyi Ádám, elő a farbával! – Aki a felesége kötőjéből él, tudod...

– Nem akarom tudni! Az a bajod, ami anyámnak?! Füledbe súgta, hogy alighanem baszni járok át?!

– Üss a szádra!

– Mi van?! Még ilyen... Sok mindent, de ezt nem vártam tőled!

– Anyós felőlem elbeszélhet, egyik fülemben be, másikon ki. Ismersz. Másról van szó – nyúltam Eszter keze után. Visszarántotta. A szomszéd asztalnál ülők közelebb hajoltak a tényérjukhoz. – Zongorázni nem tudok, rajzolni még úgy se. Az van az utcában, szóval, azt beszélük... Bassza meg!

– És ha eltartalak, kinek mi köze hozzá?!

– Azért a dolog nem ilyen egyszerű.

– Te csinálsz belőle problémát.

– Már azért tanfolyamot kell végeznem, hogy vasárnaponként lengessem a zászlót, partjelzőként keressek egy kis pénzt.

– Taníts történelmet – vont vállat Eszter, majd kezébe vette az étlapot.

– Kit korrepetáljak, kinek hiányzik ma a történelem?

– Mondjuk... mondjuk nekem. Túrós csusza tepertővel, mit szólsz hozzá? A parlamentben szoktak hozzászólni.

A média gyártja és rásózza az olvasóira, a hallgatóira, a nézőire. Ember az emberrel általában megosztja a világról alkotott véleményét. Ha van neki. Ha nincs vagy tetszhalott az illető, vagy olyannyira a szenvedélyének a rabja, hogy se lát, se hall.

Albi várhatja a telefonhívást.

Méghogy se perc alatt itt lesz!

Addig tízszer lerúgom a kaput a sarkáról.

Nem, még nemigen tört ki, az iskolákat elsőként értesítik; lehozza a helyi újság, és... és kitáblázzák a kórházkapura, ukránul és magyarul, hogy az influenzajárvány miatt, beteglátogatási tilalom van érvényben. Kilenc óra múlt tíz perccel, öt perc múlva negyed tíz. Passz! Mi legyen, kapu, várjak?

Elfogyott a türelmem. Kevés hiányzott ahhoz, hogy odarohanjak Eszterhez, és karjánál fogva elhúzzam az ablaktól. Rühellem a sárga színt, dzsekiben pláne.

– Sokan segítenek – mondtam valamit, hogy visszafogjam magamat.

– Kik? Mit? Miben? – kérdezte Eszter egyszuszra, és végre felemelte a fejét, kinézett az ablakon. Szürke felleg a hegytetőn.

– Endre modernebb videokamerát vesz, a régit átpasszolja, nem ingyen, de nem is tudni, mennyiért. A pénz nem sürgős, és a részletfizetésnek sincs ellenére. Számítógépünk van, videó lejátszónk van... Idővel majd csak beleszólódok a videózásba. Esküvő, keresztelő, születésnap, huh, temetésből meg minden napra jut kettő-három. Hm, kezdetnek nem rossz.

– Te meg a hajbókolás – fordult felém Eszter.

– Izé... Muszáj nekünk mindenáron a főorvosra várni?

– Menjük haza, Ádi, vigyél haza! Kérlek!

– A kórház környezetváltozást és védettséget jelent számodra, a gyógyszer önmagában nem sokat ér.

– Próbáltad?

– Gizi néni üzente.

– Gizi néni, Gizi néni, mindig Gizi néni. Torkig vagyok a nyanyával!

– Tegnap a tanáriban azzal ült mellém, hogy márpedig a feleségednek be kell feküdni a kórházba. Értve?! Az, hogy a famíliának mi a szegény, mi nem, azzal te most ne törődj, az asszonykád egészsége az első – idéztem Gizi nénit, mind közelebb araszolva Eszterhez.

– És ezt higgyem el?

– Honnan tudta, hogy ma idejövünk, honnan, hm? Albin kívül más nem tudott róla, vagyis... – motyogtam és kinéztem az ablakon. Szürke felleg a hegytetőn. – Nem volt következő óránk, volt időnk beszélgetni. Tudod, a hetvenes, nyolcvanas években a magyar irodalom többet jelentett egy szimpla tantárgynál. Gizi néni nem ment szembe a tantervvel, nem mást oktatott, csak másként, mégis sokak szeme szálkájává vált. Napi vendég lett a tanügyiseknél. Nem adták kezébe a névtelen leveleket, a fejére olvasták. Azt találta ki, hogy amint kezdenek sűrűsödni a feje fölött a fellegek, pár napra bevonul az idegosztályra. Idegkimertültség diagnózissal. Megtehetette. Egyik volt iskolatársa orvosként dolgozott az osztályon. A kórházat követően egy darabig békén hagyták. De ahogy az ilyenkor lenni szokott, az ő életében is eljött az a pillanat, mikor a Nap legurul az égről, összezsápnak a hullámok és megnyílik a föld... Válóper, költözködés, munkahely falun, közben íródtak a névtelen levelek, és a tanfelügyelőség sem hagyott fel a nyíltórázással, a folytonos ellenőrzésével... Öt teljes hetet töltött kórházban, képzeld. Három hét után az volt az első értelmes kérdése az ágyoszomszédjához, hogy hányadika van és milyen nap...

– Ezt... ezt most találtad ki.

– Gizi nénit nem lehet kitalálni.

VIII.

Az adoma sótlan, nem értem, mi a vicces abban, hogy Etelka egy szupermarketben téblábol. Hátranézek. A sarokasztalnál ülő szürkezakós vendég vigyort erőltet az arcára, tuti, hogy ő sem érti. A pult másik oldalán, a kávéfőző gép karját húzogató tagbaszakadt, harcsabajuszos férfitra mégis bátorítólag hat. Ha-ha-ha... Egyre fülsértőbb a hahotája. Elfordulok a pulttól, a szürkezakós, foghíjas vendég szintén nevet. Huhu! Ádi, ezek rajtad röhögnek. Nem azon, hogy Etelka betéved a férjvécébe. Phöh! Ócska vicc. Végbenézték a kirakablakon át, ahogy a kaput rugdostam. Kellett nekem a kórházat, vagyis... vagyis anyut és Etelka mamát szapulnom, sikerült hülyét csinálni magamból.

Etelka. Miért pont Etelka?

Millió név van a naptárban, lenne mivel mókamikizni.

Értelmező szótáram szerint, apu nem véletlenül mókamikizte folyton a város főépítését. Ritkán káromkodott, oroszul még ritkábban. Utóbbi eszébe juttatta a katonaságot: Bajkál tó, Irkutszk, Habarovszk... Feltehetőleg azt is, hogy az ördög fülének az átkozódás muzsika, a bokrot szidni meg ostobaság.

„Építkeznek nyakló nélkül, de a fenntartási költséggel nem számol senki, pedig az a mindenek alapja” – bizonygatta. – „Röhej, a meglévőket sem tudják feltölteni áruval, erre a mókamiki épített egy negyedik univermágot. Van építőanyag pocsékolásig, meg párthatározat, csak ész nincs.”

Mókamikik.

Ja.

Röhögjetelek csak, juszt sem fogok szégyenemben a föld alá süllyedni.

– Szilágyi Ádám – nyújtottam a kezem. A tanévkezdést megelőző nagy lótás-futás közben elkerültük egymást. De valószínűbb, hogy én halogattam, odáztam el a Gizi nénivel való személyes találkozást.

– Tanítottam az apádat, isten nyugosztalja. Kár, hogy nem ment egyetemre, beérte az építésvezetőséggel.

Szíven ütött, na. Anyu felkészített Gizi néniből, hogy anno aput is tanította, meg hogy mások ügyében szokott talpalni az Irodában, és hogy nem ad a divatra. Azt nem említette, hogy még sok egyébben elűt az átlagtól, és... és az ember veséjébe lát.

– Szólítson Gizi néninek – mondta kisvártatva, s nem rakta le a kezéből az osztálykönyvet.

Magasabbnak képzeltem, és kortalannak. A nyakig begombolt fehér blúz és a fekete szoknya sem stimmelt. Halovány kék, zsákszerűre szabott, majd alsólábszárig erő bő ruhában állt a tanári szoba hosszú asztala mellett.

– Megvénültem, ráncos lettem, összetöpörödtem – sorolta –, apád ballagási albumában karakánabbnak nézek ki. Becsengettek. Van órája?

– Ezt követően, az ötödik osztályban. Bevezetés a történelembe.

– Ötödikben helytörténetet kellene oktatni, mármint az órák végén. Megtanítani a gyerekeket városhoz kötődő legendákra, mondákra. Nem gondolja? – kérdezte, fordult vissza az ajtóból.

Mibe se kerül igazat adni másoknak, mikor a poklot járjuk. Amikor valóban nincs lejjebb, és nyüszíteni behúzódnak egyik-másik sarokba. Önbüntetésként. Igen, Szilágyi Ádám, mikor nem vala se pénzed, se posztód, és a Kunigunda úti munkásszálló fényévnvi távolságra vala tőled, a tegnapi életed meg elkódorgott valahová, és csak álmodban ért el hozzád a fénye, te akkor mások igazát visszagazolvá menekültél az igazságtól. Hová, Ádám? Persze hogy másként alakul a sorsod, nem vergődsz az idegenrendészeti fogdában, ha megfogadod Gizi néni életrevaló tanácsát. Anyu, vagyis az Iroda jóvoltából engedélyhez jutsz, bejáratosá válsz a levéltárba és a többi. Könyvet írsz a városról, vagy ha nem is, mindenesetre lennél valaki, nem valami... izé, amit úgy kell feltörölni a padlóról.

Hát nem nevetséges!

„A történelem nem nevetséges, de azzá tesz, ha félvállról vesszed.”

Gizi néninek ebben is igaza van.

Mi ez a csönd, mi történt?

A szürkezakós zavartan pillog körbe, a harcsabajuszú, elvörösödő arccal húzgálja a fiókokat: ki-be, ki-be... Mi történt? Nemigen jártunk itt Eszterrel. Az asztalok és a székek továbbpasszoltnak tűnnek, mintha tegnap pottyantak volna ide. Ja. Nyitva hat órától tizennyolc óráig. Kijevi idő szerint vagy miszerintünk? Moszkvából nézve két órát késtünk, meg néhány évtizedet. Érdekes, pár méternyire az úttest, és a kirakatüvegen nincs egy karcolás sem. Albinak a kocsija öklömnyi köveket ver föl, helyből. Hadd csípek magamba. Juj, ez fáj! Ha jól emlékszem, ebben az üzletben édességet árultak, limonádét, a hétvégéken üveges sört. Persze, apu hányszor, de hányszor el-elmesélte, vagyis dicsekedte, hogy már kisfiúként, két-három rubelt megkeresett szombat délutánonként azzal, hogy sört hordott a traumatológián fekvő betegeknek. Egy fuvar tíz kopek, plusz az üres üvegek.

Hová lett a pénz, apu?

A rugós asztali foci a padon porosodik.

Élt negyvenkét évet.

A halál nem válogat, de a történelem igen. Bele-beletenyerel a mindennapokba, aztán ugyanolyan hirtelen visszarántja a kezét, de ami marad,

súlyától megnyomorítva, már nem élet. Vagyis abban az értelemben nem, ahogyan azt az ember el-elképzeleli, vagy amire vágyik. Huhu! Ha ezt Gizi néni hallaná! Az sem kizárt, hogy letorkolna.

– Főztek kávé? – kérdezte, és a rákövetkező pillanatban már egyedül ültem az egyszobás összkomfortban. A könyvespolcok a plafonig érnek, a tenyérynyi konyhára és a még kisebb fürdőszobára nyíló folyosón dettó. Annyi pénzért, amennyibe a lakás került, faluhelyt tízszer tízes házban lakhatna. Na persze, és hónapszám ülhetne odahaza. A mind ritkábban közlekedő helyközi dízel vonatot nem oly rég még gőzmozdony húzta, és az ajtókat az állomásokon kézzel kellett szétfeszíteni, összezární.

– Kibámultad magad? – kérdezte Gizi néni, és gyorsan letette a tálcát a kisasztalra, nem várta meg, hogy a meglepettség kiüljön az arcomra. – Vendégnek kijár a tegezés.

– Ez rengeteg... – motyogtam.

– Hány cukorral... Ádám, hány cukorral iszod a kávé?

– Nem kérek.

– Kölcsönkönyvtár – mondta, miután helyet foglalt trónszerűségnek ható foteljében –, de tudjál róla, a kikölcsönzött könyveket nálam szokás visszahozni. Egyébként a kollektív emlékezet legfeljebb három-négy emberöltőnyit megy vissza az időben, ami előtte zajlott, az már valóban csak szimpla történelem. A másik, igazság szerint, magam se tudok mit kezdeni a világon történelemmel, szűkítsd a kört Kárpátaljára. A harmadik, próbáld az asszonykád tudásához igazítani a mondandódat. Hogy magyarázzam?! Tanítottam falusi iskolában, ahol ha azt szót használtam, hogy park, amiről neked millió dolog jut eszedbe, a falusi gyerekeknek legfeljebb annyi, hogy amikor a szüleivel a városban járnak, oda ülnek le fagyaltozni. De amint behelyesítettem a liget szóval, azonnal megelevenedett képzeletükben a fás, bokros rész a mező közepén, ami egy városi kisiskolás számára mit sem jelent.

A számok nyelve nem az angyalok nyelve.

Ja, az évszámokkal nincs gond.

A főtisztek, a térképek fölél hajolva, tényleg számháborút vívtak. Hány katona, ágyú, tank; hány napra elegendó az utánpótlás...

– Úgy elverem egyszer, de úgy...

– Az unokája kirámolta a kaszát.

Hozzám beszél? Ja, ezek szerint a pénz többet jelent számára a nagyapjánál.

– Az utolsó kopejkáig – nyomatékosítja az unoka tettét a szürke zakós.
Nevessek, röhögjek egy jót?

– Nem az első eset.

Semmi sajnálkozás. A sarokasztalnál ülő feláll. Jujuj! Nagyon sovány, öt számmal nagyobbnak néz ki rajta a szürke zakó.

– Nem tudok visszaadni – tolja elém a tízhrivnyást a pulton, vele együtt a csalódottságát a tulaj, lógó bajsza alatt már-már sírásra görbül a szája. – Megérteném, ha fiú lenne...

– Nem sürgős – nyúlok a kávé után.

– Hány cukorral? – kérdezi egy elcsukló hang, nagyon mélyről és távolról.

– Nem kérek. – A tulaj nem állja a tekintetem, oldalra néz, aztán a sarokasztal irányába. A szürke zakós épp végez, kirámolta a zsebek tartalmát az asztalra. Doboz cigaretta, gyufa, zsebkendő... Reszketeg, vékony ujjai közt papírpénzt szorongat.

– Hat hrivnya.

A tulaj leinti. Hová üljek? A kirakatablakhoz? Érdekes, pár méternyire az úttest, és a kirakatüvegen nincs egy karcolás sem. Albi bármelyik percben befuthat, és... és a kapura sem árt rálátni.

Albinak nincs oka a sírásra.

Nekem meg jogom nincs.

Eljátszottad, Szilágyi Ádám.

A síráshoz türelem kell, akár az élethez.

Albinak nincs türelme.

Albi előtt lezáródik a vasúti sorompó, vagy pirosra vált a szemafor, és már nyomja a dudát. Ellenben birkatürelmes a benzinkútnál, dudorászva-fütyörészve képes órák hosszát dekkolni a határátkelőnél, mondhatni, profi várakozóvá vedlik...

Elég legyen! Stop! Az albizás beszüntetve!

A kávé nem rossz.

Kitárt konyhaablak mellett anyu szombat éjszakánként pörkölte a kávé. Hajnalra kávéillatú füstfelleg lengedezett az utca felett. A szomszédok is szombat éjszakánként pörkölték a kávé...

Istenem, segíts!

ORTUTAY MÁRIA

BESZÉLGETÉSEK TOLLAS TIBORRAL, A NUGATI MAGYAR LÍRA NAGYHÍRŰ KÉPVISELŐJÉVEL

ELSŐ BESZÉLGETÉS

Készültem, nagyon készültem első találkozásunkra, mert akit eddig csak a versein keresztül ismertem és tehetségét nagyra tartottam, azzal most szemtől-szemben, a valóságban is beszélgethetek. Bizonyára ő is készült arra, hogy nyugodtan és felszabadultan elmondhassa elkerülhetetlen vallomását, amely nekünk, kortársainak és a jövő nemzedékének szól. Mert voltak és vannak kísérletek, hogy – Pomogáts Béla irodalomtörténésszel szólva – „az új magyar lírának szinte alig ismert tartományával, a Rákosi korszak börtönköltészetével” is foglalkozzon már valaki. De ezek valóban csak kísérletek, holott ez a költészet ennél sokkal többet érdemel. „Biztos vagyok abban, hogy a nemzet érdeklődése, valamint az irodalomtörténészek figyelme e költészet és kor iránt fokozódik,” folytatta gondolatát Pomogáts Béla. Való igaz. Bár én most nem az új magyar líra alig ismert területével, a börtönkörülmenyek közt született költemények elemzésével szeretnék itt foglalkozni. Más szeretnék. Mit is? Elsősorban mint Embert kívánom bemutatni Tollas Tibort, a rá leginkább jellemző és őt körbe ölelő erőteret, hogy közelebb hozhassam üzenetét. Felvázolva egyéni útjának emlékeit, sokkal többet tudhatunk meg a korról is, amelyben élt. Akkor hát álljon itt első beszélgetésünk.

– *A sors megadta nekem a lehetőséget az Önnel való találkozásra. Sok mindent szeretnék kérdezni persze, és sok mindent megtudni önről. Ezért felteszem a leginkább idevágót, mely így szól. Hogyan indult el az életben, milyen érzésekkel és családban szerzett tapasztalatokkal? Hogyan emlékszik vissza szüeleire?*

– Az a ritka szerencse ért az életben, hogy édesanyámnak csak azokra az arckifejezéseire és mozdulataira tudok visszaemlékezni, amelyekből

sugárzott a szeretet. A Borsod megyei Nagybarca községben születtem. Apám, Kohlmann Tamás ezredes arra volt büszke, hogy nagyapjának testvére Kohlmann József császári tiszt 1848-ban mint táborkari honvédezedes az osztrák és cári seregek ellen küzdött a magyar szabadságharcban. Anyám, Kecskéssy Jolán, édesanyjától, született Geleji Zsuzsannától, a református zsoldárfordító leszármazottjától, nemcsak a szülői házat, hanem a hazaszeretetét is örökölte, s azt mind a négy gyermekének hiánytalanul adta tovább.

– *Hogyan nevelték? Úgy tudom, hogy Ön volt a legkisebb gyermek. Nagyon kényeztették?*

– Apám szigorú ember volt, én pedig rossz gyerek voltam, nagyon rossz. Amikor már nagyon szófogatlan voltam, meg akart verni, de anyám mindig közénk állt. Leggyakoribb menedékem a falunkban lévő kis patak volt. Annak vizébe apám nem mert belegázolni. Ott bújtam el a környéken, órákra. Anyám mindig a szeretetével dédelgetett. Emlékszem egy jelenetre, mikor a kávézás közben mindenki három kockacukrot kapott, de én négyet, mert szerettem az édességet. De sok apró részlet bizonyította a szeretetét! Gyakorta felmásztam a cseresznyefa tetejére, mert mindig ott szerettem üldögdélni. Szabad madárnak, sasnak éreztem magam, az egész falut beláttam. Sokszor három-négy órát is eltöltöttem a fán, képzelgéseim mámorában az ebédre is megfeledkeztem. Anyám a fa alá hozta ki az elemőzsiát, én pedig leengedtem egy zsinórt, arra kötötte rá, nem voltam hajlandó elmozdulni. Néztem a pirosszemű cseresznyéket, majd este a csillagokat. Anyám mint-ha megérezte volna, milyen keveset leszünk együtt, gyermekkorom szinte minden percét velem töltötte.

– *És édesapja?*

– Ő racionálisan nevelt. Ragaszkodott ahhoz, hogy a gyerekeknek megfelelő oktatást, műveltséget kell adni. A parancs úgy szólt, hogy a gyerekek mielőbb menjen tanulni. A lányok sokba kerültek. Hozományt kellett nekik adni. Egy fiú nem kaphatott sokat. Apám ezt így mondta: „Fiam, te nem lehetsz más, mint katona vagy pap, mert akkor ingyen is tanulhatsz.” Nekem akkor rögtön az jutott eszembe, hogy katolikus pap biztosan nem akarok lenni, mert akkor nem nőülhetek. Már akkor szerelmes voltam a szomszéd Erzsikébe, és feleségül is akartam venni. Így hát jelentkeztem katonának. Tíz éves koromban Sopronba vittek, az ország másik végébe. Középkisiskolába egy évet Kőszegen, hét évet pedig a soproni Rákóczi Ferenc honvéd reáliskola intézetébe jártam. Innen kerültem Budapestre, a Ludovika Akadémiára. 1941-ben avattak hadnaggyá. Így szakadtam el anyámtól, akitől

végtelen szeretetet kaptam. Nyolc éven keresztül, talán a legérzékenyebb korban, alig láttam. Ez az időszak, mint egy űr, úgy tátong az életemben. Az egész életemből hiányzik ez a kapcsolat. Szinte sérülten vergődtem át ezt az időszakot. Anyámtól elszakítva alig ettem, nem szórakoztam, annyira éreztem hiányát. Még most is helytelenítem a gyermekek elszakítását a szülői háztól ilyen fiatal korban. Meghatározó érzelmi időszak volt, anyám hiánya pótolhatatlan volt. Még a később írott verseim is ezt a hiányt bizonyítják:

*Tíz éves voltam, még gyerek, hogy tőled elszakadtam
Magányomban kerestelek és máig árvád maradtam.
Óvó ágadról, mint nyers gyümölcs, a sors korán letépett
a nyarankénti fiad meggyötört, szemed fényében érett.
Szép arcod így lett fényesebb, válladra hullt az árnyék.
Minden utam feléd vezet, vakon is rád találnék.*

(Tollas Tibor: *Anyám*)

– *Hosszú évtizedeken át nem láthatta szülőfaluját. Milyen érzés volt majdnem 50 év után újból látni?*

– Óriási. Amikor megláttam a falut jelző táblát, Nagybarca, ujjammal végigtapogattam a betűket, nem akartam elhinni, hogy ott vagyok. Néztem az új házakat, aztán láttam, hogy feketeruhás asszonyok jönnek egymás után sorba, és néznek rám kíváncsian, hogy vajon ki ez az idegen. Aztán az egyik felkiált: – Nézd, ez a Tibi! Mint a fekete varjak, körbe álltak, átöleltek, sírtak... – Olyan vagy, mint a Bán Zsóka, mondtam az egyiknek. – Tibi bácsi, én a lánya vagyok! Anyám már meghalt – mondta. Arra gondoltam akkor, hogy nem tudunk a múltba visszamenni, csak a tárgyakhoz, házakhoz, tájakhoz, de a fiatalágunkhoz – soha. Vittek engem házról-házra, sorjában. A temetőt, anyám és apám sírját szorongva kerestem, de nagyon vágytam már rá, hogy lássam. Öröm és gyöngédség hatott át, amikor láttam, hogy mily nagy gondot fordít a falu lakossága szüleim sírjának gondozására.

– *Mikor vesztette el a szüleit?*

– Apámat még börtönéveim alatt. Anyám még élt, amikor szabadultam. Engem 1947-ben hamis vádak alapján tartóztattak le. A tíz év büntetésből, kilencet a Gyűjtőfogházban, a váci börtönben és a tatabányai rab bányában töltöttem. 1956 júliusában, a politikai perek felülvizsgálatakor, több társammal együtt szabadultam. Édesanyámat még viszontláthattam. Ő 1963-ban halt meg. Én 1956-ban, a forradalom után, amikor Nyugatra mentem. Hosszú

évtizedeken keresztül Münchenben éltem. Az 1956 utáni nehéz időszakban, amikor anyám nem tudta, hogy élek-e vagy halok, egy verssel üzentem haza. A *Hazafelé* versemet mondtam el a rádióban. Anyám nem hallotta a verset, de az ózdi munkások igen, s nagy tetszéssel fogadták. Másnap az ózdi vasmunkások felpakoltak egy szekeret élelmiszerral és bekopogtak anyámhoz. Megkérdezték, itt lakik-e Kecskéssy Tibor édesanyja? (14 éves koromban az ő nevét vettem fel.) Ha igen, akkor ez a rakomány az övé. Így tudta meg anyám, hogy élek és jól vagyok.

Ismerek minden útkanyart, mely anyámhoz visz, hazatart.

A vaksötétben is hiszem, hogy nem tévedne el szívem.

Mint az iránytű, úgy mutat, mindig haza és jó utat...

Kigyúl a fény és meghasad, most öntik Ózdon a vasat...

A menny sincs soha oly közel, amikor anyám átölel.

(Részlet a *Hazafelé* verséből)

– *Mi történt Erzsikével? Hiszen még gyerek korában megígérte neki, hogy feleségül veszi!*

– Én halálosan szerelmes voltam Cseres Erzsikébe... Az elemibe együtt jártunk. Annyira szerettem, hogy mindig a jók közé írtam fel a táblára. Nagyon szép gyermekkorom volt, amit neki is köszönhetek.

– *Mikor látta őt utoljára?*

– Hosszú évtizedek után a kazincbarcikai kórházban. Búcsúzni kellett tőle, az orvosok mondták. A kórházban felkerestem, beszélgettünk, emlékeztünk a múltra. Arra is emlékezett, hogy én mindig a jók közé soroltam őt a táblán. Hálás vagyok Istennek, hogy még el tudtam hozzá menni és elmondani neki a hozzá írt versemet (*Elmorzsolts virág*). Áadtam neki egy csokor virágot, megcsókoltam a kezét. felragyogott a merengő szeme, amikor engem nézett. Milyen jó tanuló voltál! – mondtam neki. Anyád mindig azt kérdezte tőlem, hogy ha kitanítatom a lányomat, elveszem-e? – Eljövök én a világ végéről is érte – mondtam anyádnak. S most a végzetes betegágyánál is azt mondtam neki, hogy eljöttem a világ végéről...

– *Úgy emlékszem, hogy az önről készített dokumentumfilmben is szerepel ez a jelenet eredetiben. Jól tudom?*

– Igen, valóban. A Gulyás testvérek filmjében. Ez a jelenet felejthetetlen lesz számomra mindörökké. Mintha a végzet rendelte volna el ezt a jelenetet. Mint egy nagy vasfüggöny, úgy emelkedett fel, hogy még egyszer láthassam

a gyermekkoromat. Erzsike elsírta magát, én is elérzékenyültem. Ő azzal az érzéssel tudott meghalni, hogy azt, aki nagyon szerette, még láthatta, meg-simogathatta. Nem oly gyakran simul bele egy kéz bátorítóan, vigasztalóan, szeretettel egy másik ember kezébe.

MÁSODIK BESZÉLGETÉS

– Múltkori beszélgetésünk során gyermekkorra, a szülői ház és első szerelmének hiteles történetével ajándékozott meg bennünket. Hogyan alakult további sorsa? Miért került hivatása és élete szoros kapcsolatba Kárpátaljával, a vidék eltiukolt történetével?

– Mindig úgy éreztem, hogy Kárpátalját egyszer meg kell írnom, mert eszköze voltam a Gondviselésnek. Éppen engem választott ki, aki pont akkor kísérte menyasszonyát Kárpátaljára, Tiszaújlakra. Nagyon híres orvoscsalád lányának, a szépséges Brigittának udvaroltam fiatal hadnagy koromban. Rettenetesen boldogok voltunk... Gyönyörű, tíz szobás házuk, kertjük, hatalmas gyógyszertáruk volt. Én huszonegy éves voltam, Brigitta tizenhat. Imádtam, rajongtam érte, mintha már akkor éreztem volna, hogy nagyon kevés alkalmam lesz a továbbiakban, amikor szerelmes lehetek. Amikor 1944-ben bevonultak a szovjetek Kárpátaljára, én menekítettem ki őket. Nyugat felé menekültünk. Nehezen hagyták el szülőföldjüket, mert ezt a helyzetet, mint sokan mások, ideiglenesnek tartották. Egy teherautót szereztem, és egészen az országhatárig menekültünk az egész egységgel. Kőszeg mellett, egy erdőben bújtunk meg. Megvártuk, míg tovább mennek a katonák. Négy szakaszparancsnokunk közül kettő tiszt volt. Nemrég nősültek és nagyon féltek a szovjeteektől, attól, hogy ifjú hitveseik erőszak áldozataivá váljanak. Brigitta szép haját is kopaszra vágtuk, s őt magát is fiúruhába öltöztettük. A megmaradt két személygépkocsinkat átadtam a két fiatal tisztnek, azzal a javaslatral, hogy legalább ők meneküljenek Nyugatra, mi ennyien úgysem tudunk elmenni, gyalog pedig nem mehettünk. Géppisztollyal, gránátokkal vonultunk vissza az erdőbe. Odajöttek hozzám a katonák: „Főhadnagy úr, ne hagyjon itt, vigyen magával!” – kértek.

– Meghallgatta őket?

– Ezek a katonák ápolták a kezemet három héttel ezelőtt, amikor Veszprémmél megsebesültem. Páncélöklöl, akkor modern fegyvernek számított, sebesítette meg a kezemet, a harcokcsik megsemmisítésére használtuk. Akkor is velük voltam, nem dönthettem másként. Emlékszem, sebesülésem után kórházba is mehettem volna, de a század küldöttségét menesztett hozzám,

régi hagyomány szerint kenyérrrel, s megkértek, maradjak velük, ápolni fognak. Nagyon szerettek a katonák, igaz én is őket. Nagyon vigyáztam rájuk, nem sebesült meg mellettem senki, épségben akartam őket hazavinni.

– *Merre menekültek?*

– Először elástuk a fegyvereket, csak néhányat hagytunk magunknál. A rangjelzéseket is leszedtük a gallérról, és még nagyobb fegyelmet kértem társaimtól, mert ha egyvalaki elkövet egy hibát, akkor az egész század meghal. A Balaton felé mentünk, olyan területen, amely már akkor szovjet megszállás alatt volt. Éjszakai menetben vonultunk több szekéren. Dögtetőben aludtunk, kibírhatatlan volt ott a bűz, de oda ritkán jött az ellenség.

– *Mit ettek?*

– Volt egy kis krumplicukor és néhány keksz, s én, mint egy pap az ostyát, azt osztottam szét a társaimnak. Ezzel tudtuk fenntartani magunkat. Így vánszorgott vissza az egész század. Mindenki igyekezett haza, legtöbben Pápa felé tartottak. Rozzant lovak húzták az elnyűtt szekereket. Vándorlásunk során együtt maradtam a Rojkó családdal, Brigitta hozzátartozóival.

– *Hol kezdődött a baj?*

– A Dunánál, amit az oroszok védtek. Tudtam, hogy szeretik az órát, ezért az előzetesen összegyűjtött készletből korrumpáltam őket. Így jutottunk nélkülözhetetlen igazolványokhoz is. Félelmetes dolgok történtek utunk során. Jött egy harckocsi, én lovon ültem. A harckocsiból kiszállt egy orosz tiszt és felém szólt: „Jöjjön csak ide, officer, germán officer!” Én erősködtem és bizonygattam, hogy nem vagyok germán officer, de ez számára nem jelentett semmit. Szólt, hogy forduljak el, hogy tarkón lőjön. Csoda, hogy nem történt meg. Miközben velem ordítózott, a tank lapjára felült egy orosz nő, talán kalmük vagy valamilyen ázsiai rokon lehetett, nem tudom, hogyan került oda. Hallotta, hogy milyen reménytelenül bizonygatom, hogy nem vagyok német, ráütött a tiszt kezére, a pisztoly kiesett, majd még egyet ütött a vasra és beindították a páncélost. Így mentette meg az életemet egy szovjet katonanő.

– *Ezt nevezzük a sors által vezérelt drámai fordulatnak. Sok ilyen volt?*

– Még egy hasonló eset – ami szintén csoda lehetett – történt velem. Menekülésünk során leggyakrabban azt hitték rólunk, hogy foglyok vagyunk. Még nem mentünk át a Dunán, a Bükk környékén, egy szükségrepülőter mellett elfogtak bennünket. Ráhajtottak bennünket a repülőtéri aknamezőre. A katonák úgy pusztultak el, mint a cserebogarak. Mi is egy reménytelen helyzetben voltunk. Ránk került a sor, hogy nekimenjünk az aknamezőnek. Az orosz tiszt sürgetett: *Dáváj, dáváj*. Szerencsére nem veszítettem el a

lélekjelenlétem. Hirtelen odaszóltam Éva néninek, Brigitta anyjának, hogy szedje össze az összes ékszert és adja oda a katonának, mindent, ami van. Oroszul szólt hozzá, így rögtön felfigyeltek rá. „Kárpátaljáról vagyunk” – próbálta menteni a helyzetet, s odaadta az összes ékszerét. A hajcsár szerepét végző katona kissé elgondolkozott, majd félrelökött minket. Még láttuk, hogy akik nem mentek előre az utánunk következők közül, azokat hátulról lőtték agyon. Nézni is borzalmas volt...

– *Észrevettem, mennyire elfáradt e dokumentumértékű vallomásánál. Folytassuk a visszaemlékezést egy másik időpontban?*

– Nem, jobb lenne ezt az időszakot most végignézni, de elgondolkoztam azon, milyen nyersek a magyar végzet eseményei.

– *Nyomasztó, valóban örjítő emlékek, de mégis emlékeznünk kell, tudnunk kell, mi történt apáinkkal, a hozzánk tartozókkal.*

– Igen, ezt én is így vallom. Azért adom át a következő korosztálynak azt, amit átéltem és tapasztaltam.

– *Térjünk át arra a részre, amikor már csak a Rojkó családdal mentek tovább. Mi volt azután?*

– Minden egyes nap úgy 30-40 kilométert tudtunk megtenni. Toltuk, húztuk a szekeret felváltva. Az egész ország mozgásban volt, de leginkább Keletről Nyugat felé. Lassan már nem maradt senkim csak a saját „portékám,” Brigitta családja és a legényem. A Rojkó család tudott ruszinul, s erre gyakran nagy szükség volt. 1945 áprilisában már az egész ország elesett. Egyenesen Nagybarcára, a szülőfalumba mentünk. Meg akartam nézni, hogy édesanyám, édesapám élnek-e még, hogy aztán onnan folytassuk tovább az utat. Kissé megpihenve, felerősödve mennénk tovább. A viszontlátás örömét nem sokáig tudtuk élvezni. Felpakolva élelemmel, készültünk a további útra. A Tokaj hegység felé, egyenesen Tiszaújlakra. Rojkókék akkor még nem tudták, hogy ez hosszan megszállt terület lesz, nem kerül vissza az anyaországhoz. Az őslakosok, majdnem mindenki, úgy gondolták, hogy csak ideiglenesen lesznek itt az oroszok. Ők is szerettek volna visszamenni híres gyógyszertárukhöz. Erről nem tudtam őket lebeszélni. Húzta őket haza a szülőföldjük, a szép nagy ház és a kert, az otthoniak.

– *Azt hitték, hogy ott már nyugalom és béke van?*

– Nem, de reménykedtek, hogy ez nem tart sokáig.

– *Mi volt a valóság?*

– Vándorlásunk során már néhányszor megszabadultunk a halál torkából, így még mi is reménykedtünk, de a valóság más volt. Már Tiszabecsnél is

rém történeteket hallottunk. Azt mesélték, hogy Kárpátalján összegyűjtik a 18–55 éves korú magyar férfiakat, és Szolyvára viszik őket fogolytáborokba. Ivóvízként a gyorsfolyású patak vizét használják, mely fertőzött, mert oda eresztik a szennyvizeket is. A cukorba sztrichnint kevernek. Ettől még sok őr is belehalt, mert ellopta a cukrot foglyoktól, így őt érte a halál. Ez a hír fogadott minket, de ők mégis átlépték a határt és Brigittát is magukkal vitték.

– *Ez a vége?*

– Nem! Csak ezután még csúnyább események történtek. Úgy éreztem, hogy eddig csak felületes tapasztalataim voltak. Mert mindezek után igazi „embert próbáló” események jöttek. De most elfárasztott az emlékezés. Pihenni szeretnék.

(Beszélgető partnerem itt felállt jelezve, hogy megviselte az emlékezés. Pihenni szeretne.)

Budapest. 1993. június 4.

HARMADIK BESZÉLGETÉS

*Három falu a határszélén: Tiszabecs, Uszka, Milota,
a tavasz irgalmas ölében három haldokló katona,
úgy feküdtek a Tisza-parton koszorús virágok között,
a férfiakat elhurcolták, a falu gyászba öltözött...
Túl a Tiszán hűs üres falu mind férfi nélkül néptelen
Kárpátalján, jaj, így kezdődött az eltitkolt történelem...*

(Tollas Tibor: *Kárpátaljai krónika*)

– *A múltkori beszélgetésünket abbahagytuk, mert jelezte, hogy elfáradt, s azt mondta, a következő vallomáshoz előbb csendre van szüksége, hogy lelkileg is összeszedhesse magát az események újra éléséhez...*

– Valóban, most már jobban érzem magam. Azért akartam előbb pihenni, mert nem szeretnék az élet egyik legnagyobb borzalmára meggondolatlanul reagálva valami olyasmit mondani, ami nem odavaló.

– *...tehát, ott tartottunk, hogy amikor a Tisza közelében megpihentek, félelmetes hírek fogadták a kis vándorló csapatot.*

– Igen, mindenki arról beszélt, hogy Kárpátalján a férfiakat 18-tól 55 éves korig begyűjtik, ha magyar. Szolyvára viszik őket és sztrichninnel kevert cukorral etetik, és a szennyvízzel fertőzött patakvízzel itatják...

– *Ezen kívül még másról is beszéltek?*

– Igen. Azt is megtudtam, hogy a határ menti községekben szovjet közigazgatás lesz, vagy legalábbis megpróbálják bevezetni. Nagyon nyugtalanítottak a hírek. Szinte valami belső kényszert éreztem arra, hogy részt vegyek egy újabb nemzeti tragédia megelőzésében. Döntöttem. Utánanézek, miért halnak meg ilyen sokan és mennyire igaz a szovjet közigazgatás bevezetésének híre. Az általam patronált Rojkó család már akkor a határ másik oldalára menekült. Amikor meghallottam ezeket az elképesztő híreket, áteveztem a Tisza másik oldalára. A túloldalon olyan szegénységet és elnyomást tapasztaltam, hogy hozzá viszonyítva a magyarországi terület paradicsomnak tűnt. Kárpátalját már megszállták a „felszabadító” szovjet csapatok. És 1944-ben, amikor ide bevonultak, olyasmit követtek el, ami még soha nem fordult elő a világon és talán a történelemben sem. Mondtam is ezt a híreimben. Minden magyar férfit 18-tól 55 éves korig begyűjtöttek. Azt mondták, csak egy kis munkáról van szó, s később már ki is dobolták a falvakban, hogy aki nem megy, annak elviszik a családját is.

– *Szóval igaznak tűnt a hír!*

– Nagyon is. Úgyhogy ezek az életerős férfiak, egy kisebb batyuval a kezükben, elindultak egy hosszú útra, melyről azért még gondolták, mégiscsak hazatérnek. De a legtöbben többé nem tértek vissza. Senki sem hitte, hogy ilyesmi megtörténhet. Az asszonyok is reménykedtek, hónapokon keresztül vitték az élelmet, a csomagot. Gyalog keresték fel ők is a szolvai haláltábornot, ahol aratott a halál. Rengeteg volt a halott, aminek nemcsak „természetes okai voltak,” hanem más is. A patakba eresztett fekáliától és szennyvíztől a legtöbb embert elvitte a tífusz, másokat meg a mérég, a sztrichnines cukor. Hogy sztrichninnel mérgezik a cukrot, arra akkor derült fény, amikor az örök közül is sokan meghaltak. Azok, akik, mivel ők is éhesek voltak, ellopták a cukrot a foglyoktól. Megették vagy teával megitták, és ezért ők is életükkel fizettek.

– *Volt rá lehetősége, hogy azt, amit látott, hallott és megtapasztalt, elmondja valakinek, azaz továbbítsa az illetékes szervekhez?*

– Mindent megtettem azért, hogy erről a minisztériumban is tudomást szerezzenek. Jelentéseimet továbbították felfelé. Soproni parancsnokaim segítették ebben.

– *Végül is mi történt a határmenti községekben pontosan?*

– 1945 tavaszán, Kárpátalja anektálása, vagyis a Szovjetunióhoz való csatolása előtt 23 magyarországi határmenti községben is szovjet közigazgatást akartak bevezetni. Elárverezik a világot? A trianoni Magyarországból

is még 23 község lesz szovjet, mert ezeknek a rablóknak semmi sem elég. Mindent visznek, ha tehetik! Riadót fújtam a környezetemben. Ez a rablóbanda még tovább is jöhet, ha nem szólunk, ha hagyjuk... Akár Debrecenig! Rebesgették már akkor azokban a körökben, és követelték is szóban, hogy menjünk tovább, vonuljunk be, mert hogy kevés a búza a kárpáti hegyekben, ott beljebb jobb a termés, ezért vegyük el azt is. A hivatalos szovjet válasz erre az volt, hogy azok, akik ilyesmit akarnak, csak valamiféle szabadcsapatok, nekik semmi közük az egészhez. De amikor jelentésemben világosan megírtam, mi is a nagy helyzet, vagyis hogy a szovjetek tovább akarnak terjeszkedni és megkísérlik a szovjet közigazgatás bevezetését másutt is, az illetékes szervek azonnal értesítették az angol és az amerikai ellenőrzőbizottságot. Ha ők nem szólunk, és nem akadályozzák meg az újabb gázságot, bizony elért volna bennünket ez a tragédia itt is. A magyar közvélemény már mélyen hallgatott, halálra volt rémülve...

– *Ön nem félt, hogy ilyen súlyos ismeretek birtokában, enyhén szólva, „félreállítják”?*

– Feljelentettek, de nem tudtak rám bizonyítani semmit, mert élelmezői tisztii menetlevelem volt, orosz és magyar nyelven, pecséttel ellátva.

– *Mi lett a Rojko családdal? Kárpátalján maradtak?*

– Nem. Üzenetet kaptam tőlük, hogy segítsék nekik visszajönni Magyarországra. Áteveztem a Tiszán és áthoztam: apát, anyát, fiát, lányát. Brigitta Nyíregyházán folytatta tanulmányait. A falu lakossága is felfigyelt rám. Érezték, hogy valaki törődik velük. Mindig vittem a községbe meleg holmit, élelmiszert, amit a minisztérium adott. A tiszabecsi templomban osztottuk szét. Ez egy gyönyörű templom. Ott énekeltük néha, hogy: *Tisza vizén átlátok, hívnak a vén Kárpátok...* Ez egy szomorú kárpátaljai dal, hitveshívogató. Most nemrég, amikor Kárpátaljára és Tiszabecstre látogattunk Lezsák Sándorral, felismertek az ott lakók, s együtt énekeltük ezt a szép dalt. Felejthetetlen élmény volt találkozni ezekkel a kedves és akkor nagyon kiszolgáltatott emberekkel.

– *Ennyire mély nyomot hagytak lelkében ezek az események?*

– Igen. Az emberek is sok mindenre emlékeztek. Például, hozzám jött az egyik férfi és azt mondta: „Maga, ugye, főhadnagy volt... És amikor éhezünk, kézigránátot adott nekünk, hogy a folyóba dobjuk, s így fogjunk halat. Aztán arra is emlékszem, hogy milyen sportos életmódra próbált minket rávenni, megtanított minket futni, tornázni, nagyon szeretett minket.” Nagyon jól esett, hogy emlékeznek rám.

– *Mennyi időt töltött velük?*

– Alig pár hónapot, talán félévet, de ezek az emberek most mégis megismertek ennyi év után. Csodálatos érzés! De én sem felejtettem elöket. Előtte van mindenkinek az arca. – Nagy szükségük volt Önre akkor – mondogatták. – Nagyon sokat tudott segíteni nyomorúságukon. Ez természetes volt. Isten szeretete nagyobb, mint az ember teherbíró képessége, vagy akár az akarata. Isten segített. Én akkor is tenni akartam, cselekedni. Elsősorban tanúkat kellett toborozni a színmagyar községek szovjet közigazgatási kísérletének megakadályozására. Mindent megtettem, amit akkor megtehettem. Vigyáznom kellett, mert nyomozni kezdtek utánam, és fenyegetni. A szovjetek megbízásából magyarországi szervek is kezdtek nyomozni, de az amerikai és angol ellenőrző bizottsággal szemben a bíró nem mert fellépni. A továbbiakban is veszélyes körülmények között dolgoztam. Mindenáron félre akartak állítani, pontosabban, megölni. Nyomoztak, fenyegettek, és bevallom, féltem is, de nem adtam fel a harcot. Így mást találtak ki ellenem. Másnap, amikor az egyik barátomhoz mentem, elfogtak. És el is ítélték. Képtelen állítások, merő hazugságok alapján. Csak az volt a bűnöm, hogy a hazát védtem. A hazugságok elleni védekezésre nem volt lehetőségem. Elítélték, de szerencsére nem kaptam halálbüntetést. De ez egy másik korszaka az életemnek, amelyről szeretnék még beszélni, de csak egy másik interjú keretében.

NEGYEDIK BESZÉLGETÉS

– *Vajon miért szeretjük vagy éppenséggel nem szeretjük, ha azt kell elmondani hitelesen, hogy milyen is volt ez a mi közelmúltunk? Sokan azt mondják, elég volt a múltból, meg azon rágódni, előre kell nézni. Biztos ez is igaz. Én mégis szívesebben csatlakozom ahhoz a nyilatkozathoz, amely a történelmi, a közelmúlt történései mellett a jelent is bemutatja. Önnek, mi erről a véleménye? Nem gondoltak arra, hogy az emigrációban talán reménytelen ügyet szolgálnak? Magyarországon ugyanis az ötvenes, hatvanas években minden volt, csak szabadság és demokrácia nem.*

– Nem voltak ilyen gondolataink. Nem voltak, mert azt tartottuk szem előtt, amit Illyés Gyula is mondott: „A reménytelennek látszó ügyet is szolgálni kell! Egy magára hagyott ügy reménytelensége nem mentesíthet fel annak szolgálatától.” Illyés Gyula kapcsán szeretnék megemlíteni egy érdekes eseményt. 1975 és 1980 között megjelent magyar kiadásban egy

csodálatos könyv *Szellem és erőszak* címmel, 30 ezer példányban. Illyés Gyula írta ezt a könyvet, melyben egyebek mellett, bátran kiállt a Kárpát-medencében élő magyarságért is. Aztán mind a harmincezer példányt zúzdába küldték. Münchenbe nagy-nagy szerencsénkre azonban eljutott egy példány. Venezuelában, egy milliomos támogatónk segítségével, megrendeltük a hasonmását, ugyanolyan papírral, borítóval, minden egyéb utánzattal. Először kétezer példányban, majd a svédországi és a kanadai magyarok újabb támogatásával, több ezer példányban újra nyomtattuk. Ötezer példányban sikerült visszajuttatnunk Magyarországra.

– *Ez történelmi tettnek minősíthető!*

– Valóban az volt! Egy hozzám közel álló író úgy minősítette: „A szellem győzelme az erőszak felett.” Így mentettük meg ezt a nemzeti értéket.

– *Térjünk vissza egy korábbi időszak fontos történéseihez. Ön hol volt az 1956-os forradalom kezdetén?*

– Budapesten. Az Astoriában voltam segédmunkás. Mindenre élesen emlékszem. Akkor úgy éreztem, hogy valami csoda történt. Az emberek szabadságvágya, lelki kisugárzása még az orosz kiskatonákat is meghódította. Emlékszem, amikor kitört a magyar szabadságharc, ott álltam az Astoria előtt megrendülve Kálmán bátyámmal együtt (akkoriban ő is épp ott volt büntiben). Az emberek boldogságukban virágot szórtak az Astoria előtt álló harckocsikra. Amikor először bátortalanul felnyílt a tankajtó, a fiatalok zászlót és virágot tűztek a harckocsira. Szinte hallottam a katonák beszélgetését, bizonytalanok voltak: „Fasiszta – Szuez?” Erre készítették fel őket. „Mi nem vagyunk fasiszták, ez nem Szuez... – kiabálták vissza az emberek – ez a magyar nép!” Látták, hogy becsapták őket, megrendülve álltak, aztán egy pár harckocsi a Parlament felé fordult. Ott játszódtott le minden előttem, tanúja voltam, tudtam, hogy ez új irányát fogja hozni a történelmi eseményeknek. Csoda volt, amit láttam, ami történt! Október 23-án írtam a következő versemet:

Ring a föld, a falak dőlnek, / Kék harsonákkal zeng az ég,
barlangjából a dohos kőnek / az ember újra fényre lép.
Fonnyadt testünket záporozza, / sápadt arcunkra hull a Nap.
S szédülten, szinte tántorogva, / Szabadság, szívjuk sugarad.
Sötétből tárul ki a szívünk, / Nyíló virág a föld felett.
Szolgaságból fényt derítünk, / fegyver nélkül is győztesek.

(Október 23, 1956)

– *Meddig tartott a mámor?*

– A szabadság napjai alatt haza látogattam. Látni szerettem volna édesanyámat és szülőfalumat. De már éreztük, hogy ezek még visszajönnek. És azt is tudtam, hogyha ez megtörténik a szovjetek részéről, én már akkor nem maradhatok itt. Kilenc évi igazságtalanul eltöltött börtön után már talán lelkierőm sem lett volna újra elviselni a kínzásokat.

– *Sikerült édesanyjával találkozni?*

– Igen, anyámat otthon találtam, de nem sokáig lehetünk együtt. Amikor távoztam, anyám – szokásától eltérően – nemcsak a küszöbig kísért el, hanem a kapuig jött velem, majd kissé megpihelve, folytatta velem az útját az útkanyarig. Mintha érezte volna, hogy együttlétünk utolsó lehetőségét használja ki. Aztán megállt és integetett, véglegesen búcsút intve a fiának. Ezt az emléket megörökítettem a *Két part között* c. versemben. „Anyám az alkonyatban, integet nyughatatlan / érzi, hogy fia messze indul / ránk hull az este / a földön túl, fel-fel lobban / arcunk a csillagokban.” Így kerültem el otthonról. Aztán jött egy újabb felhívás, oda is el kellett mennem. Gérecz Attila, a nagy tehetségű költő, aki a rabtársam volt, felhívást intézett a Magyar Forradalmi Rádión keresztül, volt rabtársaihoz, a „Füveskert” váci költőtársaihoz. A börtönben írt és megtanult verseket tartalmazza a „Füveskert” c. gyűjtemény. Megtanultuk egymás verseit és a fordításokat. Nem tudtuk, ki hal meg előbb, ki marad életben. Megmotozhattak minket, elvihették írásainkat, de a fejünkben volt minden, kívülről tudtuk egymás verseit. Gérecz Attila verseit is így mentettük meg. Kiadtunk egy könyvet a megmaradt verseiből. Ő a szabadságharc ideje alatt hősi halált halt a Klauzál téren. Társaival együtt harcokcsikat semmisített meg, ott lőtték szíven. A menyasszonya temette el a kemény Klauzál téri földbe, majd később kiemelték. Ezt a helyet emléktábla őrzi.

– *Közeli társa volt Gérecz Attila?*

– Nagyon szerettem őt! Nagyon tehetséges költő volt. Mindig az lebeg a szemem előtt, mennyire szerette az életet, pont úgy, ahogy én, és mégis meg kellett halnia! A halottjaink olyanok voltak, mint a fénysebességgel száguldó madarak, mi csak utánuk ballagtunk. Ilyen volt számomra Gérecz Attila is, „Tündöklő csillag,” aki 26 éves volt, amikor meghalt.

– *Elmondana nekünk egy kedves emléket vele kapcsolatban?*

– Kedves, de egyben fájdalmas is ez az emlék. Egy zárkában voltunk. A zárkánk ablaka a gyűjtőfogházra nézett. Megbeszélték a menyasszonyával a „találkozót,” amely a következőképpen zajlott. A temetőben sétálva,

mintha sírokat látogatna, integetni fog egy fehér zsebkendővel. Várt rá, és kb. 200 méterre felröppent a fehér kendő, mint egy pillangó. Üzenet lett: várlak és szeretlek, aztán ez lett a vége... November 4-én, amikor már teljesen reménytelennek láttuk az ügyet, menekültünk. Nem tudtuk volna még egyszer kibírni a börtönöveket, talán ki is végeztek volna bennünket. Gérecz Attila maradt és hősi halált halt. Ő ezt az utat választotta. *Beszélő* című versemben így emlékszem rá: „Lóporfüst ült a Klauzál téren / csontkemény, fagyott volt a föld, / Menyasszonyod ásta meg a sírod / virágkeze sebesre tört... Ki elfutott, ki magát mentve elbújt / de hiába maradt életben, / Te éltél túl minket, a lézengő élő-holtakat.”

– *Költőtársaira emlékezve látom fájdalmasan meggyötört arcát. Térjünk át egy másik témára! Szeretnék visszatérni Gérecz Attila felhívásához. Mit tartalmazott?*

– Saját nevemet is hallottam a felhívásban, majd Béri Gézáét, Kárpáti Kamilét, Szatmári Gyuriét és a többiét. Találkozónkat megpróbálták megakadályozni, nem értük el célunkat.

– *A magyar forradalom teljes vérbe fojtása már nem itthon érte. Milyen gondolatokkal élt tovább?*

– Mély fájdalommal amiatt, ami utána következett... Még ma is sokszor felémlék bennem az a gondolat, hogy a közelmúlt történelmében az volt a legborzalmasabb, hogy még ünnepeltették is velünk a gyilkosok tetteit. A törökök is megverték bennünket Mohácsnál, de nem ünnepeltették velünk Mohácsot. Itt pedig szobrot emeltünk idegen katonáknak. Meghaltak, megértem, felső parancsra tették, de a saját hősi halottjainkat elfelejtettük hosszú éveken át. Ez volt a legmélyebb pontja a diktatúrának. „S üzenjük minden elnyomónak / megölhettek, de megmarad az ország / megszállhattok, de nem győztök soha, elűzhettek, de a nép emlékezik, / mint megvakított a felkelő napra” – írtam később *Glória Victis* című versemben.

– *Hogyan alakult a további sorsa? Hová menekült?*

– Nyugatról már a szabadságharc kezdetétől meghívást kaptam. Ott, mintha ismerték volna az események alakulását. Én értetlenül válaszoltam meghívásukra. Mit gondolnak, éppen most – kérdeztem – mikor szabad lett az ország? Az események reményeimmel ellentétesen alakultak. Mennem kellett. Egyik rabtársammal mentünk. A „Füveskert” anyagát elrejtettük. Alkalmi járművel menekültünk az országból. November 7-én értük el Nicherdorsfot. A határon egy nagyon kedves család segítette az átkelésünket, minden ellenszolgáztatás nélkül. Sorsom döntő szakaszában, életemet

köszönhetem nekik. Most ez a család Tatabányán él. Nagyon szeretnék hálából ott is egy előadást tartani.

– *Tehát következett életének egy újabb felvonása!*

– Igen. Szerencsére felírtam az előző hetekben felkeresett meghívóim címét. Még élesen csengett bennem az általam megfogalmazott elutasító válasz: „Most menjek Nyugatra, amikor az történt meg, amit megálmodtam?” Verseimet jól ismerték, a helyzetemet is, felkaroltak.

– *Mi volt az első célja?*

– Megkeresni a „Füveskert” alkotóit és elveszett barátaimat. Sikerült összeállítanom egy szakértői csoportot. Aztán sikerült találni nekünk egy alkotói helyet. Mi várnak nevezünk, mert arra hasonlított. Többször rám csukták az ajtót, alkalmanként nyitották csak ki. 200 vers volt a fejemben, másokét is tudtam, nem csak a magamét. Ezt mind leírtam. A *Nemzetőr* alapítása is itt történt. Itt szerkesztettük első példányát költő társaimmal és az új munkatársakkal.

– *Az egészségük milyen volt?*

– Fokozatosan erősítették fel bennünket. Arra vigyáztak, hogy kiéhezett szervezetünknek ne adjanak egyszerre sok ennyivalót. A börtönben is előfordult, hogy a foglyok meghaltak, mert hosszú éheztetés után jóllakatták őket.

– *Említette, hogy nagyon művelt, képzett csapattal dolgozott, újság-szerkesztői társai több nyelven beszéltek, írtak. Talán a Nemzetőr is több nyelven jelent meg?*

– Igen. Már az első számokat is négy hasábon adtuk ki. Én úgy érzem, hogy nekünk mindig az volt a legnagyobb bajunk, hogy történelmünket nem tudtuk eléggé a világ felé kivetíteni, pedig a történelmünkben volt az igazságunk. Benesék, Masarikék például nem csehül vagy szlovákul adták ki a történelmi könyveket, hanem világnyelven. Nem magunkat kell meggyőzni, hogy kik vagyunk, milyen jó magyarok vagyunk, hanem a világot! 1956 örökségét, szellemiségét idegen nyelven is tovább akartuk adni. Világnyelveken kértük az emberek, országok segítségét. A Kárpát-medencében élő határon túli magyarokról is mindig megemlékeztünk, mint egyenrangú társainkról. Több könyvet adtunk ki Erdélyről is, történelmüket elemezve.

– *A sok kötet közül, melyik a legkedvesebb Ön számára?*

– A „*Gloria Victis*”, mert ez erősíti meg legtisztában a magunkban lévő hitet, mert anélkül nincs életünk. Az embereknek hinniük kell! Csak ez menthet meg bennünket. Ha még hinni fogunk és teszünk valamit... Ebben a kötetben nem politikusok, hanem költők tisztelegnek a magyar szabadság-

harc előtt. Gloria Victis – Dicsőség a legyőzötteknek, s a dicsőséget a történelem igazolta. Nemrég beszélgettem, erdélyi utam kapcsán, Sütő Andrással. Most az Ő szavait próbálom felidézni. „A történelmi elégtételt megkaptuk, de jól vigyázzunk, mert ezt sokkal nehezebb elviselni, mint a kudarcot! Méltónak kell lennünk ennek elviselésére, mert nemcsak a mi érdemünk, hanem elsősorban a néma holtaké, akik nem élvezhetik velünk, hiányoznak az ünneplésről. Gondolnunk kell rájuk, hogy áldozatuk ne legyen hiábavaló. El ne rontsuk a jövőt! Velük együtt megnyertük a csatát, de elveszíthetjük a jövőt, ha nem fog összefogni ez a nép, ez az ország!” – szölt az üzenete.

– *Ha mondjuk most én lennék bizonytalan, korosztályomat képviselve, neked mit tudna mondani, Sütő Andráshoz hasonlóan?*

– Legszívesebben verssoraimmal üzennék: „Ha végtelennek tűnik is a tél / s mint kötél, a félelem fojtogat, / szívöd magadba a tavaszt, / s ne félj! Fagy bölcsőjéből is felkel a Nap!... Magad maradtál / nem vagy egyedül, míg mások terhét, jaját hordozod / gyújts tüzet, ha kell reménytelenül / s hazává tágul szűkös otthonod / Csak el ne költözz, mint a madarak, ha fogcsikorgató is a jelen. / Mít ér a szó idegen ég alatt, szabad lehet tán, de fészektelen.”

– *Köszönöm a beszélgetést és a szép verseket!*

Budapest, 1993. június

GLORIA VICTIS

*Mikor egy Gerő-beszéd után a gyűlölettől
még percekig szikrázott az éter,
és gőzünk sem volt, hogy végül is
kinek a pártján áll Maléter,
mikor a rádiónál egy lelkes suhanc
váratlan fejlődést kapott,
már tudtuk, hogy az elvtársak majd
megemlegetik ezt a napot.*

*Aztán megjegyezték a város valódi arcát,
hogy homlokáról a csillagot leverte,
az Üllői úton tankok lángoltak,
s a barikádon az egykori levente
a fekete füstbe szórta a golyót
és fogságban tanult orosz átkait.
A városét, mely pokolba kívánta
a Moszkvába lelécelt mocskos Rákosit.*

*Ülhetnek hát az elvtársak gőgösen,
eszükbe fog jutni úgysis a csődület.
Eszükbe jut folyton a meglincselt ávós,
és szorosnak érzik majd nyakkendőjüket.
Az ő lelkük tiszta volt, és mindnyájuk tudta,
ha eljön az ideje, az Úr elé mit visz.
Aki magukat októberben félni tanították,
dicsőség azoknak – gloria victis.*

PARTOK KÖZÖTT

*Sirályok ollói szabdalták
hajnalvörösre a nyers eget –
emlékeim Balti-tengeréből
hozok föl számodra verseket.*

A hajó

*Nem ismerem jól a törvényeit:
mi tartja fenn, mi süllyeszti el.
Méretét sem tudom összevetni
a látottak közül semmivel.*

*Szétterül, mint a nyárvégi ködök
fátyolos, úszó, fehér sátra.
Ahogy nézem, úgy nézhetett Dávid
a böhöm, harcos Góliátra.*

*Fedélzetre szállok, és a tengert
lesve azzal nyugtatom magam,
hogy révbe ér biztonságban, kinek
a túlparton fontos dolga van.*

A tenger

*Hátára vesz és szóltalanul tűri,
hogy sötétszürke testébe mar
a képzeletet új vizek felé
hajszoló erős hajócsavar.*

*Kerek monitor a kajütblak,
műsora a törékeny béke.
Összeolvadt horizonton billeg
álmaink kétes menedéke.*

*A tengerrel mégis szembenézni
csak teljes megadással lehet.
Üres palack úszik a sötétben.
Leírhatatlan az üzenet.*

A túlpart

*E sziklákat már láttam valahol.
Tán szeles hazai hegycsúcsokon.*

*S a róluk meredő fenyveserdő
szintén az otthonival rokon.*

*Mintha csak szirének lagnák őket,
Hívnak e szigetek szüntelen.
Apró halázkunyhók guggolnak a
Nynäshamn közeli szirteken.*

*A szárazföld most is végzi dolgát,
csábítón fekszik ég és víz között.
A mozdulatlanok tűnő túlpart
miattad ma versbe költözött.*

SZ. KÁRPÁTHY KATA

PISTI BÁCSI

Pisti bácsi jó ember és kiváló mester. Ha szerelni kellett valamit nálunk, azonnal jött segíteni. „Mán a rokont csak kiségitem” – mondogatta ilyenkor. Meg szerette néha inni a magáét, valamikor be is rúgott, de hát ki nem ebben a szakmában? Nem is haragudott rá soha a felesége, mert ügyes ember, és a föld alól is pénz terejt elő, még akkor is, amikor a munkahelyeken a termékkel fizettek.

Pisti bácsi jó apa. Három fia van. Igaz, a legnagyobb nem az övé, de jobb apát nem is kaphatott volna nevelt gyermeke, aki évekig nem tudott arról, hogy az igazi apja egy autóbalesetben halt meg részegen, amikor ő még járnai sem tudott.

Pisti bácsit sosem látta még senki sírni. Még a múlt hónapban sem, amikor az apját, Géza bácsit temették. Gyűlölte az apját. Gyerekkorában folyton verte, főként részegen. Valójában Géza bácsi ölte meg az anyját is, de a falunak az lett mondva, hogy az asszonyt odaölte a komód, aminek kitört a lába, és szerencsétlen asszonyra ráesett. Mindenki tudta, hogy ez nem igaz, de Géza bácsinak milic¹ az öccse, elrendezte a papirokat úgy, hogy orvos nem is látta a halottat. Az asszonyt fél nap alatt temették el. Akkor volt Pisti bácsi tizenhat éves. Elszökött otthonról, Moszkvába ment zárabotkára². Úgy öt évet volt az oroszoknál, aztán hazajött rengeteg pénzzel és egy vadonatúj Zsigulival. Házát vett Munkácson. Az apját nem kereste fel. Az esküvőjére se hívta meg.

Hosszú évtizedek teltek el. Géza bácsi nagyon beteg lett, és megmondták az orvosok, hogy nincs több hátra neki pár hónapnál. Pisti bácsi akkor sem ment el hozzá, csak az utolsó napjaiban. Nem beszélt vele, csak tett-vett körülötte, fűrésztötte, etette, mert fiúi kötelessége volt, meg hogy a falu ne szólja meg. Mellette halt meg az apja. Egy nap alatt elrendezték mindent. Nem az anyja mellé temettette, hanem a temető másik sarkába, mert az ő tiszta lelkű anyja nem érdemli, hogy egy ilyen gonosz ember feküdjön mellette. A falu ezen nagyon felháborodott, de elfogadták a döntését. A pappal előre megbeszélte, hogy imádkozzon negyven nap múlva, sőt, az egyéves imát és Szent György napját is előre kifizette. Mindezt teljesen elfásultan

¹milic – milicista, rendőr (tájnyelv)

²zárabotka – pénzkereset (orosz)

tette, mintha nem is az apja halt volna meg. A toron ő kínált mindenkit, ivott a sírásókkal, a pappal és a gyásznéppel is az apja emlékére.

Pisti bácsit a tor után pár órával bevitte a mentő a kórházba. „Agyvérzés” – mondta az orvos a feleségének unott hangon. Az idegorvos szerint rettentően legyengült az idegrendszere is, emiatt kúrálnia kellene magát. Kiírt neki egy beutalót három hónapra egy szanatóriumba, de Pisti bátyám szétépte a papírt a recepttel együtt. Anna néni, a felesége visszament az orvoshoz, ismét kiíratta a gyógyszereket, megvette és odaadta férjének.

Pisti bácsit a múlt héten ismét bevitte a mentő – kényszerzubbonyban. Nem szedte a gyógyszereit. Elkezdett félrebeszélni és furcsán viselkedni, ezért Anna néni ijedtében ismét kihívta a mentőt. Napokig sírt a férje miatt, magát okolta mindenért, mert nem figyelte rá, nem vette észre, hogy kidobálja a tablettákat reggel. Az orvos hiába nyugtatta, csak jobban elszomorodott. „Éccaka a halott apjával beszélget – mondta Anna néni apunak. – Nagyon félek, hogy teljesen megbolondult.” Az orvos úgy ítélte meg, hogy látogatható, így minden nap elmegy valaki hozzá.

Ma én látogattam meg Pisti bácsit. De nem ő volt a szobájában, hanem egy idegen férfi, aki vicsorgott, rúgott, nevetett, sírt és ordított. Nem bírtam bent lenni, pedig le volt szíjazva, nem bánthatott. Néztem, és arra ébredtem rá, hogy Pisti bácsi már meghalt. Megölték, amikor a kényszerzubbonyt ráhúzták, és a mentőautó kipufogóján szállt ki a lelke fel a mennybe. Ez a valaki már csak Pisti bácsi testében élőszködik. Kiszaladtam a kórteremből, majd az épületből. Megálltam a bejárat előtt, és visszánéztem szeretett rokonunk kórtermének ablakára. „Nyugodjon békében, bátya” – suttogtam és elmentem. Pisti bácsi az ablakot verte vicsorogva.

A PULYASZEDŐ

Meleg nyári nap volt a faluban, s a putrik felől hatalmas füstfelhő gomolygott az ég felé. Éppen a szomszéd unokájára ügyeltem. Eleven kislícska volt, úgy öt éves forma, és nagyon szeretett fára mászni. Mindig attól féltem, hogy leesik, ezért gyakran ijesztgettem a pulyaszedővel, mint ahogy velem tették régen a nővéreim, ha rossz voltam.

– Sanyika, szállj le a fáról, mert elvisz a pulyaszedő, ha meglát – szóltam rá a gyerekre. Sanyika rám nézett a nagy zöld szemével, lemászott a diófa legalsó ágára, és csodálkozva fordult felém.

– A pulyaszedő nem is létezik, ne ijesztgess, nem vagyok mán kispulya.

De én nem hagytam annyiban a dolgot.

– Azt hiszed, hogy nincs? Akkor nézz oda – mutattam az utca végén ácsorgó batyus cigányasszonyra – ott a pulyaszedő, látod? Abba a nagy lepedőbe gyűjti az olyan rossz kölyköket, mint te.

Sanyika rám nevetett.

– Jaj, Kata, az csak egy cigányasszony. Nem pulyát szed, gyékénykast árul. Megyek mamának szólni, hogy akar-e venni – azzal lemászott a fáról, és a tornácra szaladt.

Nemsokára visszajött, és megint csak felcsimpaszkodott a diófa legvas-tagabb ágára. A cigányasszony még mindig ugyanott állt.

– Na, látod, nem is szed az senkit, csak ijesztgetsz, mert kicsi vagyok. Mindjárt odakiáltok neki.

– Nem jó ötlet – próbáltam lebeszélni, de késő volt. Mint egy kiskakas a tyúkúlón, Sanyika rikácsolni kezdett a fa tetején.

– Pulyaszedő, gyere ide, úgyse mersz! – kiabálta, és kinyújtotta a nyelvét. Az asszony észrevette, a kapu alá sietett, és felénk kiáltott.

– Rák a beled, te gádzsó, szólj a pulyádra, mer bemegyek!

– Cigány néni, úgyse bánt, maga nem fog bántani, maga nem pulyaszedő! – kiabálta még mindig a fa tetején ülve a gyerek.

Egyre kellemetlenebbül éreztem magam. Meg se néztem, ki volt az asszony, Sanyikát gyorsan letessékeltem a fáról, be a szobába, és büntetésből aznap már ki sem engedtem.

Ugatott a kutya, kiszaladtam, hogy megnézzem, ki jött. Magas, sovány, erős csontozatú cigányasszony állt velem szemben. Ugyanaz, akit azelőtt nap Sanyika kicsúfolt.

– Anyád itthun? – kérdezte köszönés nélkül.

– Nincs, miért? – kérdeztem vissza.

– Van tej eladó?

– Nincs, megdőglött a tehen.

Mosolygott.

– Na, akkor mindegy, jányom. Majd mondjad neki, hogy kerestem, mer tartozok neki a tejfelér.

– És mit mondjak, ki keresi?

– A pulyaszedő – mondta, azzal megfordult, és a tábor felé sietett nagy batyujával, melyből egy kis fekete csöppség pislogott ki a világra.

EGY VÉRBŐL

Babitsra hangolva

*Hercegnő, lásd, lassan itt a tavasz,
s nem mozdul drága vénuszod vére.
Ki pezsdíthetné, most csupa panasz:
a szerelem angyalát baleset érte.
Szárnya romokban, kék szeme zárva,
zúzott tüdeje vért hörög folyton,
mellére kiül, borong a lélek,
nem érzi magát a tört testben otthon.*

*Esküszöm, mindent megteszek érte!
Megjönnek mindjárt a mentő drónok,
s éhező öled kincses kagylóját
nyitogathatják majd zsongító csókok.
E reménynek beint a diagnózis:
néhány hét, hónap... míg ember lesz újra.
de mi legyen már a szép szerelemmel?
Pendítetlen nem maradhat húrja.*

*Kerülget, simogat egy délceg szellő,
melled bimbaja szinte szétcsattan,
de zöldről tilosra vált a szemed,
s a gavallér odébb áll máris riadtan.
A nap is cirógat, becézi bőröd,
ám egy lomb féltőn ernyőjét bontja.
Szépséged láttán csak sírni lehet:
a májusi felhő rád könnyeit ontja.*

*A tisztáson át egy őzbak iramlik,
de szagodra kapva megtorpan menten.
Álomszép sutája te leszel, Írisz,
csak ne iszonyodj, ó, drága szép szentem.
Alkalmazkodj inkább. Állj négykézlábra,
szemeid zárd be, s hadd essék bármi.
Szerelem s csoda – egy vérből valók,
s az őz – tán egy elátkozott királyfi.*

ROZGONYI MARGARÉTA

A LÁBAK

Nagyszőlős – a kislány családja így hívta a kisvárost, ahol éltek. Az egyik szomszéd azonban Vinohradovnak, a másik pedig Vinohragyivnak nevezte. A kislány sokáig nem értette, miért beszélnek ők másként, amikor ugyanott élnek. Amióta az eszét tudja, mindig látja azt a nagy hegyet, amely a város fölött magasodva biztos támpont, bárhol járjon is, mert a hegy nem mozdul a helyéről sohasem. Szerette volna, hogy a családja is olyan legyen, mint az a nagy, magabiztosan álló hegy. Volt egy pont ebben a szovjet kisvárosban, ahonnan látni lehetett a hegyoldal szőlőültetvényeit, az erdők fái közül szabályosan kiszabott négyzet alakú területet, amint halványzöldben és sárgában cikázik az ezüst lombú hársfák, és a sötét, összefüggő fenyőország között. A Fekete-hegy csúcsát várrom díszítette, a déli lábánál pedig tükröt tartott neki a Teplica, egy melegvízű forrás és régi bányató.

A kislány még nem volt hat éves, de már tudta, hogy a magyar iskolába fog járni. Az iskola egy ódon kastélyépületben volt a város közepén. A boltívekkel tagolt folyosóról tágas osztálytermek nyíltak, s azok ablakain át a nagy előkertre lehetett látni, de volt egy nagyon nagy belső udvara is. Úgy tudta, az apja is oda járt, bár őt már nem szokta gyakran látni, merthiszen egy ideje elköltözött tőlük. Az anyukája volt az egyedüli társasága, aki nemcsak gondviselője, de játszópajtása is volt. Rövid, barna hajjal szegélyezett arcán örök vidámság ült, szája nevetésre állt, barna szemei melegséget árasztottak, s ha megszólalt, hangja mélyen bűgött. A nő a leírás alapján bárki lehetne, de a kislánynak ő volt a mindene. Ha nyár volt, és a kertben csicseregtek a madarak, mindig az udvaron ebédeltek. Rendszerint tojásos lecsót, melynek a fele a kis zsemleszínű keverék kutya tájában kötött ki, mert Morzsi szinte kinézte az ember szájából.

A kislány kedvenc délutáni foglalkozása a sározás volt, amit csak anyja engedélyével végezhetett, az erre szánt ruhájában. A nyári konyha ablaka alatti csap és a régi dézsa a legtökéletesebb hely a sározáshoz, de anyuka a főzés közben is rá-ránézett. Ha a kislány megunt a játékot, felkerekedett, hogy átszelje a nagy kertet egy kis eperért, málnáért vagy sóskáért. A gyümölcsösben, mivel anyukája nem tudta lekaszálni a fűvet, legalább derékgig ért a fű, Morzsi ki sem látszott belőle, de a kislány sem nagyon.

Mindig együtt kószáltak lent, a kutya hűséges fegyverhordozóként kísérte a gazdáját. Gyakran a csalánbokrok állították meg Don Quijotét és Sancho Panzát, az ádáz csaláncsípések vörös hurkákként jelentek meg a kislány fehér, puha bőrén. De mit számított az, amíg szabad és vidám volt a világ a kerítésen belül!

A kislány egyik nap édesapját pillantotta meg a kapuban. A magas, fehér farmer szettben megjelent férfi göndör fürtjei hasonlítottak a kurta farkú malac farkára. Most ismét megbizonyosodott, hogy tőle örökölte derékig érő, fürtös, erős haját, amelyet anyukája a homlokánál mindig egy piros hajcsattal tűzött oldalra. A férfi félkézzel felkapta a kislányt, a másik kezével a biciklit tartotta, amivel érkezett. A kislány két perc múlva inkább lekeredzkedett apja karjából, és beszaladt az anyukájához, aki már éppen jött a fürdőszobából. A ruhája és keze még vizes volt, de az illata, akár a tiszta ruháé. A kislány az anyja háta mögé bújt, átölelte a biztonságot jelentő erős lábakat, onnan vizsgálta kukucskálva, hogy mi történik, de egy idő után jobbnak látta, ha befogja a fülét és becsukja a szemét.

– Jöttem a gyerekért, el akarom vinni – indított a férfi.

– Tudod, hogy bármikor elviheted, de már kértem, hogy szólj előtte. Nem pakoltam össze neki semmit.

– Nem is szükséges, most nem alszik nálunk, vendégek vannak.

– Ja, itt a nő. Mondta is a szomszéd.

A férfi nem válaszolt, csak nézte a földet, hallgatott, és az örökkévalóságig vette a mély levegőket. Végül a nő törte meg a csendet.

– Elhoztad a három havi gyerektartást? Anyámék próbálnak segíteni, de a gyerekek gyümölcs kell, főzni kell. Jön a születésnapja, banánt akarok neki venni.

– Minek annak a gyerekek banán? Nagyon drága, ráadásul alig lehet kapni. Jó, hogy nem Coca Colát akarsz.

– Na, most aztán takarodj innen.

A kislány már nem hallotta, hogyan csapódik be apja után az ajtó, mert már régen elbújt a belső szobában. A nagy házban három szoba volt, de ilyenkor mindig ide menekült, az óriási halószobában az ágy szabad felére, ahol jó ideje aludt az anyukájával. Akkor is ide bújt, ha dörgött vagy nagy vihar volt, a rózsaszín nyári frottír plédet mindig a fejére húzta, és várta, hogy elvonuljon a vihar. Ebben a szobában volt egy nagy kinyitható álló tükör is, rajta tele szemfestékekkel, rúzzsal, szempillaspirállal. Amikor már csend lett, leült a tükör előtti puffra, kikente magát, felvette az anyukája virágos

hosszú szoknyáját, mire végzett, már az ékszeres dobozt is magára aggatta, és az anyukája piros körömcipőjében tipegett ki a szobából, aki éppen most érkezett, hogy megnézze, miért ilyen csendes a gyermeke.

– Na gyere, felmegyünk a városba. Van kedved? – kérdezte nevetve, és közben elkezdte leszedni a gyerek szeme alatt hullámokban kígyózó rúzszt.

A városközpont nem volt messze, kellemes sétával el lehetett jutni a magyar iskoláig, onnan már minden közel volt. Útközben a félig nyitott, nehéz tolóajtó mellett benéztek a rendőrség udvarára, majd következett egy nagy gesztenyefa, mely alatt máskor megálltak gesztenyét gyűjteni, de most csak megcsodálták az óriási zöld lombot, ami hús árnyékot vetett, és a vastag, erős fatörzset. A harmadik állomás az izgalmas könyvtár volt, melyet egy hajdani polgári házban rendeztek be. A kislány még nem tudott olvasni, de imádott mindent, ami papírból volt kötve színes képekkel és nyomtatott szöveggel. Az anyukájától állandóan könyveket kért, és ha már nem volt kapható új magyar nyelvű meséskönyv a boltban, akkor a könyvtár polcain kutakodtak tovább. Most is felmászta a lépcsőn, végigmentek a hosszú, sötét folyosón, és megkeresték a magyar könyvtárost, aki egy világos, polcokkal teli szobában ült, és a kartotékokat, a könyvek nyilvántartását rendezgette. A legnagyobb boldogság volt, hogy az Aladdin és a Hamupipőke legújabb kiadása megérkezett, és még senki sem kölcsönözte ki, így elégedetten, vidáman indultak tovább. A macskaköves úton az anyuka túsarkú cipője egyfolytában beragadt, ezért lassítottak, és arról beszélgettek, hogy este azt az egy magyar nyelvű adót fogják nézni a tévében, amit Nagyszőlősen fekete-fehérben fogni lehetett. Nem figyeltek fel a szemből érkező, öltönyben, nyakkendősen érkező férfira, aki szigorú, határozott és gyors lépteivel haladt el mellettük, és rájuk kiabált ukránul, aztán már el is tűnt. A kislány összerendezte, rögtön az anyukájához bújtt, ölelte megint a biztonságot jelentő lábakat.

– Mit mondott, anyu?

– Csak szólt, hogy ha magyarul akarunk beszélni az utcán, menjünk Magyarországra.

– Miért?

– Tudod, vannak olyan emberek, akik nem szeretik, ha magyarul beszélsz itt.

– De miért? Én csak úgy tudok!

– Tudod, kislányom, mi most Szovjetunióban lakunk, sok olyan emberrel, akik nem magyarok. Itt sokan inkább oroszul és ukránul beszélnek, és azt szeretnék, hogy mindenki úgy beszéljen.

– De én csak így tudok!

– Úgy beszélj, bogaram, ahogyan jól esik – próbálta nyugtatni az anyuka gyermekét, mert a ukrán férfi kirohanása nagyon sok kérdést vetett fel a kislányban.

Bárhogy is szaporázták lépteiket, csupán a két épülettel arrébb elterülő postáig jutottak el, amikor hirtelen vihar kerekedett. Beálltak sokadmagukkal a posta lépcsőit fedő árkádok alá. A kislány élvezte, hogy az anyukája kezét szorítva figyelheti, ahogyan az eső bugyborékol a macskaköveken, és a kátyukat pocsolyás víz tölti fel. A levegő jólesően lehült, de nem fáztak. Érezni lehetett a nyári zápor friss illatát, amiről az embernek rögtön a vizes fű, az előbújó csigák sokasága jut eszébe. A kislány egyszer csak felkiáltott:

– Anyu, ott van apu!

– Tényleg, köszönj neki! Szeretnéd, hogy kiabáljunk utána?

– Nem. – És a kislány megint az anyukája lábai mögé bújít.

Nézték, ahogy a férfi kézenfogva sétál az esernyő alatt egy ismeretlen nővel.

– Ha eláll az eső, veszek neked egy banánt, Bogárka, jó? – szorította meg a kislány kezét az édesanyja.

DECEMBERBEN

Délután hat óra, de kint már sötétedik. Leütök még néhány karaktert, elküldök néhány kellemetlenebb e-mailt, amelyeken jobb túllenni, miközben alig várom, hogy elinduljak. Reggel szépen felöltözve érkeztem be a munkahelyemre, mint amikor színházba indul az ember, mert úgy tanultam, meg kell tisztelnie a művészeket. Ilyenkor mindig eszembe jut, amikor én is színházban táncoltam, és hónapok munkája után végre a színpadon álltunk. A közönség öltönybe, csillogó, fényes vagy éppen visszafogottabb fekete-fehér ruhákba öltözött, és tapsolt, én pedig azt reméltem, hogy egy olyan estét kaptak tőlünk, ami ünnep lehetett a hétköznapijukban.

A bakancsomat átcserelem a fekete túsarkúmrá, és az irányt a kivilágított Szabadság téren át a Parlament felé vettem. Persze ömlik az eső, esernyővel egyensúlyozok, de azért jót mosolygok saját gondolataimon, és a téren felállított egy nagy és körülötte körülbelül tizenkét kis fenyőfán, amelyek fényekkel és díszekkel segítik a profi túristafotókat a lájkvadász-versenyben. Olyan szépek, de jaj nekem! Szégyen, nem szégyen, a Hóféherke és a hét

törpe, a méhkirálynő és a dolgozói jutnak róluk eszembe, vagy a munkások és a nagy eszme. A 2-es metrón az Erkel Színház felé veszem az irányt, csak pár megálló, így hamar odaérek. Két hete hallgatom a Diótörő zenéjét, vagy nézem videón a világ különböző balett-társulatainak előadásait, ez pedig azt jelenti, hogy bennem már december elejétől karácsony van. Kissé abszurdnak látom, de ha ez tesz jót az évvégének hosszú távon, miért ne? Arra sincs szabály, hogy télen ne vegyünk bikinit, vagy nyáron bundát. Mellesleg így tovább lehet a karácsonynak örülni.

Azt figyelem éppen, hogy milyen jól tartja magát a piros metró. Nem olyan régi, de azért nem is a legújabb, vagy csak az váltja ki bennem a szimpátiát, hogy szeretem a piros színt? Sokkal vonzóbb, mint a kék! A harmadik megálló a Blaha, mindjárt megérkezem, már pittyegett is a telefonom, valószínűleg várnak rám a színház előtt, de tele a kezem, így ezt inkább csak gondolom. Kiszálllok, a megállóban is a piros színt nézegetem, hogy mennyire feldobja a hangulatot, viszont a következő pillanatban meglátok egy fekete hajú nőt, úgy tűnik, a padon ülve alszik. Többen is körül veszik, megnézik, aztán tovább mennek, jönnek helyettük új nézelődők, akik két perc után szintén ott hagyják. Közelebb megyek, hátha tudok valamit segíteni, de hirtelen meghátrálok, pontosan úgy, ahogyan a többiek is tették. A nő nincs magánál, a szájából valami fehér, beazonosíthatatlan váladék csorog a személyi igazolványára, amely a földön, a lábainál fekszik. Nem merek hozzáérni, még a személyiét sem veszem fel, pedig jó lenne bedugni valamelyik zsebébe. Haladok előre, a tömeg után, de lelkiismeretfurdalásom van, bár ez mit sem segít a szerencsétlenül. Nem volt bátorságom bármit is tenni, sietek tovább a Diótörő előadásra. Megfordul azért bennem, hogy mindjárt visszafordulok, vagy fent szólok az öröknek, hogy hívjanak egy mentőt, viszont nincs időm megrágni a gondolatot, mert közvetlenül a mozgólépcső előtt megtorpanok. Valahol a közepe környékén nagy kiabálás hallatszik, „állítsa már meg valaki azt a kurva mozgólépcsőt, nem látják, hogy rosszul van?” Kezd gyomorgörcsöm lenni, érzem, hogy jönnek elő a régi, rossz emlékek, és ugyanaz a bizonytalan, kétségbeesett érzés, mint amikor anyu meglátogatott pár éve.

Az egy szombati nap volt, emlékszem, el akartam vinni ebédelni, aztán pedig azt terveztük, hogy sétálgatunk a belvárosban. Az Arany János utcai metrómegálló mozgólépcsőjén igyekeztünk feljutni a felszínre, ő állt elől, én lentebb mögötte, alig volt más rajtunk kívül. Hátrafordult, és rám mosolygott, már várta a kirándulást. Rögtön megérezttem a bajt, de nem is tudtam azonosítani magamban, mert hátraesett, a lába felfelé irányban, a táskája, a

szemüvege elszállt, én pedig máris rohantam fel, hogy a fejét óvjam a lépcső éles karmaitól. Alig voltam negyvennyolc kiló, ami pehelysúlynak számított ebben a küzdelemben. Dőltem anyuval együtt, de bármilyen pozícióba is lökött az a szörnyű gép, a kezem még mindig anyu feje alatt volt. Akkor jöttem rá, hogy olyan ez a szerkezet, mint egy daráló, dominóban dől rajta minden és mindenki, aki, vagy ami nem száll le időben. Ki nyomta meg akkor a stop gombot? Csakis Isten tudhatja, mert ő küldte. A daráló megállt, hirtelen hat-hét ember ugrált körülöttünk. Anyut lábra állították, és próbálták felvinni. Én is feltápáskodtam, keresni kezdtem szétszóródott dolgaimkat, és közben anyu után is néztem, de alig kaptam levegőt, még mindig valahol a nyelvem alatt dobogott a szívem, mert láttam, hogy tarkóján az ősz hajának a fehérsége eltűnt. Ugyanolyan piros volt, mint a két kezem. Vértapiros.

Ezek a gondolatok cikáznak a fejemben, és várom, hogy felállítsák végre a férfit, akit a lépcső közepe táján még mindig körülvesznek a 2-es metró táblái. Olyan, mintha kissé sok lett volna neki erre a napra a kisüsti. Szerencsére elindítják a darálót, mehetek tovább, még odaérek. Feljutok, de az aluljáróban már nem is látom azt, aki miatt megállt az élet odalent a metrószinten. Jönnek-mennek az emberek, jónéhányuk viszont nem mozdul, mintha ülve, állva vagy fekve a Blaha Lujza tér aluljárójának padlókövéhez ragadtak volna. Látom, hogy az egyikőjük most fordul a hátáról az oldalára, és deréktől lefelé már meg is szabadult a nadrágjától, úgyhogy ebben a helyzetben nyugodt szívvel könnyít a hólyagján. Még csak fel sem kell állnia, el sem kell vonulnia, itt ezt is szabad, pedig ez nem egy háborús óvóhely.

Most úgy szedem a lábaimat az Erkel Színház felé, mintha az *Isteni színjáték*ban a Paradicsom irányába menekülnék. Az eső továbbra is esik, nekem pedig egyre jobban mozgolódik a gyomrom. Egyik sarok után befordulok a másikon, a színház elé érek, ahol balerinák, diótörők és egérkirályok osztják három részre a teret. Érzem a forralt bor és a puncs illatát, kis bódékban apró szuveníreket lehet beszerezni a karácsonyfa alá, vagy emlékke. A háttérben halkan cseng Csajkovszkij zenéje, az embereket pedig még a rossz idő sem tartja vissza attól, hogy a gyerekeikkel a fodros túll, selyem, szatén ruháikban pózoljanak, nevetgélve nézelődjenek a különleges hangulatú placcon. A kislányok azokat a rózsaszín balerinacipőket szorongatják, amelyek bent fel fogják váltani a téli bakancsaikat. A kisfiúk csodálkozva nézegetik a diótörő katonákat. Egy nagy fenyő áll a bejárat előtt a maga erős törzsével, mézeskalács díszével. Nem is jut eszembe már a fekete hajú nő, a kisüstis férfi vagy a vízszintesben vizelő fickó.

ORTUTAY PÉTER

LEHULLOTT A VERES CSILLAG

Van a mi Wass Albertünknek egy regénye, *Elvásik a veres csillag* a címe, mely lényegében arról szól, hogy miért is van bukásra ítélve a szocializmus mint rendszer, habzó szájú ádáz híveinek minden vagdalkozása ellenére. És van (most már) egy olyan regényünk is, szintén egy erdélyi származású szerző tollából, mely azt mondja el, hogy mi is lesz az után, hogy kihullott a veres csillag az egyszer volt zászlóból, „amelybe a demokráciát akarta beleszőni többmillió magyar és román.”

2019-ben jelent meg az Atlantic Press Kiadó gondozásában Makkai-Flóra Ágnes (a továbbiakban MFÁ) *Fő utca 4.* című regénye. Mindjárt az elején azt olvashatjuk, hogy „ez a könyv különdíjat nyert az Atlantic Press Kiadó női regénypályázatán.” Nos, nem érdemtelenül. Már csak azért sem, mert megtudhatjuk belőle azt is, legalábbis részben, hogy milyen lett az a világ, mely azután jött, hogy lehullott a veres csillag. Vagy kihullott abból a bizonyos zászlóból, „amelybe a demokráciát akarta beleszőni többmillió magyar és román.”

Már a könyv hátlapján olvasható beharangozó (a fenti idézet is abból való) sok mindent mond arról, amit ez a könyv amúgy hihetetlen könnyed, de veretes stílusban elmesél. Például: „MFÁ a *Fő utca 4* oldalain megragadóan és filmszerűen mondja el a remény konok kitartásával küzdő karakterek vergődéseit a múlt-jelen-jövő idősíkján.” Velős és precíz definíció.

Az. Mert amikor becsuktam a könyvet, sok minden megfordult a fejemben. Először is az, hogy annyira valóság íze és szaga van ennek az egész megrázó történetnek, hogy a szerzője semmiképpen sem tagadhatja, hogy mélyen ön-életrajzi ihletésű. MFÁ minden bizonnyal saját életének eseményeire építette regényét. Olyannyira azokra, gondolom én, hogy ha megkérdeznénk tőle, hogy kiről is rajzolta meg Zsófit, a főszereplőt (no és a többi hús-vér figurát is természetesen), akár azt is válaszolhatná, amit Gustav Flaubert, amikor ugyanezt a kérdést tették fel neki híres regénye, a *Madame Bovary* kapcsán. Nevezetesen azt, hogy „Bovaryné én vagyok.” Ugyanakkor nem dokumentumregény ez a könyv, semmi esetre sem az, hanem igazi szépirodalmi csemege.

Ha irodalmi párhuzamot próbálnék keresni a *Fő utca 4-gyel*, akkor találnék többet is, nem egyet. Bár a szerző mindenképpen Csehov *Cseresznyés-kertjére* próbál utalni, mint forrásműre, mely őt megihlette és főszereplője

életének egyes szakaszait mélyebben érintette, nekem mégis a már említett Flaubert-en kívül inkább Salinger (Jerome David), Cervantes, Hemingway, és egy kicsit Bulgakov Margaritája jut így hirtelen az eszembe. Majd el is mondom, hogy miért.

Salinger elsősorban azért, mert akárcsak Holden Caulfield, a *Zabhegyező* hőse, a *Fő utca 4.* főszereplője, Zsófi is úgy indul neki a világnak, mint egy kis vakmacska, és mintegy abban a korban is van, mint Salinger hőse, vagy talán valamivel idősebb, és csak kvázi menetközben ébred rá, veszi észre, hogy milyen is ez a világ. Igen, olyan. Holden egyik leggyakrabban használt szavával élve, gennyes (phoney). Elejétől fogva és végig az, és az is marad. De ennek ellenére, akárcsak Hemingway öreg halásza, a mi Zsófink is tudja, hogy nem szabad feladni, muszáj harcolni, még akkor is, ha a hal (a regényben, milyen furcsa egybeesés, a rák) fog győzni és nem ő. És harcol, pedig tudja, de lehet, hogy mégsem, hogy a harc, amelyet folytat, szélmalomharc. És akkor máris Cervantes Don Quijotéjénél vagyunk.

Ám csak most veszem észre, hogy eddig a filozófálgatásokon és irodalmi párhuzamok keresésén kívül még semmit sem mondtam magáról a regényről. Akkor hát szólok, és igyekszem úgy haladni, ahogy az események követik egymást a könyvben.

Hogy ez a világ gennyes, azt a történet elején könnyen elfogadjuk, hisz Zsófi egy nagyon csúnya világban látta meg a napvilágot, és élt tizenkilenc éves koráig. Mégpedig Kolozsvarott, az elzabrált Erdélyországban, ill. a Ceausescu vezette kommunista Romániában. Hogy milyen világ volt az ott akkoriban, azt az idősebbek még saját bőrükön tapasztalták, a fiatalabbak meg biztosan hallottak vagy olvastak róla, és talán nem is hiszik, hogy volt egy olyan világ, és vörös csillagos pólót húznak a felső testükre, mert a múlt mindent megszépít. Azt is, ami nem volt szép, sőt kimondottan csúnya volt. Pedig hadd jegyezzem meg úgy mellesleg: olyan volt ez a világ ott akkoriban Romániában (hogy a nagy Szovjetuniót már ne is említsem), mely messze felülmúlta azt, amit mi orwelli világként ismerünk. Csak úgy dühöngött benne a szovjet típusú „demokrácia.” Hogy létezésének utolsó évtizedeiben, éveiben az USA szövetségesének tekintette a Ceasescu rendszert Romániában, nem változtatott a leányzó fekvésén. Sőt, talán még inkább szabad kezet adott ennek az embertelen rendszernek, hogy még galádabb módon folytassa a szocialista „építőmunkát”. Mondjuk a falurombolást. De mivel ez nem témája MFÁ regényének, ezért itt és most mi ezzel ne foglalkozzunk.

Persze Zsófi ezt alig látja, vagy ha látja is, nem érti, nem érzékeli, de nem is nagyon érdekli. Hisz ott van mellette, körülötte, alatta a védőháló, melyet a szülei jelentenek neki. Mindentől óvják és féltik, olyannyira, hogy még beszélni sem szabad arról otthon, ami rossz és nem igaz. De a sors mégis közbeszólt. Életének első nagy-nagy csalódása. Jött egy bokaficam, aminek az lett a következménye, hogy le kellett mondania arról, hogy prímabalerina legyen. De ilyenkor, ebben a korban az ilyesmi nem nagy ügy. Majd lesz más. Úgyhogy pályát „módosított”. A nagy hatására színésznőnek készül. Felvételizni fog a színművészetire.

Ez a nagy hatás egyébként nagyon erős Zsófi életében. A regény címe is ezzel kapcsolatos. Mert ott a Fő utca 4. környékén történt valami a nagyival Budapest ostroma idején régen, ami aztán Zsófi, a főszereplő egész életének folyására kihatott. És olyan szörnyű valami volt ez, ami ott a nagyival történt, hogy nem is mondta el soha senkinek. Csak Zsófinak.

Természetesen azért még sok minden más is történik otthon Kolozsvárott. Megismerjük Zsófi szüleit, apját és anyját, valamint a nagymamát, aki Zsófi élményein, érzésein és szeretetén keresztül a könyv egyik főszereplőjévé válik. Ott esik meg vele, mármint Zsófi-val az is, ami megesett. Találkozik a híres hegedűművész Lőrincsel, aki nős ugyan, de perverz módon megkívánja a lángvörös hajjú, lapos mellű kis fruskát és elcsábítja. Igen, az alig 18 éves Zsófit, aki már az első estén, hajnalban az erőszakos férfi szeretője lesz. És azóta a mi Zsófinak, akár Bulgakov Margaritája a Mesterre, nem tud más férfira gondolni, csak őrá, Lőrincre. Hangyácskák futkosnak végig a testén már az érintésére is. Lőrinc egyébként nagy ember. Világhíres muzsikus, férj és apa is, de még a komcsi pártban is van valami posztja, így nem csoda, hogy annak ellenére, hogy magyar (ami mégiscsak negatívum Romániában), sokan ismerik és van befolyása. Karácsonykor még ajándékot: élelmiszer-csomagot is hagy ott Zsófiék lakásának kapujában.

A papa, mama, a nagyfi helytelenítik ugyan a lányuk, a kis unoka illetlen viselkedését, de nem sokat tudnak tenni ellene. Zsófi konok, mint minden kamaszlány.

Fontos helyet foglal el az események folyásában az útlevel téma. Ugyanis mindenki, aki teheti, menekülni akar abból a végtelenül álszent gonosz országból, a diktatúra és a nyomor elől. Hová is? Természetesen egy olyan országba, ahol tejjel-mézzel folyó Kánaán van, ahol banánt, szalámit és farmernadrágot is lehet kapni, és ha jól dolgozik az ember meg maszekol, akkor még egy Trabontra is futja egy-két éven belül, és ahol mégiscsak

értik a szavát az ott lakók, mert nekik is magyar az anyanyelvük. Szóval, mi más lehet az az ország, ahová úgy elvágódna, Zsófi is persze, mint az a szép csodás anyaország. Ott is szocializmus van ugyan, de azért az a diktatúra nem az a diktatúra. Nem olyan kemény, hanem egészen puha. És a meleg gulyásból is jut mindenkinek a vályúba. És akár mindent lehet ócsárolni, kinevetni, Hofi Géza meg is teszi, a megbonthatatlan szovjet-magyar barátságon kívül.

Aztán abban a csodálatos Magyarországon még az a puha szocialista diktatúra is megdől, és rá cirka két évre Marosvásárhelyen is kitör a román forradalom. A Ceausescu házaspárt kivégzik, de történik más is, meg borzalom is bőven. Például kiverik Sütő András fél szemét, román hegyilakók baltával támadnak békés magyar tüntetőkre, sok a halott és a sebesült. Zsófinak azonban Lőrinc útlevelet szerez, és a lány elhagyhatja szülőföldjét, hogy új életet kezdjen abban a csodálatos új világban, melynek neve Magyarország.

Ám az olvasó előre érzi, hogy Zsófi csalódní fog. Hogy miért? Mert hát gennyes ez a világ is, no meg több más oka is van bizony ennek.

De hogy magánál a történetnél maradjunk, eleinte úgy tűnik, nem lesz baj. És Zsófi éli is a világát Budapesten. Nem kell éheznie, sorban állnia (igaz, ezt odaát sem tette, inkább csak a mama), szép ruhában járhat, túsarkú cipőt viselhet, de meg is dolgozik érte. Ahogy a főnökeit, az élveteg kis japánt, Horvát (há nélkül) Katalint és Brandt Ágostont ábrázolja, telitalálat. Nagyon jól írja le MFÁ azt a francia tulajdonú vállalatot is, ahol kora reggeltől késő estig lótfut, robotol, de hogy miért, mármint a kereseten kívül, azt az égvilágon senki sem tudja. Ő sem. Aztán kirúgják.

És most itt van a mi Zsófinak a nagy Budapesten pénz, állás, támasz és kilátások nélkül. Mit is tehet ilyenkor, egy szép és okos idetévedt lány? Mert hát élni kell, és édesanyját is szeretné támogatni, mert azért továbbra sem könnyű a megélhetés odaát. Árubőség már van, de ahhoz pénz is kell, ugye. Visszamehetne Zsófinak Kolozsvárra, és ott is megélne valahogy egyik napról a másikra, de ezt nem teheti, nem adhatja fel a harcot. Akkor is megél. Ha másképp nem, akkor legyen, jöjjön a legősibb foglalkozás. Vállalja azt is.

Így lesz Zsófinak a főnöke Siki. Egy nagy darab romalegény súlyos aranyláncokkal a nyakában, aki egy luxus kupit tart fenn valahol a Váci utcában. Zsófi munkaadói közül a legszimpatikusabb, együttérző, jó szívú, egyenes ember ez a Siki, még akkor is, ha csak strici. Ez is mutatja, hogy nem a náció, vagy a képzettség számít, hanem az ember, aki vagy jó, vagy pedig rossz.

Minden jó lenne, Zsófi itt is megállja a helyét, ha nem derülne ki, hogy beteg. Méghozzá rákos. Műteni kell, és aztán még sokáig kezelésre kell járnia. Nehéz eldöntenie, mi legyen. Haza mehetne, vissza Kolozsvárra. Már ott sincs kommunizmus. De ez mégis azt jelentené, hogy a harcot feladta. Ezért Zsófi másképpen dönt. Először is úgy, hogy hazamegy és iszik egy jót a vörös borból. Már nyitná is a kaput a lépcsőházba, amikor azt látja, hogy Lőrinc vár rá az utcában. Hetedik kerület, Síp utca. A belváros egy eléggé elhanyagolt része, ahol egy kocsmá is van. Zsófi és Lőrinc odavonul el beszélgetni.

A beszélgetés lényege az, hogy Lőrinc arra kéri Zsófit, hogy menjen (jöjjön) haza Kolozsvárra, és legyen továbbra is a szeretője, mert... nem tud úgy élni, hogy nincs vele. De elválni nem tud, nem teheti. Ám azért kéri a lányt, hogy jöjjön haza.

Zsófi erre természetesen csak azt tudja válaszolni, hogy *nyet*.

Lőrinc szomorúan távozik. De amint kilép a kocsmá ajtaján, hogy, hogy nem jön egy autó, és elüti. Az autó a kocsmá nagy ablakában landol. A sofőr részeg. Lőrinc Zsófi karjai közt hal meg. A mentősök már csak a nejlonszákba pakolt holttestet tudják magukkal vinni. *Sic transit gloria mundi*. Volt egy nagy muzsikás, de nincs többé.

Zsófi is távozik a színhelyről. És arra az estre emlékezik, amikor először találkozott Lőrincel abban a hideg konyhában. Úgy dönt, fel kell keresnie azt a konyhát. Megteszi, biztosan megteszi. Hat hónap múlva, egy év múlva. Persze, de csak akkor, ha ő győz, és nem a hal. Azaz, nem a rák.

Nem tudja még, mi lesz ennek a harcnak a kimenetele. Mi sem. De azt igen, hogy amit MFÁ itt nekünk elmondott, az mind igaz valóság, a mi hétköznapijaink, a mi életünk is, de amit áthat egy nagy világmegváltó szeretet. Az elesettek, a tévelygők és a küzdők iránti szeretet. Azok iránt, akik akkor sem adják fel, amikor már ők sem tudják, hogy van-e értelme küzdeni tovább. Kell, hogy legyen értelme, látszik mondani *a Fő utca 4.*, mert az élet nem más, mint a küzdés maga. Igaz, ezt már más is mondta előtte, de akkor is.

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUPVI ÉS A GULÁG TÁBOROKBAN, AZ OTTHON MARADT ANYÁK, LÁNYOK HELYTÁLLÁSA

II. FEJEZET

AZ ÉLETMENTŐ ASSZONYOK, LÁNYOK TEVÉKENYSÉGE (1944-1946)

*„Hozzád fohászodom, drága jó Istenem,
Segíts meg még egyszer innen hazatérnem,
Segíts meg, hogy lássam még egyszer gyermekem,
Kedves jó szüleim meg a feleségem.”*

(Könyörgés¹, 1946. Szerzője ismeretlen)

Az 1944. október-november heteiben végrehajtott hadifogoly ejtési akció során csak Kárpátalján és hegyvidékén a 4. Ukrán Front egységei több mint 19 984 magyar és német katonát ejtettek foglyul.

A hadifogoly-mentési akcióba a kárpátaljai magyar nők is bekapcsolódtak, számos hiteles történet igazolja hősiességüket és bátorságukat.

1. A katona-mentő, sírgondozó asszonyok

Ezúttal a Kárpátalján megtörtént esetekből az alábbi három lélekerősítő történetet választottam ki. Az egyik a sajtóban is ismertté vált **Bodnár Lajosné** élettörténete, aki a szovjet csapatok bevonulásakor – elmondása szerint – „kapott még egy apukát”. Ezt úgy mesélte el, hogy a szovjet túlerő előrenyomulása következtében, miután összeomlott a magyar frontvédelem: „*A magyar ka-*

¹ Lásd: *Istenhez fohászokodva... 1944 Szolyva. Verses levelek, imák a sztálini légerekből.* Ungvári, Intermix Kft. 1992. 22-23.old. A továbbiakban: *Istenhez fohászokodva...*

tonák egymás után kényszerültek szökésre 1944. őszén. A koncházi erdőkből jöttek errefelé, a mezőn álló tengerigórék kévéit kupacokba rakták, abban rejtőzködtek szegények. A nép oda hordta nekik az élelmet, míg hideg nem lett. Öt-hat éves lehettem akkor; édesapám fogságba esett, majd megszökött. Úgy állított haza, mint egy koldus: szakadtan, szakállasan, kiéhezve. Egy darabig a Csehszlovákiában élő nagynénémnél húzta meg magát. Míg ő odavolt, egy székesfehérvári katona került hozzánk, édesanyám és testvéreim istápolgatták. Eleinte a padláson rejtegették, majd a kamarában, aztán később már elő is mert jönni. Édesanyám azt mondta nekünk, meg kell mentenünk ezt az embert, ezért mindannyian apának kezdtük szólítani. Amikor aztán elvitték a férfiakat a háromnapos munkára, őt is behívták. Sosem láttuk többet.”²

A fentebb idézett **Bodnár Lajosné**, lánykori nevén **Úr Ilona** közlése szerint Katergény sírkertjében van egy fejfa, amelyre mindössze ennyi van írva: *Itt nyugszik egy magyar katona*. Hosszú évek óta a családja viseli gondját a sírnak, de a falusiak is gyakran tesznek virágot az idegen katona hantjára. Mint **Bodnár Ilona** meséli, a fejfát édesapja, **Úr Miklós** kovácsolta.

A magyar katona „Székesfehérvárról származik. Mikor édesapám hazatért a lágerből, rácsodálkozott a jeltelen sírhantra. Akkoriban mindenki félt, nem mertek fejfát állítani. Édesapám kovács volt, nem is félt, így aztán családi örökség lett a sír gondozása. A magyar katona 1944 októberében került a temető kertjébe. Mint az egyik szemtanú elmondta, a szomszéd falu, Homok irányából hozták egy muszka szekéren. Két orosz katona kísérte a székesfehérvári foglyot, a temetőhídon megálltak, leszállították a katonát, majd leütötték. Miután a magyar elterült, lehúzták a bakancsát és elmentek. Mire a szemtanúk odaértek, a fogolyban már nem volt élet.

– **Slinszky Lajos** volt akkoriban a bíró, elmentünk hozzá tanácsot kérni. Ő azt mondta, ne tegyünk be csak úgy a földbe. Elhoztuk a szekérről az oldaldeszkat, koporsót csináltunk belőle és beletettük. Sír nem áshattunk, mert Tarnócról a németek minden mozgó tárgyra lőttek. A temető körüli futóárkba tettük, majd ráhúztuk a földet. A nyakában lógott egy lánc, rajta a neve: **Demeter Zoltán**. De hogy hány éves volt, azt nem tudtuk megállapítani. 29-32 évesnek látszott.”³

Az adatközlő úgy tudja, hogy a Katergényhez közeli erdőben számtalan jeltelen sír van, amelyek gondozásával már senki nem törődik.

² Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélők vallomásaiból. (Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából, 1944-1990. DUPKA György közreadásában. Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2017. 24.old.

³ -jázmin-: Homok irányából hozták. In: Kárpátalja, 2002. ápr. 26. 67. szám

Egy másik legendás „katona-mentő” eset **Hidi Erzsébet** férjjes asszonyhoz, kötődik (Nagydobrony, 1913), aki a szovjet lágertől, illetve a halálos ítélettől bátran és elszántan mentette meg férjét, **Hidi Miklós** csendőr-törzsrörmestert. Három közös lánygyermekük volt, **Erzsébet** (1939), ikerpár: **Klára** és **Margit** (1941). Elmondása szerint nyomozás indult a férje ellen, az egész falut felforgatták. A padláson rejtőzött el. A férfinak később sikerült Magyarországra szöknie. Ekkor látták egymást utójára. (...) Erzsébet magára maradt az ötéves **Erzsikével**, a hároméves ikerpárral és a négy öreg szülővel. Állandó feszültségben éltek, kihallgatás kihallgatást követett. Egy alkalommal a községháza pincéjébe is bezárták, a gyerekeket ezalatt puskával őrizték. Minden munkát elvállalt, hogy fenntartsa a családot. (...) 1955-ben levelet kaptak egyik magyarországi ismerősüktől, mely végre hírt hozott felőle. Végre megtudták, férje, **Hidi Miklós** él, Ausztráliában van. Később megindult a levelezés is, bár a szigorú cenzúra miatt a levelekben legfeljebb a családdal kapcsolatos hírekről, egészségi állapotukról lehetett szó.

Az idegenbe szakadt családfő számtalanszor próbálkozott a család egyeztetéssel, de nem engedték meg, hogy hozzátartozói elhagyják a Szovjetuniót. (...) 1988-ban végre megengedték, hogy családja meglátogassa. Költséges volt az út Ausztráliába, csak egyikük kelhetett útra.

Ezúttal egyik lánya, **Margit** lett a kiválasztott, így találkozott 44 év után először az édesapjával. Ezután évekig újra csak a posta kötötte őket össze. A sokat próbált édesanya megbetegedett, majd 1994. december 12-én visszaadta lelkét Teremtőjének. A lányok táviratoztak édesapjuknak, hogy tudassák vele a tragikus hírt, ám legnagyobb megdöbbenésükre jött a válasz: édesapjuk is meghalt. 51 év elszakíttóság után Isten ugyanazon a napon szólította magához mindkettőjüket. Mint később **Hidi Miklós** egyik ausztráliai barátja levelében beszámolt a családnak, Miklós az utolsó napon könnyes szemmel a következőket mondta neki: „*Szegény feleségem is épp most szenved a te utolsó látogatásod miatt. Úgy látszik, egyszerre megyünk el! De fent találkozni fogunk egymással!*”⁴

A II. világháború számos nemzedék tudatában már csak távoli történelmi eseményként van jelen, akik viszont elvesztették hozzátartozóikat, azoknak míg élnek, örökké fáj a háború, hiányzik az eltűnt családtag. Például egy másik történet hőse, a kőrösmezői **Wizauner József** magyar honvédként harcolt a Kárpátokban. Feleségét, két kicsiny gyermekét hagyta odahaza.

⁴ Popovics Zsuzsanna: „Ma is hiányzik az édesapánk...” Ahol máig fáj a háború. In: *Kárpátalja*, 2003. jún. 6. 125. szám.

A kőrösmezői család 1944-ben kapott értesítést arról, hogy szerették „mint harctéri beteg gyógykezelés alatt” áll az ungvári katonai kórházban.

Az ungvári katonai kórházban elhunyt és név szerint is ismert 114 honvédet a mai Ungvár, Sahta-városrész, Bercsényi úti temetőben helyezték örök nyugalomra. A szovjet időszakban a temetőt szétverték. **Holló József** tábornoknak, a Magyar Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársainak köszönhetően 2004 októberében a több hónapos felújítás után katonai tiszteletadással a parcellát felavattuk. Az ungvári katonai temető egyik keresztjére már a sírkert avatásának napján koszorú került. **Farkas Árpád** Szegedről utazott Kárpátaljára, hogy felkeresse édesapja, **Farkas Imre** végső nyughelyét. A magyar királyi hadsereg főhadnagya 1944. október 25-én hunyt el.

Wizauner Ilona karon ülő **Olga** kislányával utazott Ungvárra, hogy találkozzék hitvesével. Ekkor látta férjét utoljára életben, egy évvel később vöröskeresztes levél tudatta halálhírét... **Szenekné Wizáver Olga** kőrösmezői tanítónő a későbbiekben erre a gyászos eseményre így emlékszik: „...a családi házban összejöttek a szomszédok, anyukánk felolvasott egy levelet, és mindenki nagyon sírt. Nem értettem, miért, csak évekkel később derült ki, hogy akkor kaptuk meg a vöröskeresztes levelet, mely tudatta: édesapánk halott. Margit testvéremmel évekig kerestük az értesítőt, de édesanyánk úgy eldugta, hogy maga sem tudta, hová lett. Pár éve bukkantunk rá a régi

családi ház padlásán. Kibontottuk, leültünk és mindketten sirattuk. Mindig hiányzott az édesapánk. Bár már hatvanéves vagyok, ma is szükségét érzem, hogy éljen és mellettünk legyen... ”⁵

Az érintettség jogán én is eredménytelenül kutakodtam apai nagybátyám után különböző hadifogolyadatbázisokban. Az 1920-ban született **ifj. Dupka András** a 2. magyar hadsereg közkatónájaként a keleti fronton, a Don-nyarban harcolt. A hadsereget ért katasztrófa után ugocsai bajtársai sem élve, sem holtan nem látták többé, később hivatalosan is eltűntnek nyilvánították. A hazatérő ugocsai hadifoglyok egyikétől **Anna** nagyanyám úgy hallotta, hogy az Urál-vidék egyik hadifogoly-táborában vélték látni. Ezernyi imát mondott András fiáért, haláláig hazavárta. Ugyancsak haláláig gyászoló **Ilonka** nénémrel, akinek vőlegénye nagybátyámmal együtt tűnt el, gyakran szomorúan dúdoltuk mi is a fülbemászó, lélekbe markoló melankolikus dalszöveget: „*Hova tűnt a sok virág / Hol vannak a katonák... ”*

2. Ennivalót hordó asszonyok, lányok

*„Áldd meg otthonhagyott kedves szüleinket,
Lássuk drága hitvesünket, gyermekünket.
Hallgasd meg őket minden kérésükben,
Hogy boldogok lehessünk az egész életünkben.
Mi Atyánk, Úristen segíts haza minket!
Ámen!”*

(Szolyva, 1944. Ismeretlen szerző)⁶

A háromnapos munkára a Szolyvai gyűjtőtáborba elhurcolt férfiak életét mentő, ennivalót hordó hős asszonyok, lányok kis csoportjai kiemelt fejezetet érdemelnek.⁷ A 4. Ukrán Front katonai tanácsa 1944. november 12-én döntést hozott a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról a kárpátaljai magyarokkal

⁵ -jázmin: *Isten ugyanazon a napon szólította magához mindkettőjüket. 51 évig hittek a találkozásban.* In: *Kárpátalja*, 2002.máj. 24. 71. szám.

⁶ „Uram... segíts haza minket...! Lägerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959) a „malenykij robot” 70. évfordulójára. *Dupka György* összeállításában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.16-17.

⁷ A Szolyvai Emlékparkban 2020. november 20-án emléktáblát állítunk azoknak a hős, életmentő asszonyoknak, lányoknak, akik a szolyvai lágérbe zárt, éhhalállal küszködő hozzátartozókat (férjeket, apákat, fiúkat) élelemmel látták el, vállalva a szovjet katonák részéről megnyilvánuló zaklatásokat, akik a kiszemelt nők ellen háborús fegyverként alkalmazták a nemi erőszakot is.

és németekkel szemben, akik feltételezésük szerint megakadályozták volna a térség szovjetizálását. Az 1944. november 13-án keltezett 0036. számú határozat alapján több mint 30 ezer férfit hurcoltak az NKVD GUPVI 2. sz. szolvai hadifogolygyűjtő-táborba, közülük minden harmadik soha nem tért haza, mert járványos betegségekben haltak meg (80%-ban disztrófia, kiütéses tifusz, vérhas).

Egri Sándorné uszkai lakosnak a férjét „három napos” munkára Szolvára elhurcolták. Akkor négyéves volt a fia. Az anya megtudta, hogy a férje és sorstársai a nevezett táborban tartózkodnak, 10 uszkai asszony társaságában, hátizsák élelemmel elindultak, és a 60 kilométeres utat Munkácsig gyalog tették meg, majd vonatra szálltak, így jutottak el Szolváig: „... Reggel érkeztünk meg a faluba, de ilyen nagy karika szögesdrótok vették körül a tábort, és nem lehetett oda bemenni, csak a madárnak, és hiába jártuk körbe. Akkor kikiabált egy ember, hogy itt már csak a nagyon betegek vannak. Mondták, hogy Kotárszán csinálnak egy nagyon gyors folyón hidat a többiek. Ott megismertem valakit a táborban. Nagyon piszkosak voltak. Uzsokon keresztül vitték ki aztán őket, én már oda nem mentem, de akik megpróbáltak utánuk menni, azoknak nem sikerült. Aztán Orelban rakták ki őket a vagonból, de ott már sokat csak halva vettek ki. Az én uram felpuffadt, mert a veséje lett beteg. Február 13-án halt meg az uram, és csak föltették egy szánra, úgy minden nélkül, és aztán a nagy hóban lehányták őket... (Uszka, 1980. április)”⁸

14 éves kiskorú volt **Kassay Emma** (Ungvár, 1930), amikor az ungvári hadikórházból hazakerült apját, **Harasz Istvánt** bujkálás után, családjuk köréből kiragadták és elvitték a szovjet katonák. Utána megtudták, hogy Szolvára szállították a magyarokat. Visszaemlékezése szerint akkor Ungvárról is: „Sokan velünk együtt elutaztak Szolvára. Csak arra emlékszem, hogy nagy tér volt, körülötte szűrős dróttal körülvéve, a télben sok-sok ember volt. Vittünk élelmet, és sikerült is átadni, és egy pár szót váltani. Nagyon nehezen éltünk édesapám nélkül. (...) Másfél év után tudtuk csak meg, mikor édesapám hazajött, hogy mit élt át a lágerben. (...) Élt 81 évig, meghalt 1985-ben.”⁹

Az ugyancsak kiskorú **Szilágyi Zsigmond** (Tiszapéterfalva) a nővérel többször vitt élelmet a Szolván raboskodó bátyjuknak és édesapjuknak. Útjukat szinte végig gyalog tették meg. Egy alkalommal Szkotarszkojéba is elmentek a nővérel, az ott dolgozó hozzátartozóiknak vittek élelmi-

⁸ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. 2017. 181. old.

⁹ Egy eltűnt férfigeneráció nyomában..., 182-183. old.

szercsomagot: „Éppen az egyik katonát győzködtük, aki el akarta venni tőlem az ételekkel teli csomagot, amit én természetesen nem engedtem ki a kezemből, amikor egy másik katona puskatussal hátba vágott. Én elestem, eszméletemet veszítettem. A lágerben tértem magamhoz. Ekkor tudtam meg, hogy súlyos gerincsérülésem van, amivel még sokat kell feküdnöm. Több mint egy hónapot feküdtem a lágerben, ahová nővérem hordott nekem ennivalót. Ez alatt az idő alatt nagyon sok ember halt meg mellettem. Iszonyatos volt látni a szenvedésüket. Mikor felépültem, elindultunk hazafelé.”¹⁰

A Bereg-vidéki benei származású **Horváth László** (1926) túlélő, aki apjával került a Szolvyvai lágerbe, a későbbiekben megfogalmazott emlékiratában az életmentő asszonyokról és a kiskorú gyerekekről elismerően ír: „Hősöket megillető tiszteletet és hálát érdemelnek a szeretteikért aggódó édesanyák, akik a csomagjaikkal százak és ezrek életét mentették meg a biztos haláltól.”¹¹

Horváth László a hírhozó asszonyok elmondásaiból értesült az otthoni „rózsásnak nem tekinthető” helyzetéről: „A férfiak nélkül otthon maradt asszonynép sorsa is kilátástalanul keservesen alakult. Mindenkinek fáj, hogy a férfiakat lágerbe vitték, és talán ki is végzik őket. Még inkább elkeseredtek, amikor hírért vették, hogy egy részüket tovább vitték Szolvyvárról. Mi lesz velük téli ruha nélkül? – aggodalmaskodtak a feleségek, az édesanyák. Mindeközben a falvakban részegeskedő orosz katonák, kóbor partizánok tartották rettegésben a védtelen nőket.

A gyöngye feleségeket, édesanyákat és lánytestvéreket az aggódás, a féltés ösztönözte hosszú gyaloglásra a hideg télidőben, hogy segíthessenek raboskodó szeretteiken. Az út két napig és egy éjszakáig tartott, a látogatók igyekeztek korán reggel megérkezni a lágerhez, hogy még a csomagosztás előtt szót válthassanak a foglyokkal, átkiabálva a kerítésen. Ez nem volt könnyű, hiszen kívül az örök igyekeztek elkergetni az asszonyokat, belül a rendészek botozták minél messzebbre a foglyokat az átkozott szögesdrót-kerítéstől. El lehet képzelni, mekkora fájdalmat érezhetett egy-egy feleség vagy lánytestvér, akinek azt kellett hallania, hogy akihez annyi viszontagság közepette jött, már nincs a lágerben, mert tovább vitték, vagy ami még kegyetlenebb – meghalt.”¹²

¹⁰ Egy eltűnt férfgeneráció nyomában..., 183. old.

¹¹ *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*. Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok. Összeállította: Dupka György. Szolvyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17867/17867.pdf>. A továbbiakban: *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*. 99. old.

¹² *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*. 2017. 97. old.

Nagy Jenő (1924) túlélő visszaemlékezésében szintén említést tesz arról, hogy szerinte őt és édesapját, „ételhordó” édesanyja mentette meg az éhhaláltól. „Szolyván még gyakran küldtek hazulról csomagokat. A szegény jó magyar fehérnép bátran ide is eljuttatta hazulról a finom búzakenyeret, sonkát, szalonnát, kolbászt, befőttet, lekvárt. Ennek láttán a szovjet katonák lélegzete is elállt.”¹³

Többek között leírja az anyjával való találkozást is: „...Anyám is előbukant hirtelen az egyik farakás mögül. Óriási elől-hátul lelógó, háton átvetett zsák-csomaggal... A katonák először megtorpantak, géppisztolyukat lövésre készen csípőjükhez szorították. A következő pillanatban azonban lehanyatlott a kezük a szívfacsaró látványtól. A rend felbomlott. A táborlakók könnyezve ölelgették egymást. Az örök tanácstalanul pislogtak. Végül felismerték, hogy itt nem valami gonosz cselről, hanem bensőséges családi jelenetről van szó. (...) Ekkor jobban szemügyre vettem az anyámat: a lába rongyokba volt burkolva...Elkapta a tekintetemet, szomorúan legyintett: – Hagyd el, fiam, az egyik katona, amikor meglátta, hogy csizmában vagyok, lerángatta a lábamról. Egy kis fiatal taknyos. Szó nélkül engedelmeskedtem, le is lőhetett volna, akkor hogyan hoztam volna el neked és apádnak ezt a két csomagot. (...) Anyám közben elmesélte, mi történt azóta, hogy eljöttünk. (...) A bíró is hordja házukba a katonákat. Már az egyik hizót megették. Megittak két hordó bort. Ha szól az ember, a bíró gőgösen csak annyit mond: »Hol kerék, hol talp, húgom!« Elhurcoltak benneteket, hogy velünk, védtelen nőkkel azt tegyék, amit akarnak. Nem szólhatunk erélyesebben, mert rögtön azt vágják hozzánk: »Kulák vagy az anyád istenit, pofa be! Mert ha nem, betapasztom...«¹⁴

Nagy Jenő egy másik fejezetben megjegyzi: „Csak sajnálni tudtam az otthon maradt lányokat, özvegyeket, asszonyokat, sokuknak szíve választottja soha nem tért haza. Feketepatakon az én időmben legalább 40 lány maradt pártában...”¹⁵

Lőke Anna hozzám eljuttatott levelében leírta szomorú tapasztalatait a túlélési csomagot cipelő kalandos útjáról, ekkor látogatta meg Volóc környékére elhurcolt fiú testvéreit. Mint írja: „...Megjött a levél, amit már annyira vártunk. Egy ruszin ember hozta, Hukliván a Volóci járásban dolgoznak. Ruha kell, lábbeli és főleg élelem. Nagy hátizsákokkal felpakolózva szállunk a vonatra, mert Munkácsig már van személyszállítás...”¹⁶ Amerre elhaladtak

¹³ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. 2017. 21. old.

¹⁴ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. 2017. 19-20. old.

¹⁵ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben. 2017. 23. old.

¹⁶ Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélők vallomásaiból. (Eltitkolt, múltidéző emlékezet a szovjetizálás időszakából, 1944-1990. DUPKA György közre-adásában. Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2017. 24. old.

Volóc felé, a sínek mentén, megrázó látványban részesültek, „*temetlen holttetek alsóruhában...*” Megérkeztek Huklivkára, ott hídépítő tarpaiak útjukat állják, ők is kenyeret kérnek, „*szemekben félelem és kétségbeesés.*” A megtapasztalt körülményekről, teljesen lerongyolódott, halálosan kimerült rabszolga-emberekről torokszorító pillanatokat rögzített **Lőke Anna**. A búcsúzkodó salánkiak a csomagot átadták, majd Volóc-Szolyva irányában, kalandos utakon visszatértek. Soha többé nem látták viszont hozzátartozóikat, ott nyugszanak valahol a volóci hegyoldalban, a vasút mentén vájt jeltelen sírokban.

Ilyenkor veszélybe kerültek a védtelen nők, mert a fiatalabbjaira támadtak a részegen tivornyázó, zabráló szovjet katonák, többen is megerőszakolták őket, egyesektől még a csomagot is elkobozták.

A megerőszakolt nők témakörét Kárpátalján először a csonkapapi **Nagy Zoltán Mihály** író *A sátán fattya*¹⁷ című regényében dolgozta fel, amelyből nagy sikerű játékfilmet **Zsigmond Dezső** filmrendező készített magyarországi és kárpátaljai színészek közreműködésével.¹⁸ A történet az 1944. novemberi kárpátaljai eseményekkel kezdődik, és a megerőszakolt tizenhat esztendő **Tóth Eszter** sorsán keresztül mutatja be Kárpátalja tragédiáját.

3. Az asszonyok kérvényei hozzátartozóik hazabocsájítása ügyében

„*Fiúk! Ah mily gyorsan szállnak az évek...
Valóra válnak az édes remények!
Nem sajog a szívünk, nem sír a szemünk!
Viszont látjuk újra, kiket szeretünk!
Fiúk! Fel a fejjel! – már nem csüggedünk,
Szeretteink várnak – mind hazamegyünk!
Hazamegyünk! Hazamegyünk!*”

(Husztai Béla, Tajset, 1954. január 18.)¹⁹

¹⁷ Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya*. Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

¹⁸ Budapesten, az Uránia Nemzeti Filmszínházban mutatták be 2017. december 11-én *A sátán fattya* című nagyjátékfilmet, az MMA rendes tagja alkotását, melyet a Dunatáj Alapítvány megbízásából készített.

¹⁹ *Istenhez fohászkodva...* 53-54. A vers szerzője Husztai Béla, beregszászi származású református lelkész.

1944 decembere – 1945 decembere között születtek meg az első olyan, a járási/körzei népbizottságoknak címzett hatósági beadványok, amelyek sürgetik a Szolyvára elhurcolt magyar férfiak hazatérését.

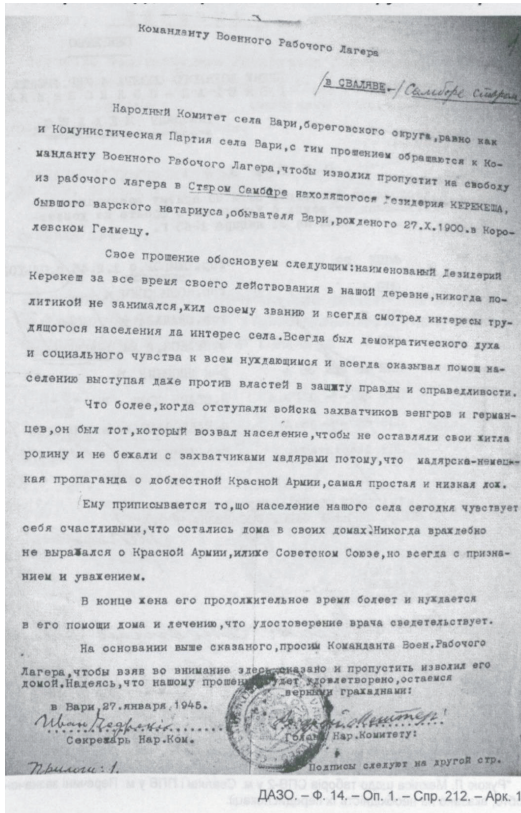
A kétségbeesett feleségek, anyák, rokonok nevében a beregszászi népbizottságnak hasonló tartalmú levelet fogalmazott meg a Bányai népbizottság jegyzője is: „*A járási bizottság mindennap a várakozó nők százaival van tele. Ezek az elhurcoltak hozzátartozói, akik látva azt, hogy én nem akarok kérvényt írni, kiabálnak és sírnak. Kérem ezt az ügyet mihamarabb tisztázni és erről engem tájékoztatni. Állandó jelenlétük miatt nem tudunk nyugodtan dolgozni, mert még el sem akarják hagyni a hivatalt, hiába magyarázom, hogy nem tehetek eleget kérésüknek. 1945. február, Bányai*”.²⁰

Hasonló tartalmú levelek tucatjait tudnánk még idézni, amelyekre megnyugtató válaszokat a hozzátartozójuk életéért aggódó férjes asszonyok, anyák és menyasszonyjelölt lányok – sem a járási, sem a katonai parancsnokságtól nem kaptak. Ha mégis érkezett ilyen levél, arra általában kitérő választ adtak a kérvényezőknek.

Baráth József levéltáros az általunk szervezett 1989-es beregszászi emlékkonferencián először mutatta be a nagy nyilvánosság előtt **Vass Dezsőné** beregrákosi lakos kérelmét, amely 1945. augusztus 7-ei keltezésű és a helyi népbizottság, valamint a KNT jóváhagyásával a 3447-1945 szám alatt lett továbbítva a Sztarij Számbori légerparancsnokhoz. A kérelemben Vassné a következőket írja: „*1944 novemberében a faluban dobpergéssel hirdették ki, hogy minden munkaképes férfi háromnapos munkára hivatik be, amire a férjem egyből jelentkezett és azóta odavan. Ezért kérem, hogy engedjék szabadon a családapát, mivel itthon nagy nélkülözések nélkül élünk, én magamban nem bírom eltartani a családot, nagyon hiányzik a családapa.*”²¹

²⁰ Csatóry György: *Az 1944-es elhurcolás... Egyetlen bűnik magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus áldozatairól (1944–1946)*. Dupka György közreadásában. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 80. old.

²¹ *Egyetlen bűnik magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus áldozatairól (1944–1946)*. Dupka György közreadásában. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 207-208. old.

1945. január 27. A Beregszászi járás Mezővári Nemzeti Bizottsága azzal a kéréssel fordul a szolvai hadifogolytábor parancsnokához, hogy engedjék szabadon Kerekesh Dezsőt a szombori munkatáborból, mert felesége súlyos betegségben szenved, nincs, aki gondozza.

(Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár – Fond 14. – Opisz 1 – Cpr. 212. – Ark. 1.)

Nemrég került elő a levéltárból az eszenyi **Badó Júlia** (Szytepanyivna) férjes asszony 1947. január 2-án készült folyamodványa, amelyet az Ukrán SZSZK Belügyminisztériumának címzett férjének, **Badó Jánosnak** (Ivan Ivanovics) (Eszeny, 1905) a hadifogolytáborból való szabadon bocsátása ügyében, aki „a Szovjetunió, Moszkva, Krasznyj Kreszt, Pf. 410/1.

cím alatti hadifogolytáborban tartózkodott: „Ő becsületes polgár volt. Fasisztaszimpatizáns politikával nem foglalkozott, fasiszta szervezetnek nem volt tagja, fasiszta mozgalmakban, pártokban nem vett részt, a Szovjetunió ellen nem harcolt.

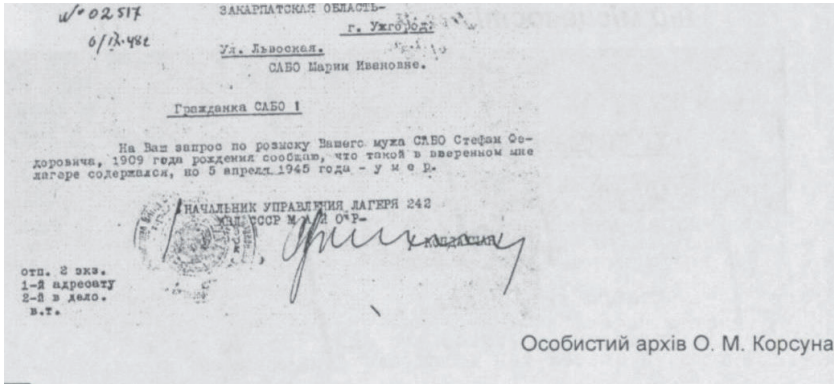
1944. 11. 18-án, a lakosság összeírása alkalmából munkára irányították, ahonnan még nem tért vissza.

*Én gyenge, kétszer operált nő vagyok, aki már 2 éve orvosi kezelés alatt áll. Magam is munkaképtelen vagyok, de eltartom még a férjem 85 éves nagyanyját is, aki majdnem vak, és a 90 éves nagyapját. Ezért kérem, hogy jóindulatúan bírálják el kérésemet (...)*²² A községi tanács tagjai aláírásukkal tanúsítják, hogy a kérelem tartalma teljes mértékben megfelel a valóságnak.

Az 1944-1945 között keletkezett dokumentumokból az is ismertté vált, hogy a férfiak hazahozataláért bátran szót emelő kárpátaljai asszonyok, anyák nyomására, a sok száz levélnek meg lett a hatása, *Turjanica Ivan*, a Kárpátöntúli Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnöke is levélben²³ fordult Hruscsovhoz, az Ukrán Minisztertanács elnökéhez, hogy bocsássa szabadon a három napos munkára elhurcolt, de hadifogolyoknak nyilvánított embereket, mert nincs, aki megművelje a földeket, munkaerőhiány van az üzemekben, nincs, aki eltartsa a családokat. Úgynevezett „hadifoglyok” alatt magyar és német nemzetiségű kárpátaljaiak értendők, akiket a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának 1944. november 13-án kelt, 0036. számú határozata alapján az NKVD-frontcsapatok nemzetiségi hovatartozásuk miatt „három napos munkára” rendeltek, amelyből végül három év kényszermunkatábor lett, sok ezer apa és fiú nem élte meg a várva várt szabadulást, azok idegen földben nyugszanak. Az özvegyen maradt asszonyok és lányok holtukban is siratták, hazavárták őket.

²² Szám: 263. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 6812, p. 2. Eredeti. Kézírás.

²³ Szám: 282. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-195, op. 24, ügyiratszám: 7, p. 110. Eredeti. Gépirás.

1948. szeptember 5. A SZU Beliügyi Népbiztosságának 242. sz. tábora igazgatóságának értesítése Szabó Mária ungvári lakosnak férje, Szabó István haláláról. (Forrás: O. M. Korszun magángyűjteménye.)

(Folytatása következik)

KÁSA CSABA

A KAZÁRFÖLDÖN SZÍNIELŐADÁS RUTÉN ÉS HÉBER DALAI¹

1910. augusztus 6-án mutatta be Janovics Jenő igazgató² társulata az alig egy hónapja megnyílt kolozsvári Nyári Színházban (Színkörben) Géczy István *Kazárföldön* című háromfelvonásos zenés népszínművét. Címe szinte ugyanaz, mint Bartha Miklós szociográfiájának,³ azzal a különbséggel, hogy itt nem külön-, hanem egybeírva szerepel a témát szolgáltató nép bevándorlási célterülete. Írója feltehetőleg ezzel jelezte, hogy darabját ugyanazon társadalmi problémák⁴ ihlették, mint Bartha könyvét. Csak a feldolgozás más, nem szociográfia, nem publicisztika, hanem szépirodalom.

Garamszegi Géczy István a korszak ünnepezt színpadi szerzője volt. Református család sarja, nemességüket 1212-ben kapták ősei. Édesapja 1847-ben megszőkött a szülői háztól és vándorszínészekhez csatlakozott. Talán innen eredt fiának a színészelethez való vonzódása, aki 1859. május 11-én született Alsóábrányban (ma Bükkábrány, Borsod-Abaúj-Zemplén megye). A középiskola befejezése után rajzot tanult, majd azt abbahagyva 1880-ban színésznek állt, s 17 éven keresztül kis társulatok tagjaként bejárta az országot. Közben írta színműveit, amelyek közül egyet társasága is bemutatót. Első és talán legnagyobb sikere a *Gyimesi vadvirág*

¹ Részletek a szerző *A kazárföldön a magyar színpadokon* c. tanulmányából. In: Darányi Ignác – Egán Ede – Bartha Miklós. *Nemzetpolitika a hegyvidéken*. A Székelykeresztúron 2017. november 3-án megtartott konferencia kötete. Budapest, 2019.

² Janovics Jenő (Ungvár, 1872. december 8. – Kolozsvár, 1945. november 16.) színész, színiigazgató. A Színiakadémia elvégzése után 1896-ban szerződött a kolozsvári Nemzeti Színházhoz. 1905-től 1932-ig, majd 1945 tavaszától haláláig töltötte be a társulat igazgatói tisztségét. Jelentős szerepe volt a Hunyadi téri színház építésében és a nyári színkör közzínházzá alakításában. Létrehozta Kolozsvárott a némafilmgyártást, öt év alatt hetvenkét játékfilmet készített.

³ Bartha Miklós: *Kazár földön*. Ellenzék Könyvnyomda, Kolozsvár, 1901. Legutóbbi kiadása: Különlennyomat *Bartha Miklós összegyűjtött munkái. Első kötet. Sajtó alá rendezte Samassa János dr., Szmertnik István dr., Sztankovits Ferencz dr. Budapest, 1908.* című mű hasonló kiadása 105–297. oldaláról. Lakiteleki Tölgy Alapítvány, 2016.

⁴ A korról és a társadalmi háttérrel bővebben: Darányi Ignác, a magyar mezőgazdaság megújítója. I. kötet: Botlik József: *A magyar nemzetpolitika előfutárai*. Darányi Ignác – Egán Ede – Kazy József. Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. Budapest, 2018. II. kötet: *Küzdelem a magyar nemzetpolitikáért. Válogatott dokumentumok (1896–1910)*. A dokumentumokat összegyűjtötte, szerkesztette és a bevezetést írta Kása Csaba. Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. Budapest, 2018.

volt, amellyel elnyerte az 1000 forintos népszínházi millenniumi díjat. A Népszínház műsorra tűzte a darabot, egy év alatt 50-szer adták elő, s íróját országzerte ismertté tette. Ezután a színház hivatalnoka, később az Országos Színészegyesület titkára, a Petőfi Társaság tagja lett. 1936. január 8-án halt meg, szülőfalujában mai napig mellszobra őrzi emlékét. Életrajzírója 1938-ban 46 darabját tudta felsorolni, feltehetőleg ennél többet is írt.⁵

Nem találtuk előzményét annak, hogy miért választotta témájául Géczy István a rutén parasztság sorsát, elszegényedésének okait. Az első híradások 1910. július végén, augusztus elején jelentek meg a budapesti lapokban a készülő előadásról. „*Kazárföldön* címmel Géczy István új darabot írt, melynek témáját a ruthén nép életéből merítette. A darabot eredeti ruthén és héber dalok tarkítják; a ruthén dalok szövegét Szabó Sándor, Máramarosmegye alispánja,⁶ míg a héber dalok szövegét dr. Kiss Arnold óbudai főrabbi⁷ írta; az utóbbiak zenéje eredeti héber zene. Géczy darabját a kolozsvári Nemzeti Színház fogja bemutatni.”⁸ A háromfelvonásos népszínmű a „rutének helyzetével foglalkozik fenn a Kazárföldön egy izgalmas mese keretében – jelezte egy másik hírlap a színházi rovatában. – A darab érdekességét emelik az eredeti héber és rutén dalok. A héber dalok szövegét Kiss Arnold dr., a budai főrabbi írta, zenéje eredeti héber zene.”⁹ A következő előzetes már a készülő előadás tartalmát is sejtette, „amely a rutén nemzetiségi vidék zsidó-kérdésével foglalkozik, de természetesen a népszínmű közvetlen és könnyebb hangján. Sok rutén és héber népdal van a darabban, valamennyi egészen eredeti. A premieren a szerző is jelen lesz.”¹⁰

Az új színdarab előkészületeiről a kolozsvári sajtó is hírt adott. A *Színházi Újság* július 30-i számában jelezte az előadás 1910. augusztus 6-i és 7-i időpontját.¹¹ Az *Ellenzék* szerint „igen nagy, a közönség minden réteg-

⁵ Sövény Aladár: *Garamszegi Géczy István*. Budapest, 1938. További irodalom: *Géczy István halála. Koszorú*, 1936. április 188–190. o., Terescsényi György: *Géczy Istvánról*. In: *Két székfoglaló. Koszorú*, 1938. január 116–120. o., Dudás Sándor: *Géczy István népszínműirodalmi munkássága. Matyóföld*, 1983. 1. sz. 77–82. o.

⁶ Szabó Sándor, szigeti (Máramarossziget, 1852. november 9. – Máramarossziget, 1917. november 3.) alispán. Máramarosmegye szolgálatába lépve először aljegyző, 1894-től főjegyző, 1899-ben alispán lett. Költeményeket, elbeszéléseket és tárcákat írt, lapot szerkesztett. 1905-ben a Petőfi Társaság a tagjai közé választotta.

⁷ Kiss (Klein) Arnold (Ungvár, 1869. november 2. – Budapest, 1940. november 14.) főrabbi, író, költő és műfordító. Az Országos Rabbiképző Intézet elvégzése után a zsolnai, a veszprémi, majd 1901-ben a budai hitközség rabbija lett. 1937-től tanított a Rabbiképző Intézetben.

⁸ *Pesti Hírlap*, 1910. július 29. 7. o.

⁹ *Az Újság*, 1910. július 29. 11. o.

¹⁰ *Pesti Napló*, 1910. augusztus 2. 14. o.

¹¹ *Színházi Újság*, 1910. július. 30. 9. o.

ére kiterjedő érdeklődés nyilvánul meg a holnap esti premier iránt. (...) A szerző már a városban van, s jelen lesz a bemutató előadáson.”¹² A város színházi hetilapja lehozta a színlapot és ismertette a darab rövid tartalmát: „Rochlim Efraim lengyel pálinkafőző egy ruthén faluba érkezik, ahol Grün Izrael hitsorsosa segítségével megtelepszik. Gerlán Mihály gazdag ruthén parasztgazda lakást ad Efráimnak. Gerlán fia, a büszke gazda fia beleszeret Efráim szép leányába, szerelme visszhangra talál, s együtt elhagyják szüleiket. Efráim megátkozta gyermekét.”¹³

Ez a tartalmi összefoglaló azonban rendkívül elnagyolt, leegyszerűsített figyelemfelhívó hirdetés. Szerencsére fennmaradt a színelőadás szöveggönyve.¹⁴ A darabban összesen 16-an szerepeltek: Gerlán Mihály rutén gazda, fia Vasili, bérese Nikolaj. A faluban már régebben letelepedett Grün Izrael regálé bérlő.¹⁵ A Lengyelországból frissen érkező Rochlim Efraim pálinkafőző, felesége Rebeka, lányuk Rachel. Szurduk Iván, Podmaleccky Miter rutén parasztok, Márka, utóbbi felesége. Mihál, András, Kuzskov pálinkázó rutének. A kiuzsorázottakon segíteni akaró állami alkalmazott mérnök. A rabbi, aki feleségül kéri Efraim lányát, végül egy csendőrösvezető.

A történet egy kis rutén faluban játszódik, Máramaros vármegye Tiszavölgyi járásában. Az első felvonás Gerlán Mihály házánál, az utcán kezdődik. Megérkezik Rochlim Efraim családjával, szekérével, lovával, és egy hordó, még otthon főzött pálinkával. Sátrat kezd építeni, bízva abban, hogy aznap, az ünnepen el tudnak adni egy kis itókát. Grün Izrael reggel kinyitja kocsmáját, megismerkedik Efraimmal és családjával. Kiderül, Efraimék azt hitték, a Kánaánba jönnek, de útlevél, engedély nélkül érkeztek, a csendőrök eddig minden faluból elkergették őket. Izrael szerint „itt sem fenéig tejfel. Sokan vagyunk, a nép pedig szegény. A fiatalja kivándorol Amerikába. Asszonyokon, öregeken, keveset lehet keresni. Kínlódunk – no no – de azért úgy ahogy megélünk.”¹⁶ Elmondja még, hogy Gerlán Mihály, felesége halála óta ivásra adta a fejét, a fia próbálja visszatartani. Efraim

¹² *Ellenzék*, 1910. augusztus 5. 5. o.

¹³ *Színházi Újság*, 1910. augusztus 6. 9. o.

¹⁴ Géczy István: *Kazárföldön*. Népszínmű 3 felvonásban. Könyvnyomat. Kolozsvár, 1910. (Továbbiakban: *Kazárföldön*.)

¹⁵ Jura regalia: Királyi haszonvétel. Két fajtája volt, a nagyobb és a kisebb. A nagyobb a tulajdonképpeni jura regalia, a korona jövedelmeihez tartozott s közszükségletek fedezésére szolgált. A kisebb – regalia minora – a nemesi jószágok tulajdonával összekötött haszonvétel, amelyek közt az ún. földesúri haszonvétel a nemesi jószág tulajdonosát illette. Ilyen volt az italmérsi és koresmáltatási jog. 1888-tól állami egyedárúság lett.

¹⁶ *Kazárföldön*. 10. o.

kinézi magának Gerlán rozoga istállóját, kibérelné a letelepedéshez, de Izrael szerint nem fogja tudni. „Csak egyszer csalhassam be a korcsmámba – válaszolja Efraim – másodszor már hívatlanul is bejön. Aki az én pálinkámat megkóstolja, örök hűséget esküszik neki.”¹⁷ Izrael csalárd segítséget ígér a család ottmaradásához, ha kérdezik, rokonának fogja őket vallani.

A következő jelenetben megismerkedünk Gerlán Mihállyal és fiával, Vasilivel. Veszekednek, a fiú a saját lábára szeretne állni, megegyeznek, hogy írást csináltatnak a jussról. Izrael bort meg pálinkát ígér leszámolásra, azaz későbbi elszámolásra, hitelbe, de átengedi az üzletet Efraimnak, aki megkóstoltatja Gerlánal a Lengyelországból hozott pálinkáját. Felesége, Rebeka úgy intézi, hogy lányuk, Rachel adja oda, azért, hogy szépségével Vasilit is megszelídítsék. A két fiatal rátartin, lekezelően viselkedik egymással, majd Gerlán és fia elmegy a jegyzőhöz.

Iván, Miter és a felesége Márka tojást és báránybőrt próbálnak pálinkára cserélni Izraelnél, aki Efraimot, mint a sógorát mutatja be, és utóbbi ad nekik pálinkát. „Lesz még itt több is. Ma én vagyok a gazda – mondja Efraim. Akinek pénze nincs, van becsülete.”¹⁸ Azaz hitelbe is hajlandó adni. Közben csendőrök érkeznek. Izrael tanúsítja, hogy az idegenek a rokonai. Az igazoltatás során kiderül, hogy se útlevelük, se letelepedési engedélyük. Végül, mivel a pálinkázó rutének is tanúsítják, hogy a „zsidó jó ember”, ezért Izrael felelősségére 24 óra haladékot kapnak, vagy szereznek letelepedési engedélyt, vagy visszaküldik őket Lengyelországba. A letelepedéshez épületet kell bérelniük, Gerlán istállójában bíznak. Efraim ráparancsol a lányára, hogy legyen jó Vasilizhez. Közben gyülekeznek a rutének, megérkezik Mihály, Kuzskov, András. Miter dicséri Efraimot, „új zsidó van, nagyon jó ember – a becsületre is ád.”¹⁹ Azaz hitelre is mér pálinkát. A rutének isznak, dalolnak, Efraim itatja őket, s közben felajánlja, „ha ti is egy-két jó szót szólnátok Gerlának, bizony meghálálnám! Nem fogyna ki a kontótok. Jó ember vagyok, együtt innánk, mulatnánk.”²⁰ Efraim elmondja Izraelnek, mi a szándéka Gerlán Mihállyal: „Megszerettetem vele az italomat, hogy ő is megszeressen engem... Aztán bérbe venném tőle azt a rozoga istállót, meghúzódnám ott addig, amíg... jobb akadna.”²¹ Visszaér Gerlán gazda, iszik, ráveszi a fiát, igyon ő is. Annyira ízlik Gerlának Efraim lengyel pálinkája, hogy meg akarja venni az összeset. Efraim azt válaszolja, hogy nem

¹⁷ Uo. 13. o.

¹⁸ Uo. 27. o.

¹⁹ Uo. 31. o.

²⁰ Uo. 32–33. o.

²¹ Uo. 35–36. o.

eladó, viszi magával vándorlása során, s ahol megtelepszik, ott méri ki. Gerlán sajnálkozik, hogy nem az ő falujában telepszik le, de ezt csakis – hangsúlyozza – a „pájinka” miatt mondja. Efraim ekkor úgy érzi, eljött az ő ideje, megkéri tisztességes árendáért a rozzant istállót, mert akkor a letelepedéshez meglenne a jussa. Gerlán gögösen visszautasítja, zsidó az ő portáján sohase lesz. Fia nem ennyire elutasító. „Jó árat ajánlott érte! Ezt az istálló s italt. Fogadd el, ha olyan nagyon vágyol utána.”²² Azonban Gerlán megmakacsolja magát. Közben isznak, dalolnak, táncolnak. Vasili megrészegeedik, táncolni hívja Rachelt, aki visszautasítja. Vasili erőszakkal megcsókolja a leányt, válaszul Rachel öklével a férfi arcába vág. Vasili megszégyenül a falu előtt. Gerlán Mihály jót mulat az eseten. „Gerlán Vasilit, a falu legnyalkább legényét képen vágta egy zsidó lány – egy lopott csókért. No ilyen csodát se láttam... Te nagy hetykén vágta az apád szemébe – mondja a fiának –, hogy részeges korhely, ... hogy kiveszed a jussodat, mert eliszom... Te csak egyszer ittál, az is a torkodra forrt.”²³ Gerlán Mihálynak jó kedve támad, meg akarja ajándékozni Rachelt, amiért lefőzte a fiát, így beleegyezik az istálló haszonbérletébe. Izrael azonnal rohan a jegyzőért, hogy írást csináltassanak róla.

A második felvonás már Gerlán Mihály szobává és boltta alakított istállójában játszódik. Efraim az üzleti könyveit nézegetve beszélget feleségével. Kiderül, hogy Vasili elköltözött apjától, házat vett, s Rachel pedig feltűnően sokat jár arrafelé. Efraim elmondja, hogy az öreg Gerlánt már a markában tartja, de a fiával nem boldogul. Az anyai jussa hatvan hold szántó, egy kis rét, kövér legelő, meg egy darab erdő, azt is szeretné megszerezni. Megérkezik Gerlán gazda, s 100 pengőt szeretne kölcsönkérni, de Efraim nem ad. A beszélgetésből kiderül, hogy közös üzletbe fogtak, Gerlán pénzéből 300 bárányt vettek, Efraim legelőin híztak kövér birkává, s a megegyezés szerint a hasznot felezni kellene. Gerlán mivel nem kap kölcsönt, követelni kezdi a sajátját, a közös üzletből a nyereség felét.

Közben Miter jön a boltba, két liter pálinkáért. Efraim eljártssza, hogy milyen drága lett az ital, végül egy bárányt kér érte. Majd aláírhatja vele, „hogy Podmaleczky Mitertől megvettem illő áron egy tavaszi báránykát, ki is fizettem, amit ő mához 8 napra tartozik az udvaromba behozni, amit ha elmulasztana, ugyanaz ősszel két bárányt tartozik adni.”²⁴ Szurdok Iván egy

²² Uo. 44. o.

²³ Uo. 50. o.

²⁴ Uo. 60. o.

véka²⁵ lisztért érkezett, Efraim öt forintért²⁶ akarja adni. Iván esküdjözik, hogy aratás után meghozza a pénzt. Efraim megkérdezi, hogy akkor aratás után mi-ből fog élni, s rábeszéli, vigye el, majd később ledolgozza az árát. Aláírat vele egy papírt, amin vele együtt húszan vállalnak kötelezettséget 10 napszámra.

Vasili felelősségre vonja Efraimot, amiért az apját itatja, s azért, mert a közös üzletben az apja mindenét elvesztette, Efraim pedig semmit. Az apja háza és földje már Efraimé. Ő persze minden vádat visszadob Vasilire, miért nem vigyázott jobban az apjára. Vasili megfenyegeti Efraimot.

A rabbi meglátogatja Efraimot, aki nagy megtiszteltetésnek veszi, hogy megkérte a lánya kezét. Azonban hiába apja minden rábeszélése, Rachel nemet mond. Az anyja ingadozik kettőjük között.

Megérkezik Gerlán gazda, Efraim elszámol vele. Előadja, hogy a birkák megdöglöttek, mert mételyt kaptak. Ezért Gerlán a hibás, mert ő vette azokat, s a pásztort is ő fogadta fel. A húst eladta ugyan, de abból semmi sem jár Gerlán-nak, ugyanis ő vitte a vásárra a bőrét, mikor a döghúst kimérte. A birkabőrért pedig semmit sem kapott, mert az elhullott állat bőre nem tartja a szőrt. Végül kiszámolja, hogy még Gerlán tartozik neki. Az elkeseredett gazdának pálinkát ad. Amikor már látja a hatását, aláíratja vele, hogy Gerlán Mihály átadja a házát és a kertjét Efraimnak örökáron az 1680 forintos tartozása fejében. Efraim bejelenti a családjának, hogy két hét múlva átköltöznek Gerlán házába, majd a feleségével elmegy bejelenteni a rabbinak, hogy a lánya hozzá fog menni. Valójában azonban – mint korábban elmondta Efraim a családjának – mind a 300 birka bőrét eladta, 150 forintot kapott érte. „Ez jó üzlet volt, Rebeka. Gerlán Mihályon nagyot rántott, rajtam nagyot lendített. Haj, ez a világ sorja, ami az egyiknek árt, az a másiknak használ.”²⁷ Áttekintve a közös vállalkozást: Gerlán vette a bárányokat, fogadta fel a pásztort, tehát övé volt a kiadás. Efraim pedig 150 forintért eladta a bőroket. A húsból mennyi bevétele lett, az nem derül ki a szöveggönyvből, de azt is ő tette el. Végül ráadásnak megkapta Gerlán gazda állítólagos tartozása fejében ellenérték nélkül annak a házát és a földjeit.

Vasili megérkezik Efraim házába, Rachel találja otthon. Elmondja neki, hogy apja minden vagyona Efraimé lett, kivégezte a pálinkájával. Ezért elhatározta, hogy kipusztítja a faluból az egész fajzatát. Rachel sírni kezd, ami meghatja Vasilit, így megígéri, hogy őt megkíméli. Majd azt is megígéri,

²⁵ Űrmérték, nagysága vidékenként 25–35 liter között váltakozott.

²⁶ A korona 1892-ben történt bevezetésekor árfolyamát a korábbi osztrák értékű (ezüstalapú) forint felében állapították meg. A köznyelv még sokáig forintnak nevezte a kétkoronást.

²⁷ Uo. 56. o.

hogy Efraimot sem bántja. Amikor látta, hogy mit művelt az apjával, cselekedni szeretett volna, de nem akarta, hogy vér folyjék. Később azért nem tett semmit, mert Rachelre nézve elpárolgott a haragja. Rachel ráébred, hogy szerelmes Vasilibe, s megígéri, ha apja arra kényszeríti, hogy hozzámenjen a rabbihoz, akkor inkább megtagadja Yehovát.

A harmadik felvonás Gerlán házában játszódik, amelyben már Efraimék laknak, falusi viszonyok között gazdagon berendezkedve. Rachel az édesanyjával beszélget, aki sírdogál lánya választása miatt. Rachel szerint az öreg Gerlán átka nehezedik rájuk. „Ti elraboltátok Gerlán Mihály vagyonát, az ő fia elrabolta a ti legdrágább vagyonotokat, leányotok szívét.”²⁸

Bejön Szurdok Iván, aki szeretné egészen vagy legalább részben érvényteleníteni a kontraktust,²⁹ hivatkozva egy mérnökre. De Efraim nem egyezik bele: „Nekem hiába sóhajtozol. Én már ismerlek téged, Szurdok Iván, ismerem a fajtádat. Ha baj van, sírtok, ha kölcsönt kértetek, sírtok, ha vissza kell fizetni, sírtok. Mindig sírtok, de sohase dolgoztok.”³⁰ Iván felajánlja, hogy inkább visszafizeti a liszt árát, csak szabadulhasson a napszám elvállalt kötelezettségétől. De Efraim nem enged. „Hallgass! A kontraktus beszél, nem a mérnök. Itt én vagyok az úr, nem a mérnök. Megértettél?”³¹

Megjelenik a színen a mérnök. Kiderül, hogy állami országút épül a falu közelében, amelyről Efraim korábban tudomást szerzett. Azért kötötte le előre a falubeliek munkáját, hogy az állam ne kaphasson napszámot, csak ő rajta keresztül, természetesen magas felárral. A mérnök felelősségre vonja Efraimot amiatt, „hogy ez a szegény nép meg legyen fosztva a becsületes kenyérkeresettől, lefoglalta őket.”³² Efraim képmutatóan azzal vág vissza, hogy valójában az állam fosztja ki a rutént, ugyanis hagyja, hogy pálinkával elbutítsák. Mert ebből van neki a legnagyobb haszna a fogyasztási adó révén.³³ A mérnök ajánlatot tesz Efraimnak. A munka el fog tartani 30 napig, de nem engedheti meg, hogy 10 napot görnyedjenek az emberek egy véka lisztért. Felajánlja, hogy ad a munkásoknak 6 korona napszámot, amiből fizetnek 3 koronát 10 napon át Efraimnak. De ő elutasítja annak ellenére, hogy a mérnök véleménye alapján meg lenne belőle a becsületes haszna. A mérnök szerint Efraim „rosszabb az uzsorásnál. Nem a pénz szörny ördöge szállta meg magát, nem az beszél magából, hanem az örök,

²⁸ Uo. 99. o.

²⁹ Szerződést.

³⁰ Uo. 101. o.

³¹ Uo.

³² Uo. 103. o.

³³ Persze kifizeti, hogy a kazár a feketén főzött pálinkája után sohasem fizet adót.

élő, leküzdhetetlen, rettenetes fajgyűlölet.”³⁴ Efraim visszavág: „A fajgyűlölet! Hát kimondta az úr azt a szót, amit 2000 esztendő óta oly gögösen dobnak az arcunkba nekünk, az egy igaz istent, a Yehovát imádó, hithű kiátkozottaknak? 2000 esztendő óta vándorolunk a világ négy sarka körül, lenézés, gúny, nélkülözés között, fáradt testünk pihenést nem lel, szomjúhozó lelkünk enyhülést nem talál. Ezer rettegés közt ütjük fel sátrunkat, s mintha annak a nagypótlaknak a története mindannyiunk homlokára szégyenbélyeg gyanánt volna oda sütvé, gúny, lenézés, megvetés és nyomor a mi osztályrészünk. Amit mi keresünk, az a gazok keresménye, amit mi cselekszünk, az a latrok cselekedete. És ha el nem hullunk kóbor ebek gyanánt mindannyian az árok partján, ha a nélkülözés megacélozza lelkeinket, legyőzhetetlenné teszi testünket, s Yehova nevével ajkunkon megpróbálunk élni, magunknak és szeretteinknek jó létet szerezni, a krisztusi szeretet fülünkbe ordítja – feszítsd meg. A szeretet vallása fajgyűlöletnek nevezi azt, ha a veszett farkas harap. Hát uram, ilyen veszett farkas vagyok én, egy a milliókból, ne csudáld uram, ha harapok.”³⁵ A mérnök megdöbbenve hallgatja, majd elmegy. Efraim megkérdezi magától, miért húzta ki belőle, mi is fáj nekik?

Efraim visszahívja Szurdok Mihályt. Azt ajánlja nekik, fogadják el a munkát, dolgozni fognak rajta 30 napot, s kapnak 20 napi bért érte.³⁶ Azután kapnak tőle ajándékba minden napra fél liter pálinkát. Ha Iván okosan beszél a többiekkel, akkor ő egy liter pálinkát kap és egy fél kenyeret naponta. Feltétele, 6 koronán alul ne szegődjenek el, van az államnak elég pénze, hadd fizessen. Közben a kezeit dörzsölgeti, 6 korona napszám esetén legyen csak 4 korona a nyereség. 20 embernél naponta 80 korona, 10 nap alatt 800 korona, elég jó üzlet lesz.

Rachel megmondja apjának, hogy nem megy feleségül a rabbihoz. Vasili bejelenti Rebekának, hogy leányával elmegy a faluból. Rebeka a szemére hányja, hogy ellopta a leánya szívet. Vasili azzal válaszol, hogy „én is elloptam valamit tőletek. Kevesebb lesz a rovásotokon isten előtt.”³⁷ Rebeka megbékél, boldogságot kíván leányának. Vasili bejelenti, eladta mindenét jó áron a jegyzőnek, a pénzből vásárolhat egy kis földet, „magyar földet”. Rachel megígéri, hogy dolgozni fog.

Gerlán Mihály felelősségre vonja Efraimot, mert elbutította a pálinkájával, s így tudta elvenni a vagyonát. Vasili szerint az apja önmagát okolhatja ezért, utólag sópánkodni késő. Bejelenti, hogy holnap elmegy a faluból, s magával viszi az apját

³⁴ Uo. 106. o.

³⁵ Uo. 106–107. o.

³⁶ Mert 10 napit már lekötött.

³⁷ Uo. 112. o.

is. Gerlán előbb le akar számolni Efraimmal. Megvádolja, hogy a birka nem volt mételyes, drága pénzért mérte ki a húsát és adta el a bőrét. Fia szerint most már késő, aláírta a papírt. Mivel Vasili az apja felszólítására sem öli meg Efraimot, maga Gerlán kezdi el ütni. Rachel berohan a dulakodás zajára, sikoltozni kezd, mire Vasili kiment a kezei közül Efraimot. Gerlán felelősségre vonja fiát, aki bejelenti, hogy szereti Rachelt, ezért lépett közbe. Gerlán Mihály ezután felakasztja magát az istállóban. Rachel megvádolja az apját, őmiatta történt, adonáj nevével ölt az apja. Vasili biztosítja Rachelt, hogy őt nem okolja, továbbra is szeretni fogja. Efraim átokkal fenyegeti lányát arra az esetre, ha elmegy Vasilivel. „Nem félek tőle – mondja az apjának Rachel. – Az a gyűlölet, amit belém oltottál mindenki iránt, aki nem adonájhoz imádkozik, szeretetté változott, melyről lepattan az átok. Tartsd meg a vagyonodat, én menekülök tőle, egy új életbe, ahol nincs gyűlölet azért, hogy ki kihez imádkozik – de van a munka szerette megelégedés – a kölcsönös szeretet okozta boldogság.”³⁸ Efraim megátkozta lányát: „Adonáj hallgass meg! Bosszúálló adonáj büntesd meg, kénköves tűzeső égesse el bűnben fertőző testét. Kutyák rágiák le testéről a húst, a csontjai rohadjanak el az árok partján. Bosszúálló adonáj hallgass meg! Hatalmas úr, te tégy igazságot.”³⁹

A darabot Géczy István zenés népszínműnek nevezte, ugyanis öt dalbetétet énekeltek el a színészek, zenekari kíséret mellett. Fennmaradt a partitúra, egyik része kéziratos, másik része könyvatos. Három héber és két rutén dal szerepel benne.⁴⁰

Az első héber dalt a darab elején Rachel éneкли, amikor egy hét bolyongás után megérkeznek a rutén faluba, az ígért földjére. Ez volt a bölcsődala is:

„Vérpatakok könnyforrások / Zuhogóan omlanak / A mi régi nagy bánatunk / Újra szívünkre szakad. Anyák sírnak tépett szívvel / Sikonganak gyermekek / Utcák során szana-széjjel / Holt tetemek fekszenek. Adjatok hát testvéreim / Könnyet ontva szemetek / Gyászruhát a halottaknak / S az élőknek kenyeret. Ki érti meg messze földön / Idegen gyász mit sirat / Idegen könny idegen bú / Idegen vért nem igaz. Ezer szív, de egy a bánat / Ezer ház és egy ajtó / Egyek vagyunk sírhalomban / Gyászban könnyet hullajtó.”⁴¹ Majd újra következik a refrén: Adjatok hát testvéreim...

³⁸ Uo. 122. o.

³⁹ Uo. 123. o.

⁴⁰ Országos Széchenyi Könyvtár Színháztörténeti Tára. Jelzete: Szinh. 1316. (A továbbiakban: Partitúra.) Nem teljesen egyeznek a dalok szövegei a szöveggönyvben és a partitúrában. Mi a partitúrában – mivel abból énekelte a színész és játszott a zenekar – található szövegváltozatot tekintjük előadottnak.

⁴¹ *Kazárföldön.* 5–6. o.

Efraim pálinkával itatja a ruténeket és kéri, segítsenek neki elérni azt, hogy Gerlán Mihálytól az istállót kibérelhesse. Úgy tesznek, mintha velük mulatnának, ő is és Izrael is. Utóbbi a rutének biztatására el is énekel egy dalt: „Ki az, ki létünk megédesítője / az asszony az asszony / Ki a vidámságnak a megkeserítője / az asszony az asszony / Ki emel fel minket a hetedik égbe / S ki hűti le aztán forró kedvünk jégbe / Ki tud úgy kacagni, hogy soha nincs vége? / Kacsintani csalfán a férfi szemébe / az asszony az asszony / Ki az, ki édes bájos és negédes / az asszony az asszony / Ki az, aki durcás bájos és szeszélyes / az asszony az asszony / Ki az, akinek édes minden porcikája! / S ki az, akinek mégis hamis a zuzája / Övé minden kincsünk kerek e világon? / Ének lant és hárfá valóság és álom / Csitt hallgatok közeleg a párom / az asszony az asszony.”⁴²

Mint korábban említettük, Gerlán gazdának ízlik Efraim pálinkája. Ráveszi fiát, igyon ő is. Vasilinek jó kedve támad, elénekel egy szomorú kezdetű, de vidám mulatozásba csapó dalt: „Elröpültek már a darvak / Hová tűntél szép párocskám. /: Az én fiatal éveim / Így repülnek el lassacskán / Sötét felhő, zúgó felhő / Hulló könnyeim patakja. /: Sírnak fekete szemeim / Sírnak nappal és éjszaka.” Ezután jön a vidám rész, Iván, Miter és Márka közbe-közbe kurjongatnak: „Két galambka vizet ivott, kettő megzavarta. /: Bárcsak a mi szerelmünk irigye, mindje megpukkadna / Nem fogom én az asszonyt megverni / az asszonyt menyecske. /: Nem fogok én vizet inni, a víz hidegecske.”⁴³ Majd újra a refrén: Bárcsak a mi szerelmünk...

Ezután Márka egy szomorú nótába kezd: „Hol a Fekete folyó / Magyar földet köszönti / Hol a kanyargó Tisza / A Feketét beéri / Ott te sápadt kis Anicám / Miként virág nyíltál / Ott élted le ifjúságod / Boldog csak ott voltál. Ott nyílt ki az én szívem / Édes szerelemre / Ott borultál szerelemmel / Dobogó szívemre / Az angyalok irigyelték / Földi boldogságom / Elragadtak karjaimból / Gyönyörű virágom.” Ez a dal is átcsap szilaj mulatozásba: „Mikor én még kicsi voltam / Ringatott a jó anyácskám / Heje huja, heje huja / Aludj szegény kis báránycám / Heje huja, heje huja / Aludj szegény, kis leánycám.”⁴⁴ Az utolsó két versszak mint refrén többször megismétlődik.

Az utolsó – héber – dalt Rachel éneklí akkor, amikor édesapja megemlíti neki, hogy férjhez szeretné adni a rabbihoz: „Nem tudom én, hogy oly boldog / Nem is régen mért voltam / Pedig tél volt, búsan pihent / Erdő, mező halottan. /: Sirt a szélvész könnyet ontott / Borús felhő keserve / Csak egy legény borult

⁴² Partitúra, oldalszámolás nélkül.

⁴³ Uo.

⁴⁴ *Kazárföldön.* 46–47. o.

akkor / Az én ifjú tavaszt váró szívemre. ./ Nem tudom én, hogy én mostan / Oly szomorú mért vagyok / Pedig nyár van, május hava / Most virágzik, most ragyog. ./ Rózsa jázmin elborítja / Illattal a kerteket / Csak egy legény hagyott cserbe / Hűtelenül, szívtelenül engemet. ./⁴⁵

A szereposztás a következő volt: Gerlán Mihály: Szentgyörgyi István,⁴⁶ fia Vasili: Gáthy Kálmán,⁴⁷ fia bérese Nikolaj: Bérczi Mihály.⁴⁸ Grün Izrael: Nagy Gyula.⁴⁹ Rochlim Efraim: Fehér Gyula,⁵⁰ felesége Rebeka: Laczkó Aranka,⁵¹ lányuk Rachel: Berky Lili.⁵² Szurduk Iván: Makray Dénes.⁵³ Podmaleczky Miter: Mátrai Kálmán,⁵⁴

⁴⁵ Uo. 72. o.

⁴⁶ Szentgyörgyi István (Diósjenő, 1842. február 20. – Kolozsvár, 1931. október 20.) színész. Debrecenben teológusnak készült, 1859-ben Alsódabason kántortanító volt. 19 éves korában beállt a kassai színtársulatba, majd Budán és Pécsen játszott. 1871 tavaszán kezdte el hat évtizedes, megszakítás nélküli kolozsvári pályafutását, amelynek során korának legnagyobb magyar színművészei közé emelkedett. Janovics Jenő több némafilmjében szerepelt, a *Bánk bán*ban Tiborc megszemélyesítése volt legfeljethetlenebb alakítása. *Emlékezéseim* című könyve 1923-ban jelent meg Kolozsváron.

⁴⁷ Gáthy Kálmán György (Beregszász, 1873. június 5. – Máramarossziget, 1919. március 13.) színész. Asziniakadémia elvégzése után 1898-ban lépett színpadra. 1908–1911-ig Kolozsvárott, utána Budapesten működött.

⁴⁸ Bérczi Mihály (Tamásfalva, 1890. március 10. – Marosvásárhely, 1958.) színész, színházi titkár. 1910-ben került színpályára, többször volt a kolozsvári társulat tagja. 1945 és 1957 között a marosvásárhelyi Székely Színházban játszott.

⁴⁹ Nagy Gyula (Szeged, 1872. január 15 – ?, 1935 után) színész. 15 éves korában megszökött a szülői háztól és színpadra lépett. 1909-től Kolozsvárra szerződött, ott ünnepelték 1912-ben a 25 éves jubileumát. Később Budapestre költözött, ahol 1928-ig több színházban játszott. Onnan kezdve 1935-ig minden évben megjelent a neve a szerződés nélküli színészek jegyzékében.

⁵⁰ Fehér Gyula (Kecskemét, 1879. március 11. – Budapest, 1965. október 8.) színész. A Solymossy Elek-féle színésziskolába járt, 1898-ban végzett. Több társulatban szerepelt, 1909-től 1910-ig Kolozsváron játszott. 1914 és 1935 között a budapesti Nemzeti Színház tagja. 1922-től egy évtizeden át tanított az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolájában. 1940-ben visszavonult, 1946-tól 1957-ig újra a Nemzeti Színház tagja lett. *A filmjatszás művészetének kézikönyve* címmel Budapest 1942-ben jelent meg kis fizete színinövendékek és műkedvelők számára.

⁵¹ Laczkó Aranka (Kassa, 1861. november 19. – Budapest, 1953. július 19.) színész. 1876-ban kezdte pályáját, több társulatban játszott. 1896-tól 1929-es nyugállományba vonulásáig a kolozsvári Nemzeti Színház tagja volt. Ezután Budapestre költözött és 1938-ig még vállalt fellépéseket. Játszott Janovics Jenő némafilmjeiben is.

⁵² Berky Lili (Győr, 1891. március 15. – Budapest, 1958. február 5.) színész. 1903-ban végzett az Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémián. 1906-tól Kolozsváron játszott. 1911-ben Budapestre költözött, de 1915 és 1919 között a kolozsvári Nemzeti Színház állandó vendége maradt. 1917-ben férjhez ment Gózon Gyulához. 1925-ben közösen nyitották meg a Muskáti Kabarét, amely nem lett sikeres. Haláláig budapesti színházakban játszott. Kellemes hangja miatt a rádió kedvelt mesemondója, sokat foglalkoztatott filmszínész volt.

⁵³ Makray Dénes (Istensegits, 1866 – Kolozsvár, 1910. december 9.) színész, rendező. Pályáját kardalusként kezdte Kolozsvárott. A győri, soproni és debreceni színházban töltött évek után 1905-ben került vissza Kolozsvárra, ahol haláláig dolgozott.

⁵⁴ Mátrai Kálmán (Gyöngyös, 1865. július 29. – Budapest, 1916. augusztus 22.) színész. 1881-ben lépett a színpadra és különösen komikusszerepekben aratott sikereket. 1902–1904 és 1905–1910 között működött Kolozsvárott, ahol rendezett is.

felesége Márka: Simon Mariska.⁵⁵ A pálinkázó rutének, Mihál: Pálfi Bertalan, András: Balog Árpád, Kuszkov: Paksi Sándor. Mérnök: Pajor Ödön,⁵⁶ rabbi: Kardos Andor,⁵⁷ csendőr őrsvezető: Fehérvári József. A darabot rendezte: Hetényi Elemér.⁵⁸

Augusztus 9-én, kedden a budapesti hírlapok a darab sikeréről, a szerző ünnepléséről írtak. A *Budapesti Hírlap*nak Kolozsvárról azt jelentették, hogy a *Gyimesi vadvirág* ismert szerzőjét, Géczy Istvánt, Bartha Miklós hasonló című könyve ihlette. „A cselekmény a magyar felföld Tiszamenti járásának egyik kisközségében a rutén paraszt nyomorúságos életét világítja meg. Géczy igen érdekes mese keretében mutatja be, népszínművének főalakja, aki egy pohárka édes pálinkáért lemond vagyonáról és emberségéről. Az újdonság erővel teljes hangja és hatásos néprajzi környezete, rutén és héber dalaival együtt szép sikert aratott. A szereplők közül, kivált Szentgyörgyi István, a színház oszlopos művésze kapott temérdek tapsot a vezető szerep való, emberi ábrázolásáért. Mellette kitűnt Berki Lili, Laczkó Aranka, Fehér, Nagy, Gáthy, Makrai, Mátrai és Kardos. A jelenvolt szerzőt minden fölönás végén melegen ünnepelték.”⁵⁹

A *Pesti Napló* ugyanaznap telt házról – mely a vasárnapi, második előadáson is megismétlődött – tudósított. „A darab a rutén paraszt nyomorúságosan züllött erkölcsi életét mutatja be, mely egy kis édes pálinkáért lemond vagyonáról és emberi voltáról. Géczy ezt egy érdekfeszítő mese kíséretében nagy hatással mutatja be; alakjai tipikusak, élethűek, nyelvezete erőteljes és helyenként megrázóan drámai. Néhány szép ének is van a darabban, eredeti rutén és héber melódiák, melyek stílszerűen simulnak a darab tárgyához. A színészek mindent megtettek a darab érdekében és igazán

⁵⁵ Simon Marcsa (Tápiósele, 1882. november. 21. – Budapest, 1954. január 8.) színész. 1899-ben végzett Rákosi Szidi színésziskolájában. Eleinte a Mariska nevet használta. Szabadkán, Nagyváradon, majd 1908 és 1916 között Kolozsváron működött. 1917-ben Budapestre költözött, ahol 1952-ig több társulatban játszott.

⁵⁶ Pajor Ödön (Kiskunmajsa, 1879. június 28. – ?,?) színész, énekes. Az Országos Zeneakadémián szerzett operanékesi diplomát. Kolozsváron lépett fel először 1906-ban, ahol 1911-ig működött.

⁵⁷ Kardos (Kohn) Andor (Nagyvárad, 1875. május 1. – Budapest, 1938. március 18.) színész. 1897-ben kezdte a pályáját. 1901-től a pécsi majd a győri színházban, utána Budapestén Nagy Imre kabaréjában játszott. 1910-ben és 1911-ben fellépett Kolozsváron is. 1918-ig a Magyar Színház művésze volt. 1923-ban a marosvásárhelyi-nagyszebeni színházak igazgatója lett. Később a színezettől visszavonult. Több színdarabot írt.

⁵⁸ Hetényi (Dömény) Elemér (Ádánd, 1866. december 12. – Kolozsvár, 1941. június 14.) színész, rendező, pedagógus. 1889-ben lépett először színpadra Magyaróvárott. 1903-ig vándortársulatokban szerepelt. Ekkor szerződött le Kolozsvárra, ahol 18 évig játszott és rendezett a Nemzeti Színházban. 1921-ben Nagyváradra ment, rendező és igazgatóhelyettes volt, majd színésziskolát alapított. Ezután Kolozsvárott, Aradon és Nagyváradon dolgozott. 1935-ben Kolozsváron színészképző iskolát nyitott. Rendezett némafilmeket és több gyermekoperettet is írt.

⁵⁹ *Budapesti Hírlap*, 1910. augusztus 9. 11. o.

értékes művészi alakításokat produkáltak. Legelől járt a kolozsvári színház neszтора, Szentgyörgyi István, akit nyílt színen is gyakran megtapsoltak. Kitűnően játszottak: Berki Lili, Laczkó Aranka, Fehér Gyula, Nagy Gyula, Gáthy, Makrai, Mátrai és Kardos.”⁶⁰ A közönség „az újdonságot rendkívüli figyelemmel kísérte és felvonások végén a szereplőkkel együtt a szerzőt is többször a lámpák elé szólította.”⁶¹

A *Pesti Hírlap* jó előadásról, kitűnő alakításokról, és arról számolt be, hogy a színmű íróját a felvonások végén számtalanszor kitapsolták. „A szerző a rutén nép életéből vette darabjának tárgyát. A gyámoltalan, a pálinkáért élő-haló Gerlán Mihályt teljesen kifogatja vagyonából Efrajim; az utóbbitól még leánya, Rachel is elfordul és szívét az ifjú Gerlánnak, Vasilinak ajándékozza. Végezetül Gerlán meg akarja fojtani Efrajmot, aki csak az ifjú pár közbelépésére menekül meg a biztos haláltól. Most már az ifjú pár elhatározza, hogy elmegy a faluból és új életet kezd. A két apa átkaitól kísérve hagyják el a falut; Gerlán végelkeseredésében felakasztja magát. Efrajim pedig megszagatja ruháit, mint akinek meghalt a leánya... kitűnő alakítást nyújtott Szentgyörgyi (Gerlán Mihály) és igen jól állta meg helyét Fehér Gyula mint Efrajim. Tetszett Berky Lili, Laczkó Aranka, Kardos, Gáthy és Mátray játéka.”⁶²

Az *Újság* tudósítása is a földművesek mértéktelen pálinkafogyasztását emelte ki. „Az egész kis rutén községben egyetlenegy parasztleányon kívül nincs emberi lény, aki ne volna toprongyosan részeges és ne vinné minden vagyonát a község zsidójának az életet ölő pálinkáért. A közönség nagy érdeklődéssel kísérte a darabot s annak gyönyörű nyelvezetét. Egy pár szép dal is van benne, melyek szintén tetszettek. Az előadás és rendezés semmi kívánni valót nem hagyott fenn.”⁶³

A Szegeden megjelző *Délmagyarország* is beszámolt a kolozsvári premierről. A témáról mindössze annyit írt, hogy az a rutén parasztlakosság életéből van merítve. Viszont kiemelte az előadás sikerét. „A kolozsvári közönség rendkívül meleg szeretettel fogadta az új népszínművet. Pompás, erőteljes nyelve, tipikus alakjai s néhány jellemző nótája nagy népszerűségre tarthat számot.”⁶⁴

Az *Erdélyi Lapok* kritikája szerint a szerző a Bartha Miklós könyvéből jól ismert környezetből merítette darabja témáját, azonban a *Gyimesi vadvirág*

⁶⁰ *Pesti Napló*, 1910. augusztus 9. 13. o.

⁶¹ Uo.

⁶² *Pesti Hírlap*, 1910. augusztus 9. 7. o.

⁶³ *Az Újság*, 1910. augusztus 9. 11. o.

⁶⁴ *Délmagyarország*, 1910. augusztus 11. 10. o.

szerzőjére csak a sokszor költői és mindig drámai dialógusok emlékeztettek. A kritikus szerint az előadásban új oldaláról ismerte meg Géczy Istvánt mint vezércikkíró. „Pompás vezércikkeket hallottunk alakjaitól az orosz zsidók üldözéséről, a szeretet új vallásáról... de az bizonyos, hogy a kazár és a pálinka működését meglepő erővel állította élénk hatásosokká kiélezett jele- neteiben.”⁶⁵ Az előadást zajos sikernek látta, kitűnőnek értékelte. A színészek közül kiemelte Szentgyörgyi Istvánt, aki „annyi igazsággal és egyszerűséggel alakította a szerencsétlen Gerlán Mihályt, amennyi csak – Szentgyörgyitől telik.”⁶⁶ Megdicsérte még Fehér Gyulát, aki teljes megértéssel játszotta Efraimot, és Makray Dénest, aki megdöbbentően realista alakítást nyújtott egy alkoholistá szegény rutén szerepében.

A Bartha Miklós által alapított kolozsvári *Ellenzék* című napilapban az ugyancsak rugonfalvi születésű Sebesi Samu,⁶⁷ a szigorú kritikus – egyben Bartha unokaöccse – hosszú elemzést írt az előadásról. Szólt erényeiről és hibáiról is. A bevezetésben megemlítette, hogy Géczy István, a népszínművet próbálta megújítani, de ami nem sikerült Gárdonyi Gézának és Móricz Zsigmondnak, az neki sem fog. Nem jutott tovább, mint a mádi kazár. Meséibe megpróbálta bevinni a szociális problémákat, de ismeretek híján nem áll biztos alapokon. „A *Kazárföldön* című darab egyik Kárpát-hegyvidéki ruthén községben játszik – írta Sebesi –, ahová egy szép napon megérkezik kis batyujával, a familiával és egy hordócska pálinkával Rochlim Efraim, lengyel zsidó. Grün József hitrokonához száll, aki rokonának vallja, hogy megmentse az eltoloncolástól. Efraim tehát marad, s hozzá kezd az üzlethez. A tudatlan, szegény, és pálinkát kedvelő ruthén néptől egy esztendő alatt jó módra hízik Efraim. Gerlán Mihály, tehetősebb ruthén parasztot addig itatja, amíg minden vagyonát elkaparintja. Viszont a Gerlán fia, Vasili – Efraim szép lányát, Rachelt hódítja el. És míg Efraim a ruthén parasztokat nyúztatja, nem veszi észre, hogy számára is készül a szörnyű büntetés, mert Rachel apját, anyját, hitét és istenét megtagadva Vasilivel egye-

⁶⁵ *Erdélyi Lapok*, 1910. 16. sz. 496–497. o.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Sebesi Samu (Rugonfalva, 1859. január 20. – Kolozsvár, 1930. március 24.) újságíró, kritikus, író. Székelyföldön, az Udvarhely vármegyei Rugonfalván született. 1880-ban, érettségi után újságíró lett a Bartha Miklós által alapított kolozsvári *Ellenzék* című napilapnál. Színkritikáit Tüske Pál néven kezdte el írni. Cikkei megjelentek a *Magyar Polgár*, az *Én Újságom*, az *Aradi Közlöny*, a *Debreczen*, az *Erdélyi Lapok*, a *Függetlenség*, a *Hazánk*, a *Magyarország*, az *Ország-Világ*, a *Pásztortűz* hasábjain. 1891-től az Erdélyi Irodalmi Társaság rendes tagja. Hat novelláskötete és egy regénye jelent meg, nyolc színdarabját adták elő. Janovics Jenőnek *Leányfurfang* címmel filmforgatókönyvet is készített. Bartha Miklós Összegyűjtött munkái elé ő írta a bevezető tanulmányt. Az Erdélyi Irodalmi Társaság 1926-os közgyűlésén tiszteleti tagjai közé iktatta.

sül.⁶⁸ Sebesi elismerte, hogy a darabnak van drámai magva, azonban hiányolta a művészet finom árnyalatát. A nyelve szerinte cifra, a jellemrajz elhalványult. Efraim átkát inkább a fajgyűlölet kitörésének értékelte, mint egy magánéleti konfliktus következményének. Ebben az olvasatban a dráma oka nem az, hogy az apa által kiszemelt vőlegény helyett a szerelmét választja a leánya. Hanem az, hogy zsidó létére kereszténnyel akar házasságot kötni, akiért még a vallását is el akarja hagyni. „Ez bizonyára valami rettenetes csapás, mert Efraim Lear királyt is megszegényítő átkokban tör ki. Ez a fajgyűlölet kétségbeesett kitörése. Ez a drámai bűnhődés lesz, melybe a keresztényeket kizsákmányoló zsidót saját lánya löki, mikor keresztényt boldogít szerelmével.”⁶⁹

Természetesen Sebesi is kereste az összefüggést az Egán Ede irányította hegyvidéki akció tapasztalatai és a színdarab között. „Géczy bizonyára olvasta Bartha Miklós *Kazár földön* című kötetét. Azt hiszem, hogy ebből merített impressziók késztették darabjának megírására. Kényes téma, mert faji érzékenységet érint. Bartha félve nyúlt hozzá és előre is védekezett, minden olyan feltevéstől, mely a hazai zsidót azonosítja a bevándorolt lengyel zsidóval, akit ő megkülönböztetésül nevezett »Kazár«-nak. A stílus megvesztegető bájával, egy nagy tehetségű publicista érveivel, s az íróművészet nem közönséges eszközeivel írta meg a Kazár-pusztítást. De ezek dacára sem menekült meg olyan természetű kritikáktól, melynek minden betűje – nem is eredmény nélkül – izzadt attól az erőlködéstől, hogy összezúzza.”⁷⁰

Az *Egyenlőség* című, önmagát *Politikai jellegű, zsidó felekezeti és társadalmi hetilap*ként meghatározó újság, a *Magyar zsidó lexikon* szerint a „zsidóság politikai, társadalmi és kulturális törekvéseinek szószólója és irányítója” Géczy darabját kritikájában egészen röviden „antiszemita népszínműnek” nevezte. Továbbá kétségbe vont dr. Kiss Arnold társszerzőségét. Bizonyítékul megkérdezték a főrabbit, aki természetesen tagadta közreműködését. „Géczy István eljött hozzám és egy zsidó-témájú darab számára verseket kért tőlem. Olyan darabnak, mely kifejezetten *filoszemita álláspontú* és mely *kedvező világításban* mutatja be a zsidókat. Én *nem adtam* neki semmiféle verset, csak a kötetemre utaltam, hogy onnan vehet néhányat a darabja számára. Azóta nem hallottam a dologról. Ez az én szereplésem ebben az ügyben.”⁷¹ A zsidó felekezeti és társadalmi hetilap

⁶⁸ *Ellenzék*, 1910. augusztus 8. 5. o.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ *Egyenlőség*, 1910. augusztus 14. 12. o. Kiemelések az eredetiben.

végső konzekvenciája: „Kiss Arnold dr-nak tehát éppoly kevés köze van ehhez népszínműhöz, mint a többi zsidóknak, akik benne szerepelnek.”⁷²

Ezek után az *Egyenlőség* által meghirdetett vonalat vitte tovább a budapesti sajtó. A *Pesti Hírlap* szeptember végén visszatért a *Kazárföldön* kolozsvári bemutatójára. Leszögezte, hogy a szerzőtől távol állott, hogy felekezeti kérdéseket bolygasson meg. Erre bizonyíték addigi irodalmi működése, s a nyilatkozata is, „melyet egyoldalú támadások folytán a kolozsvári premiére után egyik budapesti lapban tett közzé.”⁷³ Ez egyértelmű utalás volt a cikkíró részéről az *Egyenlőségre*. A szerző tiszta szándékát azzal az állítással is hangsúlyozta, hogy a „héber dalokat dr. Kiss Arnold budai rabbi szolgáltatta.”⁷⁴

Végül a fontos kérdés – melyre megpróbáljuk a választ megkeresni –, közreműködött-e a *Kazárföldön* írásában dr. Kiss Arnold, s ha igen, mi volt a szerepe? Mint fentebb idéztük a korabeli hírlapokat – amelyek beharangozták a kolozsvári premiért –, többségében említették a főrabbi társszerzőségét. Egyedül az *Egyenlőség* cáfolta arra hivatkozva, hogy kérdésükre tagadta azt az érintett. Érdekes azonban, hogy nem találtuk annak nyomát, hogy akár az addig neki szerzőséget tulajdonító lapoknak, vagy akár a továbbiakban erről hírt adó újságoknak bármiféle helyreigazítást kérő levelet írt volna.

Pedig a főrabbi szerepét nemcsak a kolozsvári bemutató idejében, hanem később, a cáfolatok ellenére is ténynek vette a sajtó. Géczy István halálakor erdélyi sikereire emlékezve a Nagyváradon megjelenő *Erdélyi Lapok* között hosszabb méltatást az íróról. A cikkben a *Kazárföldön*ről fontosnak tartották megemlíteni, hogy Géczy „a darabot dr. Kiss Arnold társszerzővel közösen írta.”⁷⁵ A Bartha Miklós által alapított *Ellenzék* állandó rovatban emlékezett vissza az egy-egy korábbi időszakban Kolozsváron történetekre. 1935. július 31-én a város 25 évvel azelőtti, tehát 1910-es eseményeire. Ekkor készült a színház a *Kazárföldön* bemutatójára. „Az új népszínművet Géczy István írta, a héber dalok szövegét Kiss Arnold dr. főrabbi költötte, s a melódiákat Szabó Sándor máramarosi alispán gyűjtötte össze.”⁷⁶ Egy év múlva ugyanebben a rovatban a napilap lényegében megismételte a korábbi közlését. „Érdekes – olvasható az *Ellenzékben* –, hogy a dalok szövegét Kiss Arnold dr. rabbi írta s a zeneszövegeket a ruténföld egyik alispánja, Szabó István gyűjtötte össze a nép szájáról.”⁷⁷

⁷² Uo.

⁷³ *Pesti Hírlap*, 1910. szeptember 28. 6. o.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ *Erdélyi Lapok*, 1936. január 11. 10. o.

⁷⁶ *Ellenzék*, 1935. július 31. 7. o.

⁷⁷ Uo. 1936. augusztus 2. 13. o.

De nemcsak a sajtóban megjelent társszerzőségét nem cáfolta a főrabbi, hanem a bemutató után megjelenő szakirodalmat sem. Pedig elég sok helyen nevezték meg Géczy István darabja kapcsán.

Így a Schöpflin Aladár által szerkesztett, 1929 és 1931 között négy kötetben kiadott *Színművészeti lexikon* Géczy Istvánról szóló részben, a színművei között felsorolja a *Kazárföldönt*, egyértelműen megjelölve társszerzőként dr. Kiss Arnoldot.⁷⁸ Ugyanezen mű Kiss Arnold dr. szócikke szerint a budai vezető főrabbi jeles költő, egyházi szónok, író és műfordító. „Géczy Istvánnal együtt a *Kazárföldön* című színművét írta, illetve ennek héber vonatkozású részeit. Bem[utatták] 1910. augusztus 6-án, Kolozsvárott.”⁷⁹

Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténete* VII. kötetében az olvasható Géczy Istvánról, hogy „darabjainak egy részét társszerzővel írta... Kiss Arnolddal a *Kazárföldön* énekes játékot.”⁸⁰

Sövény Aladár, Géczy István életrajzírója és műveinek összegyűjtője egyértelműen kijelentette: „A *Kazárföldön* társszerzője dr. Kiss Arnold volt.”⁸¹ Könyvében elemezte a főrabbi szerepét a mű megszületésében. A többi darabbal összehasonlítva szerinte könnyű kikövetkeztetni, mit adott hozzá ehhez a népszínműhöz. „Az egész meseszöveg és megoldás annyira szokatlan, hogy igen nehezen tehető fel a *Gyimesi vadvirág* szerzőjétől a különös elgondolás. Valószínű, hogy a dráma egész felépítése dr. Kiss Andor ötlete volt, bizonyítja ezt a feltevést az is, hogy az egyedüli darabja Géczynek, amely költői igazságszolgáltatás nélkül fejeződik be.”⁸² Sövény szerint Géczy inkább írt volna a befejezett dráma után még egy felvonást, hogy a bűnösök elnyerjék büntetésüket, a jók pedig jutalmukat, a közönség pedig hallja az erkölcsi tanulságot. De a *Kazárföldön* vége lehangoló, a nézők elégedetlenül távoznak, mert nem az erkölcsi jó győzött az igazságtalanság felett. „A darab elgondolása nagyrészt dr. Kissé lehet, a sok humoros ötlet, bohókás dalok beiktatása és a dráma megstilizálása Géczy tollára emlékeztet.”⁸³ Végül pedig egyértelműen a főrabbit nevezte meg Sövény a művében a héber dalok szövegyíróként.⁸⁴

⁷⁸ Schöpflin Aladár: *Színművészeti lexikon. A színjátszás és drámairodalom enciklopédiája*. H. n. [Budapest], é. n. [1929–1931.] 2. kötet. 107. o.

⁷⁹ Uo. 435. o.

⁸⁰ Pintér Jenő *magyar irodalomtörténete*. Tudományos rendszerezés. Hetedik kötet: *A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában*. Budapest, 1934. 796. o.

⁸¹ Sövény id. mű 11. o.

⁸² Uo.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo. 12. o.

A fenti idézetek mind dr. Kiss Arnold halála, 1940 előtt megjelent hírlapokból, könyvekből valók. Nem találtuk nyomát annak, hogy bármelyik ellen tiltakozott volna, vagy későbbi visszaemlékezések, méltatások kétségbe vonták volna ezeket a közléseket. Munkásságából azonban a róla író zsidó szerzők még életében megpróbálták kiiktatni a *Kazárföldön*ben vállalt szerepét, társszerzőségét. Ehhez rafinált trükköt találtak ki. Nem tagadták, hogy Géczy Istvánnal közösen írt színdarabot, csak magát a művet próbálták meg kicserélni. *Kazárföldön*ről *Szombatosokra*. Mégiscsak elfogadhatóbb egy általuk antiszemitának bélyegzett népszínmű helyett egy zsidó témájú darab társszerzősége.

Igy 1939-ben, dr. Kiss Arnold 70-ik születésnapjára a *Magyar Zsidó Szemlé*ben méltatások jelentek meg, összegyűjtötték irodalmi munkásságát is. Tudomásunk szerint Dr. Friedman Dénes közölte először a hamisítást: „Géczy István társszerzőségével írott színműve, a *Szombatosok* a kolozsvári Nemzeti Színházban nagy sikert aratott.”⁸⁵ Halála után, 1941-ben a *Magyar Zsidók Lapja* egyoldalú megemlékezést közölt *Kiss Arnold emlékezete, budai beiktatásának negyvenedik, halálának első évfordulóján* címmel. Ebben felelevenítik a legendát, hogy Géczy Istvánnal közös műve a szombatosokról szól. „Kevesen tudják – írta Sós Endre, a cikk szerzője –, hogy Kiss Arnold színpadi szerző is volt, akinek Géczy István társaságában írott *Szombatosok* című darabját a kolozsvári Nemzeti Színház adta elő.”⁸⁶

A probléma csak az, hogy semmi nyoma Géczy István és dr. Kiss Arnold közösen írt, *Szombatosok* című művének. Sövény Aladár a monográfiájában Géczy István 46 művét sorolta fel – olyanokat is, amelyeknek szöveggönyve nem maradt fenn, csak a hírlapok tettek említést arról, hogy bemutatták –, azonban ebben *Szombatosok* című nem található. Dr. Kiss Arnolddal közös műve viszont igen, a *Kazárföldön*.

Végrehajtottuk az ellenpróbát is. Megnéztük, a kolozsvári Nemzeti Színházban játszottak-e *Szombatosok* címmel darabot, s ha igen, annak kik a szerzői? 1850 és 1930 között egy előadást tartottak ezzel címmel, 1900. január 12-én.⁸⁷ Csakhogy a darab szerzője Somló Sándor volt, s a színlap semmiben sem utal dr. Kiss Arnold esetleges szerepére.

⁸⁵ *Magyar Zsidó Szemle*, 1939. 7. o.

⁸⁶ *Magyar Zsidók Lapja*, 1941. október 16.

⁸⁷ Vitéz (Welser) Tibor: A Kolozsvári Nemzeti Színház. Adattár. 1896. május 16. – 1906. szept. 7. Bemutatók jegyzéke 1850. jan. 1. – 1906. szept. 7-ig. Kézirat. 223–274. o., A Kolozsvári Nemzeti Színházban 1906. szept. 8. és 1919. szept. 30. között előadott színpadi művek betűsoros jegyzéke. Összeállította: Vitéz Tibor. Kézirat., A Kolozsvári Magyar Színház (később Thalia R. t.) 1919. okt. 1. és 1930. jún. 28. között bemutatott művek betűsoros jegyzéke. Összeállította: Vitéz Tibor. (1961.) Kézirat.

A fentiek alapján szinte tényként könyvelhetjük el, hogy dr. Kiss Arnold főrabbi közreműködött Géczy István népszínművének megírásában. A döntő bizonyítékot egyébként pontosan ő maga szolgáltatva ehhez. Megjelent ugyanis 1910-ben a *Köd és napsugár* című verseskötete.⁸⁸ Ennek 243–244. oldalán olvasható *Az asszony* című verse, alcíme szerint *Zsidó népdal*:⁸⁹ „Ki az, aki létünk megédesítője? / Az asszony. / S ki a vidámságunk megkeserítője? / Az asszony. / Ki emel fel minket a hetedik égbe? / S ki húti le aztán forró kedvünk jégbe? / Az asszony, az asszony. / Szembeszáll az asszony száz erős vitézzel, / S kis kutya ha vakkant, elszalad – merészen. / Ki tud úgy kacagni, hogy soha sincs vége? / Az asszony. / Kacsintani csalfán a férfi szemébe? / Az asszony. / Hamis könnyel sírni – ifjút megigézni? / Hitegetni minket – s loppal másra nézni? / Az asszony, az asszony. / Ki az, aki édes, bájos és negédes? / Az asszony. / Ki az, aki durcás, s mint a szél, szeszélyes? / Az asszony. / Ki az, kinek édes minden porcikája? / S ki az, kinek mégis hamis a zuzája? / Az asszony, az asszony. / Övé minden kincsünk kerek e világon: / Ének, lant és hárfa, valóság és álom, – / Csitt... hallgatok... közeleg a párom: / Az asszony. / Az asszony.”

Összehasonlítva a *Kazárföldön* második zsidó dalával – amit Grün Izrael énekel – abból hiányzik ennek négy sora, ezenkívül azonban szinte szó szerinti az egyezés! Kiss Arnold az *Egyenlőség* kérdésére, mint fent említettük, azt nyilatkozta: „Én *nem adtam* neki semmiféle verset, csak a kötetemre utaltam, hogy onnan vehet néhányat a darabja számára.”⁹⁰ Tehát akár közös munka eredményeként születtek meg a *Kazárföldön* héber dalai, akár a főrabbi fent idézett felhatalmazása alapján kerültek a versei a darabba, tény, hogy Kiss Arnold költeményei is annak részét képezik. Mindehhez azt is hozzátehetjük, ha a rabbi konkrét hozzájárulása nélkül kerültek volna a színműbe a versei, akkor eredményesen vehetett volna elégtételt, indíthatott volna szerzői jogi pert, hiszen egy folyóiratban és egy kötetben való megjelenéssel bizonyíthatta volna szerzőségét. De az is lehet, hogy éppen ezt nem akarta.

Véleményünk szerint a fentiek alapján joggal tekinthető a főrabbi társszerzőnek! Együttal visszautalhatunk Sövény Aladár idézett könyvére, melyben tartalmi elemzéssel mutatta be, hogy a *Kazárföldön* melyik része Géczy István és melyik Kiss Arnold munkája.

⁸⁸ Kiss Arnold: *Köd és napsugár*. Signer és Wolfner, Budapest, 1910. A kötet megjelenéséről az első híradások 1910 márciusától találhatók a sajtóban.

⁸⁹ A vers egy évvel korábban folyóiratban már megjelent. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1909. 3. szám. 275. o.

⁹⁰ *Egyenlőség*, 1910. augusztus 14. 12. o.

Ilyen kalandos volt Bartha Miklós *Kazár földön* kötete által ihletett *Kazárföldön* című népszínmű tanulságos sorsa. Janovics Jenő, a darabot színpadra állító igazgató a jóval később – a 30-as években – írt és 2001-ben megjelent, *A Hunyadi téri színház* című könyvében így emlékezett vissza: Az új színikör műsorát hosszú ideig kizárólag magyar szerzők műveiből állította össze az igazgatóság. Ekkor került előadásra a Kazárföldön, „Géczy István darabja, mely azokból a gondolatokból viharzott színpadra, amelyeket Bartha Miklós akkor megjelent hasonló című könyve támasztott a lelkiismeretekben.”⁹¹

A székelykeresztúri konferencián az előadás után ifj. Sípos Dezső hegedű és Kóré Mózes harmonika játékaival felidéztek a korabeli előadás hangulatát. *A Hol a Fekete folyó* rutén és a *Vérpatakok könnyforrások* héber dal hangzott el. Mindkettőt megtalálják és meghallgathatják olvasóink az interneten a nagyobb videomegosztó oldalakon.

⁹¹ Janovics Jenő: *A Hunyadi téri színház*. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001. 114. o.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2020. JÚLIUS, AUGUSZTUS)

ELISMERÉSEK

* **Áder János**, Magyarország köztársasági elnöke *Magyar Érdemrend Középkeresztje* (polgári tagozat) kitüntetését adományozott **Orosz Ildikónak**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnökének a kárpátaljai magyar felsőoktatás területén végzett több évtizedes, kiemelkedő színvonalú munkája, valamint odaadó kultúra- és közösség-szervező tevékenysége elismeréseként.

* **Áder János**, Magyarország köztársasági elnöke *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetését adományozott **dr. Kész Barnabás** történésznek, néprajzkutatónak a magyarság hagyományainak megőrzése, a kultúra ápolása terén végzett lelkiismeretes munkája elismeréseként.

* Először ítélték oda határon túli magyar aktivistának a 2016-ban alapított *Jószolgálat-díjat*. A szociális területen segítők szolgálatát elismerő kezdeményezés idén bővült a külhoni kategóriával. Elsőként **Sipos József** tiszaujlaki és tiszakeresztúri református lelképásztor, a Kárpátal-

jai „Elfelejtett” Gyermek Segítése (KEGYES) civil szervezet koordinátora, a Kárpátaljai Református Ifjúsági Szervezet (KRISZ) elnöke kapta meg az elismerést.

* Az elsők között részesült *MMA életút-díjban* **Dupka György** író, történész. **Vashegyi Györgynek**, a Magyar Művészeti Akadémia elnökének értesítése szerint az MMA megtisztelő kitüntetéssel értékelte eddigi alkotói, kutatói, könyv- és folyóirat kiadói, kultúraszervezői tevékenységét.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

JÚLIUS

* Az ungvári magyar főkonzulátus fogadó terében **Szocska László** szobrász térplasztikáiból és **Tóth Róbert** festőművész képeiből nyílt kiállítás.

* Az *Irodalmi Magazin* friss számában jelent meg **Csordás László A**

megmaradás poétikája című esszéje a kárpátaljai magyar irodalomról.

* **Tuba Gizellának**, a bátyúi Bagu Balázs Irodalmi Társaság vezetőjének szervezésében halálának évfordulóján **Bagu Balázs** magyartanárra, helytörténészre és néprajzkutatóra, számos könyv szerzőjére emlékeztek.

* Az UMDSZ beadványt nyújtott be a kisebbségek jogai védelmében. A dokumentumot **Zubánics László**, az UMDSZ elnöke és **Tóth Mihály**, a szövetség tiszteletbeli elnöke írta alá.

* Megkezdték frissíteni az OSZK EPA archívumát az *Együtt* folyóirat lapszámaival. A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) által kiadott irodalmi-művészeti-humán tudományi-kulturális lap 2002-től megjelent számai a <http://epa.oszk.hu/00500/00595> linken szabadon elérhetők és olvasásra, tanulmányozásra, felhasználásra letölthetők.

* A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolának és **Véghseő Tamás** rektor úrnak köszönhetően Nyíregyházán megjelent **Marosi István** és **Suslik Ádám** *Az első világháború és a görögkatolikusok* című könyve. A fiatal kárpátaljai kutatók múltunk egyik feltáratlan fejezetét, a görögkatolikus papok bátor szerepvállalását a nagy háborúban levéltári dokumentumok alapján, hitelesen mutatják be.

* Életének 68. évében váratlanul elhunyt **Milan Šašik**, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke.

* Ismét megrongálták a Szolvyvai Emlékparkot. Ezúttal a siratófal hátoldalán elhelyezett szabadtéri kiállítás anyagának egy részét szaggatták le ismeretlen tettesek.

* **Csordás László** irodalomtörténész **Szilágyi István** friss regényéről, a *Messze túl a láthatáron*-ról írt a *Szépirodalmi Figyelő* 2020/3. számában *Horizontok metszéspontján* címmel.

* **Zicherman Sándor** festőművész alkotásait bemutató tárlatot nyitottak meg Magyarország Beregszászi Konzulátusának Munkácsy Mihály Galériájában, ahol az érdeklődők a kárpátaljai festő 30 alkotását tekinthették meg.

* Munkács tiszteletbeli polgárává avatták **Berti bácsit**, az utolsó magyar munkácsi kéményseprőt. A mezőkaszonyi születésű Berti bácsi – ahogyan mindenki nevezi – 1973 óta gyakorolja mesterségét. Munkácsága előtt tisztelegve a városlakók 2010-ben életnagyságú bronzszobrot állítottak a város központjában.

* Négy beregszászi festőművész – **Kovács Éva**, **Gogola Zoltán**, **Anatolij Szakalos** és **Jaroslava Katran** – alkotásaiból szerveztek kiállítást Beregszász főterén.

* Elhunyt **Buczko István** kémikus, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai

Magyar Főiskola Biológia és Kémia Tanszékének tanára, korábbi tan-
székvezetője.

* Szent Kinga-templomot szentelt fel **Majnek Antal** munkácsi római katolikus megyéspüspök Beregardóban az Árpád-házi szent emléknapján.

* Az *Elvesztett Ungvár* sorozatban *Szalmák és iparosok* címmel megjelent **Tetyana Literáti** harmadik ukrán nyelvű könyve. 24 történetet tartalmaz, amelyekben a szerző a XX. század elején Ungváron működött cégekről és olyan szakmák neves művelőiről ír, akik jelentős sikereket értek el. Idén anyaországi támogatással napvilágot látott egy magyar nyelvű válogatás is **Tetyana Literáti** írásaiból *Múltidéző séta Ungváron* címmel. A **Kovács Sándor** által sajtó alá rendezett könyv március végi bemutatása a karanténintézkedések miatt maradt el, de remélhetőleg még idén sor kerülhet rá.

* **Marcus Gergely** nemrég megjelent könyve, a *Súlyos hagyomány* egyik szövege, **Brenzovics Marianna** első regényéről szóló előadása olvasható a kvit.hu-n.

* A *Hajónapló.ma* közlése szerint Erdély és Vajdaság után a Felvidéken is jelen van az *Előretolt Helyőrség*, és összefogja a térség írástudóit, fórumot biztosít számukra, szellemi munícióval látja el az olvasókat. **Szentmártoni János**, a

lapcsalád főszerkesztője azt is közli, hogy terveik közt szerepel a kárpátaljai melléklet elindítása is.

* Megjelent a *Kárpátaljai Hírmondó*, a Kárpátaljai Szövetség negyedéves folyóiratának nyári száma.

AUGUSZTUS

* 80 éves **dr. Szöllősy Tibor** író. Alábbi könyvét a jubiláns tiszteletére jelentettük meg. **Szöllősy Tibor: Álmaid az ember... Tollal mentett tanulságos történetek.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 290. Felelős szerkesztő: **Nagy Zoltán Mihály.** Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

* Megnyitották a VII. Kárpátaljai Nemzetközi Szobrásztábor művészeinek kispasztikai kiállítását Magyarország Beregszászi Konzulátusának Munkácsy-termében. **Szilágyi Mátyás** főkonzul köszöntötte a megjelenteket és mondott tárlatnyitó beszédet. Az eddigi szobrásztáborok gyümölcseként 44 alkotás készült, melyeket 32 kárpátaljai településen helyeztek el – emelte ki **Szilágyi Mátyás.** Az alkotásokat **Matl Péter** szobrászművész mutatta be.

2020. augusztus 16. A Pro Arte Munkács civil szervezet által hetedik alkalommal szervezett Kárpátaljai Szobrásztábor záróünnepségére Be-

regzsász főterén került sor. A szobrásztáborban készült kő-, kerámia- és acélszobrok Beregszászt, valamint Jánosi, Tiszacsoma, Macsola, Nagybakta és Gut települések tereit fogják ékesíteni. A hat szobrász hat alkotása mellett egy hetedik is készült – Matl Péter kezei által. A táborszervezők – **Matl Péter** szobrász, **Matl Árpád** programmenedzser tájékoztatása szerint a korábbi táborokban eddig 44 alkotás készült, amelyeket 32 településen helyeztek el. A 2020-as szobrásztábor résztvevői, alkotói: **Vjacseszlav Vinykovszkij, Ruszin Emma, Konsztantyin Szinickij, Bohdan Korzs, ifj. Hidi Endre, Vaszil Roman** művészek.

2020. augusztus 20. Az *Ismeretlen Kárpátalja* című ismeretterjesztő film bekerült a IV. Hét Domb Filmfesztivál döntőjébe. Saját kategóriájában – ismeretterjesztő természetfilm – a legjobb tíz között szerepel. A film rendezője **Bunda Rita**, az operatőr **Bunda Szabolcs**, a narrátor **Vass Magdolna**, a hangmérnök pedig **Szabó Dezső**.

* Munkácsi magyarsága a Szent István-líceum udvarán méltatta ünnepünket a **Matl Péter** szobrászművész által készített fadombormű előtt. Beszédet mondott **Korolyova Erzsébet**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Munkácsi Alapszervezetének elnöke, **Kuti László**, Magyarország

Ungvári Főkonzulátusának első beosztott konzulja. Az ünnepi köszöntőket a Munkácsi II. Rákóczi Ferenc Középiskola diákjainak verses-énekes előadása követte. A rendezvényt megtisztelte **Gulácsy Géza**, a KMKSZ alelnöke.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusának udvarán meghitt ünnepséggel méltatta az Ung parti városba akkreditált külképviselet, valamint a társszervező Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) államalapító Szent István királyunk ünnepét. **Kuti László** első beosztott konzul mondott ünnepi beszédet. A társszervező MÉKK elnöke, **Dupka György** ezúttal nem tudott személyesen részt venni a megemlékezésen, **Fuchs Andrea** tolmácsolásában levélben köszöntötte az ott ünnepelőket. A konzulátusi megemlékezés résztvevői láthatták-hallhatták a BorzsaVári népzenei együttesnek a nemzeti ünnepre összeállított koncertjét, majd a **Gál Natália** színművésznő által rendezett, *Mi, magyarok* című előadást élvezhették.

* Kárpátaljai Szövetség, illetve **Benza György** elnök társaságában **Dupka György**, a MÉKK elnöke, **Kovács Sándor** szakíró, **Feledy Balázs** művészettörténész részt vett „*Szent István Keresztény Hagyatéka – A Magyar Szentkorona Vármegegyei*” című vándorkiállítás következő helyszínének megnyitóján,

amely Szekszárdon a Művészetek házában került megrendezésre. A kiállítás megnyitóján mások mellett **dr. Grezsa István** kormánybiztos mondott beszédet. A 64 nagy méretű olajfestmény alkotója az ungvári **Kovách Anton** képzőművész, aki az ezredéves épített magyar örökség Kárpát-medencei látképét vonultatta fel, ahol helyet kaptak azok a történelmi tájba ágyazott műemlék-épületek, amelyek az egykori 64 vármegye jellegzetes ikonjai voltak.

* Megkezdődött a Magyar Színházak Kisvárdai Fesztiválja, amely már több mint harminc éve kapocs a Kárpát-medencei társulatok között. A 22. színházi találkozóra Délvidékről, Felvidékről, Kárpátaljáról, Partiumból és Erdélyből érkeztek társulatok a fesztiválra.

* A Kárpátaljai Megyei Filharmonia szabadtéri mini-koncerteket szervezett Ungváron. A koncertsorozat résztvevője volt a Magyar Melódiák Kamarazenekar is.

* Megrendezésre került a Totalitárius Diktatúrák Áldozatainak Emléknappja a Gulágokban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány szervezésében Budapesten, a Honvéd téri Gulág Emlékműnél. **Dupka György** felelős titkár a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében részt vett a koszorúzással egybekötött rendezvényen. A vendégeket **Nagyné Pintér Jolán** elnök

(Gulag Alapítvány) köszöntötte, majd a 90 éves **Hartmann Klára** Gulag túlélő mondta el kálváriáját, aki Szibériában, Kazahföldön 9 évet élt rabságban.

* Idén tizedik alkalommal rendezték meg a Jankovics Mária Alkotótábort. Az oktatást **Kulin Ágnes**, a tábor szakmai referense, táborvezető irányításával valósult meg, közreműködött **ifj. Hidi Endre** keramikus, szobrászművész, **Néger Krisztina**, keramikus, festőművész, díszlettervező.

* Az Ungvári Gyermekek Művészeti Iskola végzőseinek alkotásai-ból nyílt időszakos kiállítás Magyarország Ungvári Főkonzulátusán. A 15 esztendő alkotók tárlatát **Kuti László** első beosztott konzul nyitotta meg. A művészeti iskola igazgatója, **Natalia Hromova** megköszönte, hogy növendékeik immár harmadik alkalommal mutatkozhatnak be alkotásaikkal a konzulátus látogatóinak.

* *Az év novellái 2020* és *Az év versei 2020* – népszerű és rangos antológiákba kárpátaljai írók és költők alkotásait is beválogatták. A reprezentatív novella-gyűjtemény 33 szerzője közt van irodalmi életünk két ígéretes, fiatal tehetsége, **Shrek Tímea** (Beregszász, 1989) és **Kertész Dávid** (Tiszaásvány 1993). A másik kiadványban 90 költő legjobb magyar verseiből nyújtott színvona-

las, sokoldalú válogatásban a hetven felé közeledő, tiszaujlaki születésű **Vári Fábíán László** és a huszoneves, munkácsi **Kopriva Nikolett** verseit olvashatjuk. A reprezentatív gyűjteményben olvasható még a tiszasasvári földink, a 93 éves **Lator László** egyik szép verse is.

* Megjelent **Vári Fábíán László** válogatott verseskötete, a *Koponyámban gyertya – 100 vers (1969-2019)* című kötet. A Tiszaujlakon, 1951-ben született Vári Fábíán László ötvenesztendei munkásságából kiválogatott száz verse lírájának kristályszerű összegzéseként vall a történelemlről, a nemzetéről, önmagáról. A könyv a Magyar Napló gondozásában jelent meg. A költőről készült portréfilmet a legnagyobb videómegosztón tekinthet meg.

* A világhálón már elérhető a *Kisebbségben Kárpátalján* című kortörténeti trilógia I. része, forgatókönyvíró és rendező: **Hajduk Márta**. A film a Kárpátaljai Szövetség (elnök: **Benza György**) támogatásával készült és nemrég került sor ösbemutatójára. A film forgatására 2050-ben emlékezik vissza az egykori oknyomozó riporter, akinek szerepét **Kubik Anna** Kossuth-díjas színművésznő vállalta. Az alkotók az európai döntéshozóknak ajánlják a filmet, akik belügynek tekintik a kisebbségek ügyét; a Kárpátalján élőknek, akik megkezdték népvándorlásukat

nyugat felé; a Kárpát-medencei magyaroknak, hogy megértsék, mi áll az újabb kárpátaljai tragédia hátterében.

* Az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtár adminisztrátor könyvtárosának értesítése szerint a MEK-be került (<https://mek.oszk.hu/20900/20959/20959.pdf>) **Dupka György** a kárpátaljai magyarság, németység 1944-1946 közti meghurcolását leíró GULÁG-GUPVI témájú, ukrán nyelven is megjelent kötetete. *Zastosuvanniâ principu kolektivnoi provini šodo ugorciv ta nimciv Zakarpattâ : Vikonannâ postanov voënnoi radi 4-go Ukraïns 'kogo frontu u svitli donesen 'NKVS 1944-1946 r...* / Dupka György ; fordító Lengyel Sándor <https://mek.oszk.hu/20900/20959>

* Gratulálunk és alkotó erőt kívánunk **Kopriva Nikolettnek** és **Marcásk Gergelynek** az *Együtt* folyóiratunk állandó szerzőinek, hogy a fiatal írókat megsegítő Móricz Zsigmond irodalmi ösztöndíjban részesültek.

* Szeptember 29-ig tolták ki a COVID-19 karantént Ukrajnában, mert továbbra is gyorsul a koronavírus-fertőzés terjedése.

KÖNYVESPOLC – 2020

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományok folyóirat eddig megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<http://epa.oszk.hu/00500/00595>)

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK (Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György)

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia) Fordította: **dr. Ortutay Péter.** A magyar változat felelős szerkesztője: **Marcus Gergely.** Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: **dr. Molnár Erzsébet.** Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2020.

Kovács Eleonóra. *Érzékelés. Könyvismertető, filmnapló, jegyzet.* Felelős szerkesztő: Csordás László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 287. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Marcus Gergely. *Súlyos hagyomány. Előadások, cikkek, recenziók.* Felelős szerkesztő: Shrek Tímea. Kárpátaljai Magyar Könyvek 286. Készült a Nemzeti Kulturális

Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Kótyuk Erzsébet. *Ha ad az Isten bajt, ad ahhoz erőt is ... Népi orvosló hagyományok és hiedelmek az Ung-vidéki magyar falvakban.* Felelős szerkesztő: Shrek Tímea. Kárpátaljai Magyar Könyvek 291. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Zselicki József. *Az ismeretlen katona. Régi és új versek.* Illusztrációk: Matl Péter. Felelős szerkesztő: Lőrincz P. Gabriella. Kárpátaljai Magyar Könyvek 289. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Szöllősy Tibor. *Álmait az ember... Tollal mentett tanulságos történetek.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 290. Felelős szerkesztő: Nagy Zoltán Mihály. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2020.

Horváth Sándor. *Jelentés a mélyből.* Válogatott írások. Szerkesztő: Szemere Judit. Kárpátaljai Magyar Könyvek 283. A kiadvány megjelenését a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatta. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2019.

ELŐKÉSZÜLETBEN

A GULÁG-GUPVI kutatók nemzetközi fóruma 2019. Nemzetközi emlékkonferencia anyaga, Makkos-

jánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: Dupka György, Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 289. Készült a Bethlen Gábor Alap támogatásával. Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

Dupka György. *A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve (Az*

1956-os forradalom visszhangja Kárpátalján, a „megrengett Szovjetföldön”). Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

Összeállította: *Dupka György*

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Beregszentmiklós)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
FÜZESI MAGDA – 1952 (Kolozsvár – Sülysáp)
KÁSA CSABA – 1963 (Karcag)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)
NAGY TAMÁS – 1996 (Beregszász)
NEMES NAGY ÁGNES (1922-1991)
NIGRINY EDIT – 1951 (Ungvár)
ORTUTAY PÉTER – 1943 (Bélapátfalva)
ORTUTAY MÁRIA – 1945 (Budapest)
ROZGONYI MARGARÉTA – 1988 (Budapest)
SURJÁN LÁSZLÓ – 1941 (Budapest)
SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregújfalu)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Nigriny Edit grafikusművész munkáival illusztráltuk